

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN
ÜLKELER BAZINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**

Pınar ALPER

Danışman

Prof. Dr. Canan BALKIR

2011

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

(Avrupa Komşuluk Politikası'nın Ülkeler Bazında Değerlendirilmesi)

(Pınar Alper)

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Avrupa Birliği Anabilim Dalı

Avrupa Birliği Programı

Avrupa Komşuluk Politikası, amacı AB'nin doğusunda ve güneyinde bulunan ülkelerin AB ile bağlarını güçlendirmek olan bir Avrupa Birliği dış ilişkiler aracıdır. Avrupa Komşuluk Politikası (AKP); farklı komşular için farklı ilişkileri içerir. AKP ortakları; İsrail, Ürdün, Moldova, Fas, Filistin Hükümeti, Tunus, Ukrayna, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Lübnan'dır. Mısır ile AKP Eylem Planı henüz uyarlanamamıştır. Cezayir ile 2005 sonlarından beri Ortaklık Anlaşması yürürlüktedir. Belarus, Libya ve Suriye ile de yürürlükte herhangi bir anlaşma bulunmamaktadır. Rusya AB ile stratejik ortaklık anlaşması yapmıştır.

Rusya ile 2005 yılında Stratejik Ortaklık temelinde dört ortak alan belirlenmiştir; ekonomik alan, özgürlük, güvenlik ve adalet, dış güvenlik, araştırma ve eğitim. AKP hedefleri; Avrupa Birliği'nin dış politika önceliğini baz alarak siyasi, ekonomik, sosyal konularda ortakların reform süreçlerinin desteklenmesi ve karşılıklı refah, istikrar ve güvenliği arttırmaktır.

AKP Eylem Planı, siyasi dokümanlar baz alınarak, kısa ve orta dönem önceliklerin (3-5 yıl) belirlendiği operasyonel araçlardır. Siyasi diyalog ve reformlar, ekonomik ve sosyal işbirliği, ticaret ile ilgili konular, adalet, özgürlük ve güvenlik konuları AKP Eylem Planı'nın kapsamına giren hususlardır.

Avrupa Komisyonu'nun AKP bütçesi 2007-2013 yılları arasında yaklaşık 12.4 milyar € olarak planlanmıştır. AKP'nin bundan sonraki dönemlerde daha güçlü ve

etkin rol oynaması için ele alınması gereken öncelikli konular; ekonomik ve ticari bütünleşme, hareketlilik, daha fazla insana ulaşmak, tematik boyutu güçlendirmek, siyasi işbirliğini geliştirmek, bölgesel işbirliğini artırmak ve daha fazla finansman desteği sağlamaktır.

ABSTRACT

Master's Degree Thesis

(Evaluation of the European Neighbourhood Policy on the basis of the ENP countries)

(Pinar Alper)

Dokuz Eylül University

Institute of Social Sciences

Department of European Union Studies

European Union Studies Program

The European Neighbourhood Policy (ENP) is a foreign relations instrument of the European Union (EU) which seeks to strengthen relationship between those countries to the east and south of the Europe with the EU. The European Neighbourhood Policy (ENP); comprises different policies to different neighbours. Israel, Jordan, Moldova, Morocco, Palestinian Authority, Tunisia, Ukraine, Armenia, Azerbaijan, Georgia and Lebanon are the partners of ENP. ENP Action Plan has not yet been adopted over Egypt. Association Agreement became in force since late 2005 with Algeria. On the other hand, Belarus, Libya and Syria have no agreements in force.

Russia concluded strategic partnership agreement with ENP. This includes four main components; economical issues, freedom, security and justice, external security and research and education. ENP aims to support partners' own reform processes in political, economic and social domains under the perspective of EU foreign policy priorities. Also mutual prosperity, stability and security are the strategic goals of ENP.

ENP Action Plan is a key operational instrument which based political documents, short and medium term priorities (3-5 years) are determined. Political dialogue and reforms, economic and social cooperation, trade issues, justice, freedom and security issues are matters within the scope of the ENP Action Plan.

The European Commission's 2007-2013 ENP budget is planned approximately € 12.4 billion. In the next periods, for playing a strong and active role, ENP has to make

some necessary subjects such as economic and commercial integration, mobility to reach more people, strengthening the thematic dimension, improve political cooperation, strengthening regional cooperation and ensure leverage for more finance.

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI

	Sayfa
Giriş.....	1
1.1. Avrupa Birliği Komşuluk Politikasına Genel Bakış.....	3
1.1.1. Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan Avrupa Birliği'ne.....	3
1.1.2. Soğuk Savaş'ın Sonu ve Yeni Genişleme Dalgaları.....	16
1.1.3. Aday Ülkeler ve Müzakerelerde Son Durum.....	21
1.1.4. AB'ye Katılmamayı Tercih eden Ülkeler.....	22
1.1.5. AB Genişlemelerine Alternatif.....	27

İKİNCİ BÖLÜM AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASINA DAHİL OLAN ÜLKELER

2.1. Akdeniz Ülkeleri.....	34
2.1.1. Akdeniz Ülkelerinin AB Açısından Önemi.....	34
2.1.2. AB'nin Akdeniz Ülkeleri ile İlişkileri.....	37
2.1.2.1. Siyasi Diyalog ve Reform.....	49
2.1.2.3. Ekonomik ve Sosyal Reform.....	69
2.2. Doğu Avrupa ve Orta Asya Ülkeleri	100
2.2.1. Doğu Avrupa ve Orta Asya Ülkelerinin AB Açısından Önemi.....	100
2.2.2. AB'nin Doğu Avrupa ve Orta Asya Ülkeleri ile İlişkileri.....	100
2.2.2.1. Siyasi Diyalog ve Reform.....	106
2.2.2.2. Ekonomik ve Sosyal Reform.....	114
2.3. Sonuç.....	145
2.4. Kaynaklar	150

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ACAA	Uygunluk Değerlendirmesi ve Sanayi Ürünleri Kabul Antlaşması
AEA	Avrupa Ekonomi Alanı
AET	Avrupa Ekonomi Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BENELÜKS	Belçika, Hollanda, Lüksemburg
CARDS	Batı Balkanlarda Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrara Yönelik Topluluk Yardımı Programı
CBT	Ürdün Merkez Bankası
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EGP	Mısır Poundu
EIDHR	Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları Aracı

ENP	Avrupa Komşuluk Politikası
ENPI	Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı
EUBAM	Avrupa Birliği Sınır Yardım Misyonu
EURO-NESTAB	Komşuluk-Doğu Parlamenter Meclisi
EURATOM	Avrupa Atom Enerjisi Birliği
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
GRECO	Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu
IMF	Uluslararası Para Fonu
ISO	Uluslararası Standartlar Teşkilâtı
ISPA	AB Katılım Öncesi Yapısal Politikalar Aracı
KDV	Katma Değer Vergisi
KOBİ	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NPT	Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması
NİF	AB Komşuluk Yatırım Kolaylığı
OBNOVA	Avrupa Komisyonu Kosova'da Yeniden Yapılanma Programı
ODAÜ	Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri

OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OSCE	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
OTP	Ortak Tarım Politikası
PHARE	Polonya ve Macaristan: Ekonomilerini Yapılandırmak için Yardım Programı
SAPHARD	Tarımsal ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Eylem Programı
s.	Sayfa No
TACIS	Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım Programı
TAIEX	Teknik Yardım ve Bilgi Değişimi Programı

TABLO LİSTESİ

TABLO 1 Akdeniz ülkelerinin makroekonomik değerlerinin karşılaştırmalı tablosu s.94-100

TABLO 2 Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkelerinin makroekonomik değerlerinin karşılaştırmalı tablosu s.139-145

Giriş

Avrupa Kömür Çelik Topluluğu, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg ülkeleri tarafından 1951’de, Avrupa Ekonomik Topluluğu da aynı ülkeler tarafından 1957’de kuruldu. Avrupa Birliği geçirdiği beş genişleme ile 15 üye ülkeye ulaştı. 2004 yılında Güney Kıbrıs, Estonya, Letonya, Litvanya, Malta, Macaristan, Polonya, Slovenya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti ile 10 ülkenin katılımı ve daha sonra Romanya ve Bulgaristan’ın katılımı ile önce 25, daha sonra 27 üyeye, 490 milyon nüfus ve 3,9 milyon km²’lik alana sahiptir. Genişleme Politikası Avrupa Birliği politikaları içinde en başarılı olan politika olmuştur. Avrupa Birliği’nin son genişleme ile sınırları ve komşuları değişmiştir. Aslında her zaman “daha geniş bir Avrupa” fikri olmakla birlikte genişlemeye alternatif olabilecek yeni politikalar oluşturulmuştur. Bunlar, EFTA ülkeleri ile Avrupa Ekonomik Alanı, Akdeniz ülkeleri ile Akdeniz Ortaklığı ve Akdeniz ülkeleri yanında Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkelerini kapsayan Avrupa Komşuluk Politikasıdır (ENP).

AB genişleme sürecine paralel olarak Mart 2003’de “daha geniş bir Avrupa” konusunda iletişim belgesi ile ENP’nin temelleri atılmış oldu. 2004 yılında Komisyon’un Strateji Belgesi’nde, Birliğin insan itibarına saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı temeli üzerine kurulduğu, Komşuluk Politikası’nın paylaşılan değerler konusunda üstlendiği taahhütleri geliştirmeye çalıştığı ve bu politika kapsamında komşu ülkelerin pratikte taahhütleri yerine getirmesi ve geliştirmesi için bir fırsat yakaladığı açıkça belirtilmiştir. 12 Mayıs 2004 tarihinde “ENP Stratejisi Belgesi” hazırlanmıştır. 2004 yılında 10 yeni ülkenin katılımı ve 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya’nın üyelikleri ile AB’nin sınırları ve komşuları da değişmiştir. 2005 yılında ilk 7 ülke için ENP Eylem Planı, sonraki 5 ülke için ülke raporu hazırlanmıştır. 2006 yılında diğer 3 ülkenin ENP Eylem Planları ve ilk ilerleme raporları hazırlanmıştır. 2007 yılında 2007-2013 bütçesinden 15 milyar €’luk bir bütçe ENP Eylem Aracı ile ENP’nin finansal olarak desteklemesi hedeflenmiştir.

AB Komşuluk Politikasının hazırlanmasındaki en önemli etken, Birliğin güney ve doğu komşuluk bölgesinde bulunduğu halde tam üyelik perspektifine sahip olmayan ülkelere, bu ülkelerdeki istikrarı ve demokrasiyi sağlamaya yönelik bir politikanın geliştirilmesine duyulan ihtiyaç olmuştur. Bu şekilde, Birliğin iki sonucu hedeflediği görülmüştür. Birinci hedef, bu politika aracılığıyla komşu ülkeler için tam üyeliğe alternatif olacak bir politika geliştirmektir. Doğu genişlemesiyle birlikte Birliğin nihai sınırları üzerine girilen tartışmalar

bunu gerekli kılmaktaydı. İkinci hedef ise, AB politikaları aracılığıyla bu ülkelerin iç dönüşümüne yardımcı olmak; siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanmasına destek vererek Birliğe yakın komşuluk bölgesinden gelebilecek tehditleri önlemektir. Komşuluk bölgesi politikası çerçevesinde üçüncü ülkelerle yapılan eylem planlarında, işbirliği alanlarında başta yasa dışı göç olmak üzere özellikle adalet ve iç işleri alanına yer verilmesi bu hedefin varlığını destekler nitelikte olmuştur.

Avrupa Birliği içerisinde, aday ülkelerde ve komşuluk politikasına dahil olan üçüncü ülkelerde en çok tartışılan konulardan biri, bu hedeflerden ilki olmuştur. Komşuluk politikasının tam üyeliğe alternatif olup olamayacağı özellikle AB içerisinde halen tartışılmaktadır. Komşuluk politikasını, tam üyelikten ayırt eden en önemli özelliği, üçüncü ülkelerdeki reformları ve değişimi tetikleyecek bir “tam üyelik” çıpasının bulunmamasıdır. Birliğin genişleme politikasına baktığımızda, tam üyelik perspektifinin aday ülkelerdeki reform sürecini destekleyen en önemli unsur olduğu görülmektedir. Doğu Avrupa genişlemesinde, Türkiye örneğinde, şimdi de Balkanlarda bu durumun geçerliliğini gösteren çok sayıda akademik çalışma mevcuttur. Komşuluk politikasında ise böylesine güçlü bir çıpa bulunmamaktadır. Bunun da ötesinde, politika çerçevesinde imzalanan eylem planlarıyla ilgili ENP kapsamındaki ülkelerin temel sıkıntısı, ülkelere beklenen yükümlülüklerin karşılığında Birlik tarafından verilen taahhütlerin çok zayıf kalmasıdır. Bu taahhütlerin zayıflığı, hem ülkelerdeki değişimi gerçekleştirmekte zayıf kalmakta, hem de ülkeler ile Birlik arasındaki asimetrik ilişkiyi üçüncü ülkeler aleyhine derinleştirmektedir. Taahhütler çok kısıtlı ve daha çok teknik alanları kapsamakta, kişilerin serbest dolaşımı gibi hassas alanlara yeteri kadar değinilmemektedir.

Komşuluk Politikası aracılığı ile AB, liberal, politik ve ekonomik değerleri yaymaya çalışmaktadır. Bu da komşularındaki refah, istikrar, güvenlik ve reform ilerleyişine de katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte bu yeni stratejinin üyelik teklifi olmaksızın istikrarı artırması şüphelidir. Politikanın başarısı, bir üyelik teşviki olmadığı sürece AB'nin Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkelere siyasi koşulluluk uygulama yeteneğine ve insan hakları ve demokrasi gelişimine vereceği desteğe bağlı olacaktır. Avrupa Komşuluk Politikası; genişlemeye bir alternatif getirebilmek, komşu bölgelerdeki istikrarsızlıkların (özellikle göç şeklinde oluşan) Avrupa'ya sıçramasını önlemek, Rusya'nın etki alanını doğuda dengelemek, enerji kaynaklarına ulaşmak için geliştirilmiştir. Bu çalışmada, Komşuluk Politikası'na dahil olan ülkeler incelenerek, bu politikanın başarılı olduğu ve zayıf olduğu yönler değerlendirilecektir.

BÖLÜM I

1.1. Avrupa Komşuluk Politikası'na Genel Bakış

1.1.1. Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan Avrupa Birliği'ne

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra faşizmin Avrupa'ya getirdiği felaketin temelinde ulusalcılığın olduğuna dair oldukça güçlü ve yaygın bir inanış bulunmaktadır. Avrupa'nın gitgide kapsamı genişleyen bir uluslararası bütünleşme ortamında yeniden inşa edilmesi ve özellikle Alman-Fransız çekişmesini potansiyel bir savaş tehdidi olmaktan çıkarmak gerektiği düşünülüyordu. Bu siyasi hedefe, Federal Avrupa'nın kurulması ve tam bir siyasi birlik sağlanması gibi gerçek dışı planlarla değil, kademe kademe ilerleyen bir ekonomik bütünleşme sayesinde ulaşılabilecekti. Fransa Dışişleri Bakanı Schuman'ın 1950 yılında açıkladığı ve Fransa ile Almanya'nın kömür ve çelik üretimini ortak bir Yüksek Otorite altında birleştirmeyi öngören plan, bu strateji üzerine kurulmuştu.

1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmasıyla fonksiyonalist bütünleşme kuramına dayanan dikkatli adımlarla ilerlenen bir yola girilmiştir. Fonksiyonalist bütünleşme kuramı, "Avrupa'da barışı sağlayacak kalıcı bir sisteme ulaşmak için, Avrupa Topluluğunu kuran üyelerin kendi aralarında yüzyıllarca sürmüş olan aşırı rekabete dayalı bir ilişkiler biçimi yerine, ekonomik sektörlerin adım adım birleştirilmesi suretiyle, bu ülkelerin önemli çıkarlarının karşılıklı gözetilmesini" öngörmektedir. Avrupa Kömür Çelik Topluluğu ile ilgili müzakereler yürütülürken Plan'ın fikir babası Jean Monnet, tarafları ulusal egemenliklerinin bir kısmını AKÇT kurumlarına devretmeleri konusunda ikna etmeyi başarmıştı. AKÇT'nin kuruluşundaki başarının ardından, Avrupa Savunma Topluluğu ve Avrupa Siyasal Topluluğu adı altında iki yeni topluluk kurmak için adımlar atılmıştı. Ancak Fransız Parlamentosu'ndan bu topluluklara onay çıkmayınca projeden vazgeçilmiştir. Bundan böyle tamamen ekonomik alana yoğunlaşan Avrupa, Spaak Raporu ve Messina Konferansı'nın ardından Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kurmuştur. Spaak Raporu, AET'nin temelini oluşturan bir belge niteliğindedir. Spaak Raporu'nda daha geniş bir Pazar için geçiş süreci öngörülmesinin ve özel şirketlere bu düzenlemelere uyabilmesi için zaman verilmesinin ve pazar için coğrafi sınırlar belirlenmesinin gerekliliğine işaret edilmektedir. Fakat en önemli unsur ortak pazarın başarı için "ortak kurallar, ortak tutumlar ve bunları takip edebilecek kurumsal yapı içinde üst bir otoritenin zorunluluğunun" vurgulanması ve bunların

Roma Antlaşması ile AT bünyesinde kabul edilmesidir. Ayrıca, Raporda ortak pazarda tarımın da mutlaka olması gerektiği vurgulanmış ve bu alanda işbirliğinin sağlanması için oybirliğini aşan düzenlemeler yapılması gerekliliğinin üstünde durulmuştur. Gaullist politikalar izleyen Fransa, başlangıçta Spaak Raporu'na federalizme yönelik bir adım olduğu gerekçesiyle soğuk yaklaşmıştır ve bu tutum AET'nin kuruluşunu belirsiz bir ortama sürüklemiştir. Ancak, 1956 seçimlerinde Gaullist partinin meclisteki temsilcilerinin 121'den 21'e düşmesiyle birlikte Fransa'nın Spaak Raporu'na soğuk bakışı tersine dönmüş ve Roma Antlaşması'nın önü açılmıştır.

Bu dönemde ekonomik bütünleşme temelinde kurulan dört uluslararası örgütten bahsedilebilir. Birincisi Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un oluşturduğu Benelüks Ekonomik Birliği'dir. Zollverein'in eski bir üyesi olan Lüksemburg, 1921'de Belçika ile Brüksel Konvansiyonu'nu imzalamış ve Belçika-Lüksemburg Ekonomik Birliği oluşturulmuştur. 18 Temmuz 1932'de imzalanan Ouchy Sözleşmesi'nin amacı, bu üç ülke arasında aşamalı bir gümrük birliğinin oluşturulmasıdır. 21 Ekim 1943'te Hollanda ve Belçika hükümetleri, her iki ülkenin paraları arasında sabit bir döviz kurunu öngören bir para anlaşmasını, ardından Lüksemburg'u da dahil ederek 5 Eylül 1944'te gümrük birliği sözleşmesini imzalamışlardır. 1948'in başında Benelüks alanı içinde ithalatta uygulanan gümrük vergilerinin hemen hepsi kaldırılmış ve ortak bir dış tarife sistemi işlerliğe sokulmuştur. Kısa bir süre sonra gümrük birliğinin tek başına yeterli olmadığı anlaşılmıştır. Bunda İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan kayıpların ekonomik çıkarları değiştirmesi ile hızlı ekonomik kalkınmanın sadece siyasi değil sosyal bir zorunluluk halini alması da etkilidir. 15 Ekim 1949'da yapılan bir anlaşma ile üyeler arasındaki ticaretin serbestleşmesi, uluslararası ticari ve parasal politikaların uyumlaştırılması ve üçüncü ülkelerle yapılan görüşmelerde ortak pazarlık komisyonunun devreye sokulması hedeflenmiştir. 18 Şubat 1950'de üye ülkeler arasında üretim, tüketim ve ticaretten alınan vergilerin birleştirilmesine ilişkin bir protokol yayınlanmış, 7 Haziran 1956'da ise Birlik içinde emeğin serbest dolaşımını amaçlayan İşgücü Sözleşmesi kabul edilmiştir.

Benelüks, küçük ülkelerin uluslararası statülerini arttırmak amacıyla bir araya geldiği jeo-politik amaçlarla oluşturulmuş bir birliktir. Bu özelliği ise Benelüks'ün hem gelişim potansiyelini hem de gelişiminin sınırlarını oluşturmaktadır. Benelüks'ün oluşumunda, 1930'larda Almanya'nın Hollanda, Belçika, Lüksemburg gibi daha küçük komşu ülkelere yönelik tehdidi etkili olmuştur. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu yaratan 1957 Roma

Antlaşması, Benelüks ülkelerini daha fazla bütünleşmeye itmiş ve 3 Şubat 1958’de Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Antlaşma ile ortak kurumlar olan Genel Sekreterlik (1955) ve Parlemontalararası Danışma Konseyi (1957) kurulmuştur. Hızlı ekonomik büyüme ve siyasi işbirliği, Benelüks ülke grubunun Avrupa içindeki sesini güçlendirdiyse de gerçekleştirmek istedikleri hedeflerin çoğunu zaten Avrupa Birliği içerisinde gerçekleştirmişlerdir.¹

İkincisi 1948 yılında kurulan ve daha sonra OECD’ye dönüşen Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OECD) olup, Marshall yardımını dağıtmak, Avrupalı devletlerin bazı politikalarında koordinasyonu sağlamak ve üye devletler arasında ticareti serbestleştirmek için kurulmuştur. Üçüncüsü ise 1952 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nu (AKTÇ) yaratan Paris Anlaşması ile Avrupa Topluluğu’nun temelini atılmasıdır. AKÇT’nin amacı, Fransız ve Alman sanayilerinin iki temel hammaddesi kömür ve çeliği ulusal otoriteler yerine kurulacak olan Avrupa Yüksek Otoritesi’nin denetimine vermektir. Fransa ve Almanya’nın yanı sıra Benelüks ülkeleri (Belçika, Lüksemburg ve Hollanda) ve İtalya da anlaşmaya katılmıştır. Topluluğun uluslararası bir yapı sergilemesinden endişe duyan İngiltere, anlaşmayı imzalamamayı tercih etmiştir. AKÇT’nin sadece belli bir sektörle sınırlı olmasından dolayı daha ileri ve kapsamlı bir ekonomik bütünleşme için adımların atılması istemi 1958 yılında Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu’nun (EURATOM) kurulmasına yol açmıştır. Her üç topluluğu da aynı altı kurucu üye ülke (Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg) hayata geçirmiştir.²

Avrupa Topluluğu’nun kurulduğu dönemde, diğer bazı Avrupa ülkeleri (Avusturya, Danimarka, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre ve İngiltere) İngiltere’nin önderliğinde 1960 yılında Stockholm’de imzalanan bir anlaşma ile Avrupa Serbest Ticaret Birliği’ni (EFTA) kurmuşlardır. EFTA ülkeleri kendi aralarında sanayi ürünlerinde gümrük ve eş etkili vergilerle diğer kısıtlamaları kaldırmışlar, ancak üçüncü ülkelere karşı ulusal mevzuatlarını uygulamayı sürdürmüşlerdir. Bu temel farkın dışında, o dönemde EFTA ile AT’nin önemli farklarından bir diğeri de EFTA’nın tarım sektörünü serbest ticaret alanı içine almaması olmuştur. Zaman içinde üyelerinin birçoğunun AB’ye katılması ile eski önemini yitirmiş olan EFTA bugün, İzlanda, Liechtenstein, Norveç ve İsviçre’den oluşmaktadır. AB

¹ Canan Balkır, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme: Kuram, Politika ve Uygulama, AB ve Dünya Örnekleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül 2010, s. 64.

² Balkır, ss. 64-65.

ile EFTA üç üyesi arasında (İzlanda, Liechtenstein, Norveç) Avrupa Ekonomik Alanı (AEA) kurulmuştur.

AKÇT Antlaşması'ndan altı yıl sonra, 25 Mart 1957'de Roma'da Avrupa ekonomik Topluluğu'nu (AET) kuran Antlaşma AKÇT üyesi 6 ülke tarafından imzalanmıştır. AET gibi Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EUROATOM) da 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma Antlaşması ile kurulmuştur. AKÇT ve EURATOM sınırlı bir sektörel bütünleşme biçimi öngörürken, AET Antlaşması bütün ekonomiyi kapsamaktadır. 1965'te kurucu üyelerin imzalamış oldukları Birleşme Antlaşması (Füzyon Antlaşması) sonucunda, AKTÇ, AET ve EURATOM için tek bir Konsey, Komisyon ve Parlamento oluşturulmuş, bütçeleri birleştirilmiş ve "Avrupa Toplulukları" terimi kullanılmaya başlamıştır. Avrupa Topluluğu'nun kuruluşunda belirlenen hedefler şöyledir:³

- a) Üye devletler arasında gümrük vergilerini, malların ithal ve ihracatındaki miktar kısıtlamalarını ve eş etkili diğer bütün önlemleri ortadan kaldırarak ve ortak bir gümrük birliği (GB) kurmak;
- b) Üye devletler arasında kişilerin, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımına ilişkin engeller ortadan kaldırarak bir Ortak Pazar (OP) oluşturmak;
- c) Gümrük Birliği'nin kurulması için gümrük vergilerinin kaldırılmasının yanında miktar kısıtlamalarının da kaldırılması konusu Roma Antlaşması 30-37. maddelerinde yer almıştır.
- d) Üye devletlerin ekonomik politikalarını giderek yaklaştırarak (dış ticaret, rekabet, tarım ve ulaşım) veya uyumlaştırarak (makroekonomik politika koordinasyonu) ve ulusal mevzuatı Ortak Pazar'ın işleme için gerekli ölçüde uyumlaştırarak bir ekonomik birlik kurmak.

Burada ele alınan adımlar AET Antlaşması'nın maddelerinde ayrıntılı olarak işlenmiştir. Antlaşmanın 12-17. maddelerinde Gümrük Birliği'nin kuruluşu ve işleyişi düzenlenirken, 18-29. maddeler Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) düzenlemelerine ayrılmıştır. Roma Antlaşması'nda 18-29. maddelerde ele alınan OGT uygulaması prensipte tüm üyelerin dışa karşı uyguladıkları gümrük tarifelerinin aritmetik ortalamalarının alınarak birbirine yakınlaştırılmasına dayanmaktadır. Topluluk Antlaşmasında belirtilmeyen bir alanda da eylemde bulunabilir; Antlaşma'nın 235. maddesi (yeni 308. madde), Topluluk amaçlarından

³ Balkır, s. 66.

birinin gerçekleştirilmesi için Topluluğun girişimde bulunmasının gerekli olduğunun anlaşılması halinde, Antlaşmada bu konuda gerekli yetkiler verilmemişse, Topluluğun gerekli düzenlemeyi yapabileceğini söylemektedir.

Ocak 1962'de yapılan indirimle Gümrük Birliği'nde birinci geçiş dönemi sona ermiştir. İkinci geçiş dönemi Ocak 1966'ya kadar devam etmiştir. 1966 sonrasında başlaması planlanan üçüncü geçiş dönemine ilişkin ayrıntılar Roma Antlaşması'nda kararlaştırılmamış, en geç Ocak 1970'de Gümrük Birliği'nin tamamıyla kurulması koşuluyla Komisyon'una bırakılmıştır. Gümrük Birliği'ne geçiş döneminin başarıyla ilerlemesi üzerine sürecin daha fazla uzamamasına karar verilmiş ve 1 Temmuz 1968'de Gümrük Birliği yürürlüğe girmiştir. Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesiyle üye ülkelerin gümrük alanları, tek bir gümrük alanı haline getirilmiştir.

1960'ların ilk yarısı, Avrupa'daki ekonomik işbirliği modelinin AET'deki "Altıların" başarısıyla mı yoksa EFTA'daki "yedilerin" getirdikleriyle mi şekilleneceğinin tartışmalarıyla geçmiştir.⁴ İngiltere'ye AET'ye rakip bir ekonomik işbirliği örgütünü kurmak yönünde etki eden birçok faktör vardı. Öncelikle Churchill'in "Avrupa Birleşik Devletleri" söyleminden itibaren İngiltere kendini coğrafi olarak Kıta Avrupası'nın bir parçası olarak değil, Avrupa'ya komşu bir ada ülkesi olarak konumlandırıyor. Tarihsel süreç ve kültür açısından da İngiltere, Kıta Avrupası'ndan farklı bir gelişim göstermişti. Manş Denizi ile kıtadan ayrılan bu ülke, üstün donanması nedeniyle kıtada yüzyıllar süren işgallerden etkilenmemiş ve kıtada toprak iddiasında bulunmamıştır. Ekonomik açıdan ise, İngiltere yüzyıllardır en büyük sömürge imparatorluğunun sahibiydi ve özellikle Napolyon ablukası nedeniyle Kıta Avrupası ile ticari ilişkileri sömürgeleriyle olan ticaret kadar gelişmemişti. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sonrası eski sömürgelerine uyguladığı ticari ayrıcalıklar İngiltere'nin hem ekonomik hem siyasi ilişkilerine yön vermekteydi. 1960'lara gelene kadar İngiltere'nin AET'ye girmek konusunda çekimser kalmasının başlıca nedenleri bunlardır. Ancak, AET'nin başarılı bir model olarak kendini 1960'larda ispatlamaya başlaması, politik yönden İngiltere'yi bu örgüt karşısında zayıf kalmamak için Topluluğa yanaşmaya itmiştir. Ekonomik açıdan ise yine başarılı bir model olarak AET, savaş sonrasında Avrupa'nın yüksek hızda kalkınmasıyla birleşince, İngiltere'nin dış ticaretinde AET lehine etki yaratmıştır. İngiltere 1961'de AET'ye katılım için müzakerelere başlama doğrultusunda başvururken, doğal olarak kurucusu olduğu EFTA üyelerini de aynı şeyi yapması için teşvik etmiş, bu

⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Richard McAllister, From EC to EU, Routledge, Londra, 1997, s. 21.

nedenle aynı yıl İngiltere ile birlikte, Norveç, İrlanda ve Danimarka üyelik başvurusunda bulunmuştur.

Charles de Gaulle liderliğindeki Fransa'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan beri devam eden İngiliz ve Amerikan karşıtı söylemler İngiltere'nin başvurusunun reddedilmesindeki en önemli faktör olmakla birlikte tek neden bu değildir. 1962 yılında devam eden müzakerelerde, İngiltere'nin katılması durumunda kendi aleyhine olacağını düşündüğü faktörler dolayısıyla hevesizlik içinde bulunması ve derogasyonlar için direktmesi, Altıların ise mevcut düzenlemelerin dışına çıkmamak için direktmesi müzakerelerin sağlıklı işleyememesine yol açmıştır. Bunun dışında siyasi olarak, 1962 yılında Soğuk Savaş devam ederken ABD'nin İngiltere ve Fransa'ya Polaris nükleer silahlarını verme teklifi sürecinde üç ülke arasında yaşanan soğukluklar de Gaulle'ün İngiltere ile olan ilişkilerinin iyice gerilmesine yol açmıştır. Yine aynı yıllarda devam eden Küba füze krizi ile Soğuk Savaş'ın en gerilimli döneminin yaşanması de Gaulle'ü İngiltere'nin AET üyeliği için yeterli ve hazır olmadığını bir basın toplantısında duyurmuş, bunun ardından diğer üç EFTA ülkesi de başvurularını geri çekmiştir. Charles de Gaulle tarafından ortaya atılan Fouchet planının diğer 5 üye ülke tarafından topluca reddedilmesi Fransa ile diğer ülkeler arasındaki ilk önemli gerilim kaynağı olmuştur. Bu atmosfer içinde Ortak Tarım Politikası'nda (OTP) ciddi bir krizin geldiğinin işaretini gösteren ilk olay, 1962 yılında, 1965 sonrasında geçerli olacak OTP programının çerçevesinin ne olacağına karar verilmesi hususunda çıkmıştır. Konu, 1965 sonrasında, AET öz kaynaklar sistemine geçeceği yıla (1971) kadarki geçiş döneminde OTP'nin hangi düzenlemelere tabi olacağına karar vermektir.

Antlaşmalar uyarınca OTP kararları o döneme kadar oybirliği ile alınırken, 1965'te Komisyon Başkanı Walter Hallstein'in önerisi ile AET'nin ulusüstü yapısına uygun olarak oybirliğinden nitelikli oy çokluğuna geçirilmesi önerilmiştir. Hallestein Topluluğun öz kaynaklar sistemine geçirilmesi gerektiğini, bu kaynakların üye devletlerin siyasi otoritesinden bağımsız olması gerekliliğini vurgulayarak, Parlamento'ya bütçe konusunda güç devri aktarılmasını tavsiye etmiştir. Devlet otoritesini her şeyin üzerinde tutan Gaullist yaklaşıma göre Konsey bünyesinde oy çokluğu ilkesine geçilmesi büyük bir tehlikeydi.

1962'de oluşturulan Avrupa Tarımsal Yön Verme ve Garanti Fonu Topluluk bütçesindeki payını katlayarak artırıyor ve AET içindeki en önemli gider kalemi statüsüne yerleşiyordu. Gaullist yaklaşıma göre Fransa'nın tarımsal alanda iç pazarını korumaya yönelik önlemleri gerektiğinde alabilmesine ihtiyacı vardı ve uluslarüstü bir yapıda pazarını

koruması zordu. Hallestein'in 24 Mart 1965'te Parlamento'ya sunduğu reform önerisi, Konsey'e geldiğinde de Gaulle'ün ağır eleştirilerine uğramış; Hallestein, de Gaulle tarafından "bir devlet başkanı gibi davranması" söylevi ile kınanmıştır. Diğer 5 ülkenin Hallestein Komisyonu yanında taraf olmasıyla Konseyi siyasi çatışma arenasına dönmüş ve tek başına kalan Fransa AET'nin kurumlarındaki temsilcilerini 30 Temmuz 1965'te çekmiştir.

Bu tarihten Ocak 1966'ya kadar 6 ay süren krizin adı "Boş sandalye krizi" adıyla yazına geçmiştir. Bu dönemde Fransa AET'nin hiçbir toplantısına temsilci göndermemiş ve bu dönem AET tarihinde uluslararası yaklaşımın uygulamada askıya alındığı bir dönem olmuştur. Fransa'nın AET içindeki *sine qua non* konumu, Komisyon'u sorunun çözümü için girişime zorlamışsa da arabuluculuk çalışmalarının sonuç vermemesi üzerine gayri resmi toplanan Ocak 1966 Lüksemburg zirvesinde uzlaşmaya varılmıştır. "Lüksemburg Uzlaşısı" olarak bilinen bu anlaşmaya göre üye ülkeler için hayati önemi bulunan konularda ülkelere veto hakkı tanınmış ve böylece AET'nin uluslararası yapısı pratikte hükümetler arası bir şekilde sokularak bütünleşmede geri adım atılmıştır. Bundan sonraki dönemde de tarım Topluluğun en önemli ortak politikalarından biri olmaya devam etmiştir. Topluluk bütçesinde çiftçilere verilen doğrudan desteğin payı 1965'te %8 iken, 1967'de %45, 1968'de %77, 1969'da %81, 1970'de %87'yi bulmuştur. 1973 yılına gelindiğinde oran biraz düşse de %75'in üzerinde kalmıştır. Ayrıca yapısal fonların önemli bir kesimi yine tarım arazilerinin ıslahı ve verimliliğin artırılmasına ayrılmıştır.

İngiltere'nin ilk başvurusunun ardından yaşanan OTP krizi ve Lüksemburg Uzlaşısı ile uygulamada AET uluslararası düzenden hükümetler arası düzene dönmüştür. İngiltere, ilk başvurusunun veto edilmesinden 4 yıl sonra, AET'ye EFTA üyesi olan Danimarka, İrlanda ve Norveç ile birlikte bir kez daha başvurmuştur. Fransa'nın halen başında olan de Gaulle'ün ise fikri değişmemiş ve bir kez daha veto edeceğini açıklamıştır. 1967'de İngiliz ekonomisinin sıkıntıya girmesi ve İngiliz Sterlini'nin devalüe edilmesinden sonra de Gaulle vetosunun gerekçesi olarak İngiliz ekonomisinin halen kırılgan bir yapıya sahip olduğunu ve AT düzeyine hazır olmadığını belirtmiştir. Yaklaşık bir yıl sonra Fransa'da grevlerle desteklenen Mayıs 1968 olayları patlak vermiştir ve de Gaulle erken seçimlere gitmeye zorlanmıştır. Seçimleri kazanan de Gaulle İngiltere'ye karşı tutumunu sürdürse de 1969'da düzenlenen bir referandumda başarısız olmasının ardından istifa edince yerine gelen Georges Pompidou ile Fransa-İngiltere ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmıştır.

Charles de Gaulle iktidarının sona ermesinden sonra adaylar veto edilen başvurularını geri çekmediklerini ve katılım taleplerinin devam ettiğini açıklamıştır. Haziran 1970'te resmen başlayan müzakereler Ocak 1972'de sona ermiş ve dört ülkenin AT'ye üyeliği onaylanmıştır. Müzakereler özellikle İngiltere için kolay olmamış, Commonwealth ile olan ticari bağlarının hasar görmesi pahasına, üye olduğu tarihten önce yapılan tüm yasal düzenlemeleri kabul etmek durumunda kalmıştır. İngiltere'de katılım öncesi referandum uygulanmamış, fakat diğer üç ülke katılım konusunda referandumlar düzenlemiştir. İrlanda'da %83, Danimarka'da %63 evet oyu ile kabul edilen katılım antlaşması, Norveç'te %53 hayır oyu ile reddedilmiştir ve Norveç haricinde üç aday ülke 1 Ocak 1973'te Topluluğa katılmıştır.

1973'te yaşanan petrol krizi Avrupa'da da ekonomik dengeleri değiştiren bir dönüm noktası olmuştur. 1973 krizi, petrol ihraç eden Arap ülkelerinin Suudi Arabistan kralı Faysal'ın liderliğinde, İsrail-Filistin arasındaki çatışmada İsrail'i destekleyen Batı'ya karşı petrol ambargosu uygulama kararı almasıyla patlak verir. Ambargonun doğrudan hedef aldığı ülkeler ise İsrail'e olan desteklerini açıkça beyan eden Hollanda ve ABD olmuştur. ABD ve Avrupa için ucuz ve bol petrol devri kapanmıştı.

Petrol krizini takip eden yıllarda, ABD ulusal enerji politikasının oluşturulması için düğmeye basılmış, otoyollarda maksimum hızı 55 mile sabitlemiş, hafta sonları petrol satışını engellemiştir. AT ise daha farklı bir yol izlemiştir. Araplarla diyalog kurarak ilişkileri normale döndürmeyi amaçlamış ve üstü kapalı bir şekilde Arap-İsrail çatışmasında Araplara destek vermeye başlamıştır. Buna ek olarak alternatif enerji kaynaklarına yönelmeyi denemiştir.

1973 yılında bu krize karşı ortak bir tavır benimsemek için Kopenhag'da bir araya gelen AT üyelerinden İngiltere petrol paylaşımının şirketlere bırakılmasını savunurken, batı Almanya'nın başını çektiği grup Komisyon'un dağıtımdaki kontrol mekanizmaları üzerinde daha etkin denetim yapması gerektiğini savunmuştur. Anlaşmaya varılamayan görüşmeler sonucunda İngiltere enerji konusunda karar alma mekanizmalarının önüne bir set çekmiştir. Böylelikle 1973 petrol krizi, AT içinde bir Anglo-Alman krizine neden olmuştur.

1973'te ilk genişlemesini gerçekleştirerek daha önce yaşamadığı bir deneyimi yaşayan AT açısından krizin zamanlaması da oldukça kötüydü. Her ne kadar kriz sonrası oluşan petro-dolarları Avrupa'ya çekme kapasitesine ve başka enerji kaynakları geliştirebilme kapasitesine sahip olsa da; Avrupa 1973 petrol krizinin ve onu takiben 1978 petrol krizinin

etkilerini uzun süre yaşamış, işsizlikle enflasyonun birlikte yükselmesiyle boğuşmak zorunda kalmıştır.⁵

1980 başında ikinci genişleme dalgası gelmiştir. Bu sefer genişlemenin yönü Akdeniz olmuştur. 1973 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın Avrupa Topluluğu'na üye olmasının ardından Topluluk bünyesindeki üyelerden farklı özellikler arz eden üç yeni ülke üyelik başvurusunda bulunmuştur: Yunanistan, İspanya ve Portekiz. Bu üç ülkenin ortak özellikleri arasında Akdeniz ülkesi olmaları, bunun yanı sıra sanayileşmelerini henüz tamamlayamamış, yüksek işsizlik oranlarına sahip ülkeler olmaları, ülkelerinde uzun süreli ekonomik durgunluk yaşanması ve tarım sektöründe yüksek işgücü oranlarına sahip olmaları yer almaktadır. 1980'lerin başında Topluluk bünyesinde tarım sektöründe çalışan işgücü oranları ortalaması % 8,7 iken Akdeniz ülkelerinde %22 ile %35,4 arasında değişmekteydi.

Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in Topluluğa üyelik başvurusunda bulunmalarının altında yatan nedenler arasında 1970'lerin ortalarında diktatörlük rejiminin yaşandığı bu ülkelerin uluslararası yalnızlıklarını sona erdirmeye, uluslararası politikada aktif rol alma, uluslararası arenada tanınma, yeni kurulan demokratik rejimlerinin istikrarlı olmasını sağlama ve ekonomik gelişmişlik düzeylerini iyileştirme çabaları yer almaktadır.

Böylece Topluluk içinde kuzey ülkelerinin ağırlığı güney ülkelerinin ağırlığı ile dengeleniyordu. Akdeniz genişlemesinin ilki 1981'de Yunanistan'ın üyeliği ile gerçekleşmiştir. Yunanistan'ın Toplulukla olan ilişkisi aslında oldukça köklüdür. AET ile 1958'deki başvurusunu takiben 1961'de imzaladığı ve "Atina Antlaşması" olarak bilinen ortaklık anlaşması 1962'de yürürlüğe girmiştir. Bu ortaklık anlaşması ile Yunanistan'ın üyeliği için 22 yıllık süreç 21 Nisan 1967'de, Yunanistan'daki askeri darbeye bağlı anti-demokratik rejimin oluşumu neden gösterilerek kesintiye uğramıştır. Sürecin tekrar başlaması ise 1974'te yeniden liberal parlamenter sistemin kurulması ile gerçekleşmiştir. 1975'te tam üyelik başvurusunda bulunan Yunanistan ekonomik açıdan Kıta Avrupası'na göre oldukça geriydi. 197-1981 yılları arasında Avrupa Komisyonu başkanlığı yapan Roy Jenkins, tam üyelik için başvurularını yapmış olan Yunanistan, Portekiz ve İspanya arasında katılıma uygunluk açısından en geride Yunanistan'ın olduğunu söyleyen demeçler vermiştir. Fakat Konsey, Komisyonun ve Komisyon başkanının bu görüşlerini dikkate almayarak politik açıdan başvuruyu değerlendirdi.

⁵ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1914-1994**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994.

1981’de Yunanistan ve 1986’da Portekiz ve İspanya’nın da katılımıyla Topluluğun üye sayısı 12’ye yükselmiştir. Aynı coğrafyada birbirine benzer ekonomilere sahip ülkeler olan Portekiz ve İspanya açısından demokratikleşme arzusunun yanı sıra ekonomik kazanç isteği de AB üyeliği için itici güç oluşturmuştur. Bu iki ülkenin, AB’ye üyelik süreçleri paralellik göstermektedir. İspanya’dan neredeyse bir sene önce Mart 1977’de üyelik için başvuran Portekiz’in, adaylık sürecini İspanya’dan bağımsızlaştırmak istemesi işe yaramamıştır ve İspanya’dan sadece 4 ay önce müzakerelere başlayabilmiştir. Topluluk iki başvuruyu ortak değerlendirmiştir.

İspanya üyelikle beraber Avrupa Topluluğu’nda beşinci büyük ülke olurken, büyük bir tarım ülkesi olması sebebiyle Topluluk bütçesine ek bir yük getirmiştir. Topluluk üyeleri, İspanya ve Portekiz’in üyeliğinin Topluluk içindeki bölgesel farklılıkları arttıracığından, aynı zamanda işçilerin serbest dolaşımı ile oldukça fazla sayıdaki İspanyol ve Portekizli işsizlerin kendi ülkelerini bırakıp komşu ülkelerde iş aramaya gideceklerinden endişe etmiştir. Öte yandan, İspanya ve Portekiz’in Topluluğa katılımından çeşitli nedenlerden dolayı kazanç beklentisi içinde olan Almanya, üyeliğin getireceği mali yüke rağmen, Akdeniz genişlemesinin en büyük destekçilerinden biri olmuştur. Almanya Akdeniz’de politik istikrar arayışındaydı ve NATO’nun Akdeniz Kanadı’nın güçlenmesini istiyordu. İspanya 1982 yılında NATO üyesi olmuştu.⁶ Ayrıca, piyasa bütünleşmesinin ekonomik kazanımları çok büyüktü. Çünkü Almanya her iki ülkenin de en büyük ihracatçısı ve Akdeniz tarım ürünlerinin net ithalatçısıydı. Bölgesel ve Sosyal Fonların net yararlanıcısı İrlanda ise üç yeni üyeye yapılacak mali yardımlardan ve Topluluk bütçesinden aldığı payın azalmasından kaygı duymuştur.

1970’lerin başında Portekiz AT ile kurulabilecek ilişki alternatiflerini belirlemek için “Dış Ekonomik İşbirliği için Bakanlıklar Arası Komisyon” adıyla bir ad hoc komisyon oluşturmuştur. Komisyonun çalışmalarını tamamladıktan sonra açıkladığı raporda Portekiz için 3 ayrı alternatif belirlenmiştir: AT’ye katılım, AT ile işbirliği, AT ile ticari anlaşma imzalamak. İlk alternatif olan katılım Oliveria Salazar’dan kalan miras doğrultusunda zaten olanaksızdı. İkinci alternatif olan işbirliği ise Roma Anlaşması’nın getirdiği korumalar yüzünden gerçekleşemezdi. Elde bir tek üçüncü yol kalıyordu. Portekiz’in dış politikasında

⁶ Loukas Tsoukalis, “A Community of Twelve in Search of an Identity” International Affairs, c. 5, 1978, s. 437-451.

yaptığı köklü değişiklik sonrası benimsenen bu üçüncü alternatif Haziran 1972’de AT-Portekiz ticaret anlaşmasının imzalanması ile sonuçlanmıştır.

Salazar’ın görevden ayrılması üzerine göreve gelen Marcello Caetano döneminde, Portekiz’in çıkarlarının ve politikasının nasıl şekillendirileceği üzerine çıkan kargaşa ortamının sonunda kendilerini “Silahlı Güçler Hareketi” olarak adlandıran bir grup asker 25 Nisan 1974 günü yönetime el koymuştur. Karanfil devrimi olarak adlandırılan bu darbe sonrası Portekiz tekrar bir kargaşa ortamının içine düşmüştür. Bunun da temel nedeni karanfil devriminin mimarlarının Portekiz’in yönünü nereye çevireceklerine karar verme aşamasında yaşadıkları karmaşadır. Genel olarak radikal sol kökenli bu görüşler ülke içinde komünist partinin ve radikal solun güçlenmesine yol açınca, Portekiz’in NATO üyeliğini doğrudan olumsuz etkileyebilecek bir konuma gelinmiştir. Bunun karşısında demokratikleşmeyi savunan ve kapitalizmden ayrılmayacak bir tutum sergileyen Mario Soares liderliğindeki Portekiz Sosyalist Partisi, dış dünyadan da gelen desteğin etkisiyle, 1976 seçimlerinde iktidar oldu.⁷ 1976 seçimleri, aynı zamanda, üyelik koşulu olan demokratik yapıya da sahip olduğunu ispatlıyordu. Soares, Mart 1977’de Topluluğa tam üyelik başvurusunu yaptı.

Portekiz’in üyelik başvurusu ekonomik durumu nedeniyle özellikle Fransa tarafından soğuk karşılanırken Topluluk içinde birçok tartışmaya neden olmuştur. Portekiz müzakere aşamasına kadar hızlı gelse de üyeliği ancak yedi yıl sonra gerçekleşmiştir. Bu yedi yıllık süreç içinde Portekiz’in kendi iç sorunların yanı sıra Topluluk da kendi içindeki sorunların çözümü ile uğraşmıştır.

Demokratikleşme ön koşulu İspanya’nın tam üyeliği sürecinde de gündemin birinci maddesi olmuştur. General Franco’nun 20 Kasım 1975’teki ölümü demokratik kurumsallaşmanın önündeki en büyük engeli kaldırarak İspanya için AT üyeliğinin önünü açmıştır. İspanya tam üyelik için başvurduğu tarihte NATO üyesi değildi ve üyelik başvurusu Franco sonrasında Akdeniz’in güvenlik açısından bir ayağı eksik konumunu gidermek için önem taşımaktaydı. İkinci olarak Portekiz’in ardından yapılan başvuru Akdeniz’i bir bütün olarak ekonomik sisteme dahil etmek açısından önemliydi. Portekiz ve Yunanistan’ı Birliğe dahil edip İspanya’yı dışarıda bırakmak ekonomik açıdan rasyonel olmazdı. Üçüncü olarak, Portekiz ve Yunanistan gibi demokratik olmayan rejimden çıkmış olan İspanya’nın

⁷ Stephen George ve Ian Bache, *Politics in the European Union*, Oxford University Press, New York, 2002, s. 410.

demokratikleşme hareketinde Topluluğu temel alması, AT'nin demokrasinin beşiği olma vizyonu ile da birebir örtüşmekteydi. Diğer yandan ekonomik açıdan Kıta Avrupası'na kıyasla geri olan İspanya'nın üyeliği ekonomik sorunları beraberinde getirecekti. Bu noktada İspanya'nın üyeliğine evet kararı ekonomik olmaktan çok siyasi bir karar olmuştur. Portekiz'de Mario Soares'ın üstlendiği görevi İspanya'da Felipe Gonzalez üstlenmiştir. Soares gibi tutkulu bir Avrupa destekçisi olan Gonzalez Avrupa başkentlerine ziyaretler yaparak ikili görüşmelerde İspanya'nın üyeliğiyle ilgili sorunları ele alınmıştır. İspanya'nın müzakereleri Portekiz'e göre daha zorlu geçmiştir. Portekiz'in müzakere sürecinde tekstil, tarım ve işçi göçü başlıca sorunlar olurken İspanya'nın müzakerelerde tarım ve balıkçılık iki önemli sorun olarak ortaya çıkmıştır. İspanya, Ortak Tarım Politikası açısından Fransa'ya rakiptir. Bu nedenle, Fransa İspanya'nın katılımına soğuk yaklaşırken Almanya, İngiltere ve Hollanda İspanya'nın katılımın atarında rekabet açısından sıcak bakmaktaydılar. Fransa müzakere sürecinde İspanya ekonomisinin Fransa açısından tehlike yaratabilecek alanlarını törpüleme yoluna gitmiştir. 1985-1993 döneminde İspanya'nın Fransa'dan tarım ürünü ithalatı %860 artarken, İspanya'nın Fransa'ya tarım ürünü ihracatının %190 artmış olması Fransa'nın politikasının başarılı olduğunun göstergesidir.⁸

Başta Fransa ve İrlanda olmak üzere bazı Topluluk üyeleri, İspanya'nın üyelik sonrası Ortak Balıkçılık Politikası'na dahil olacak olmasından endişe ediyordu. Bu endişenin nedeni İspanyol balıkçılık filosunun sayıca büyüklüğüydü. Fransa ve İrlanda yerel balıkçılık sektörlerinin artan rekabet sonrası zarar görmesinden korkmuştu. İspanya ve Portekiz'in katılımıyla Topluluk 1986 yılında balıkçılık sınırlarını 200 mile çıkarmış ancak İspanya filosunun sadece 300 gemisine Topluluk suları içerisinde bazı bölgelerde balıkçılık izni verilmiştir. Topluluk ayrıca İspanyol balıkçı filosunun kapasitesini azaltmaya yönelik programları finanse etmiştir.

Portekiz ve İspanya'nın müzakere sürecindeki sorunların kökten çözümü ise üyelik tarihinin alındığı Fountainbleu'de gerçekleşmiştir. Haziran 1984'teki Fountainbleu Zirvesi'nde hararetli tartışmalar sonucu İngiltere'nin yıllardır süregelen öz kaynaklar ve bütçe sorunu çözüme kavuşturulmuş, İspanya-Fransa arasındaki tarım konusunda anlaşma sağlanmış ve 1 Ocak 1986'da genişlemenin gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece İspanya ile 5 Şubat 1979 tarihinde, Portekiz ile 17 Ekim 1978 tarihinde başlayan müzakereler, İspanya ile 12 Haziran 1985 Madrid Katılım Anlaşması'nın, Portekiz ile de Lizbon'da

⁸ Balkır, s. 74.

Katılım Anlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Anlaşmalar 1 Ocak 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bundan bir gün önce, Portekiz 1960 yılında kurucu üye olarak katıldığı Avrupa Serbest Ticaret Birliği'nden çekilmiştir. Bu genişleme, Topluluğun dinamiklerinin değişmesine neden olmuş, üç yeni üye Topluluğun yönünü güneye çevirmiş, Topluluk politikalarının Akdeniz boyutunu güçlendirmiştir. Siyasi işbirliğinde, İspanya ve Portekiz'in etkisiyle Latin Amerika ile ilişkilerin önemi daha çok artmıştır.⁹

1986'da Avrupa Topluluklarını kuran Antlaşmalar ilk kez kapsamlı biçimde Avrupa Tek Senedi ile değişime uğramıştır. 1967'deki Füzyon Antlaşması ile başlayan süreçte kurumlar birleştirilmiş, ancak antlaşmalar ayrı ayrı varlıklarını sürdürmüştür. Ortak kurumlar her Topluluğa özel hukuki kurallar ve işlemler çerçevesinde eylemde bulunmaya devam etmiştir. Bu durum tatmin edici bulunmadığından Antlaşmaları da tek bir kurallar seti içeren bir antlaşmada birleştirmek için planlar yapılmıştır. Hatta Avrupa Parlamentosu, Avrupa Birliği'ni kuran yeni bir antlaşma önermiştir. Ancak, bu öneriyi görüşmek için yapılan hükümetler arası toplantının sonunda AP'nin önerdiği gibi yeni bir antlaşma ortaya çıkmamıştır; üye devletler Avrupa Topluluklarını kuran Antlaşmaların ilk kez kapsamlı biçimde tadil edildiği Avrupa Tek Senedi'ni imzalamakla yetinmiştir.

1980'li yıllarda uluslararası ilişkileri yönlendiren neo-realist yaklaşım ile neo-liberal kurumlaşmacı yaklaşım arasında büyük bir tartışma gözlemlenmektedir.¹⁰ Neorealistler görece kazanımlara vurgu yaparken uluslararası işbirliği konusunda daha çekimser yaklaşmışlardır. Buna karşılık neo-liberaller, büyük ölçüde işbirliğinden kaynaklanan kazanımlara vurgu yaparken, uluslararası işbirliği konusunda daha iyimser bir yaklaşım sergilemektedirler. 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında, bu tür yaklaşımlara karşı bazı eleştiriler yöneltilmiş, bir alternatif olarak yeni yansıtmacı yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bunda temel kuramsal yaklaşımların soğuk savaşın sona ermesi konusundaki öngörülerinin başarısız olması etkili olmuştur. Özellikle 1980'lerin sonlarına doğru neo-realistler, iki kutuplu dünya düzeninin devamı konusunda öngöründe bulunmuşlardır. Daha sonrasında ise, soğuk savaşın sona ermesinin AB ve NATO'da bir çöküşe neden olabileceği ve Avrupa'da istikrarsız birçok kutupluluğa dönülebileceği yönünde öngörülerde bulunmuşlardır.

⁹ Balkır, s. 75.

¹⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: David A. Baldwin, (der) Neorealism and Neoliberalism: The contemporary Debate, Columbia University Press, New York, 1993.

1990'larda Avrupa'daki mevcut politik dönüşüm vasıtasıyla Avrupa güvenliğinin işbirliği çerçevesinde nasıl oluşturulabileceği konusu yeni bir tartışma başlatmıştır. 1948'de Brüksel anlaşmasının imzalanması, herhangi bir ulusüstü organizasyonu içermemesine rağmen, Almanya'nın savaşın galipleri ile birlikte bir askeri ittifak içerisine bağlanmasını sağlamıştır. Bu arada ekonomik alanda Altılar arasında Avrupa kurumlarının gelişimini belirleyen Jean Monnet ve benzer düşünenlerin çabaları sonucu 1952'de Avrupa Savunma Topluluğu anlaşmasının imzalanması ile güvenlik alanında da bir adım atılmıştır. 1954'ten 1962'ye kadar Avrupa Savunma Topluluğu anlaşmasının Fransız Parlamentosu'nda onaylanmaması ve Batı Almanya'nın NATO'ya kabul edilmesini öngören Paris anlaşmasının imzalanması üzerine, Avrupa'nın güvenlik konusunda kendine güven ve işbirliği düşüncesini içeren bütün niyetler ve amaçlar geçerliliğini yitirmiştir. Buna rağmen, ABD'nin liderliğinde ulusal hükümetler ve savunma oluşumları olarak, NATO içerisinde askeri bütünleşme olanakları geliştirilmiştir. 1968'den 1978'e kadar caydırıcılık ve yumuşama konusunda yeni ve ortak hareketi öngören Harmel raporunun yayımlanmasından sonra güvenlik konusunda Avrupa'nın işbirliği ve kendine güveni; biri sorumluluk paylaşım aracı olarak, diğeri ise; NATO konularında Avrupa tek sesliliğinin inşa yöntemi olarak iki farklı açıdan değerlendirilebilir. Fakat 1978'den 1987'ye kadar bir dizi transatlantik çatışmalar, güvenlik alanında Avrupa çıkarlarına yönelik tartışmaların vurgusunu değiştirmiştir. Bütün bunların yanı sıra, Cruise ve Pershing füzelerinin yerleştirilmesi veya kaldırılması konusundaki şiddetli tartışmalar, Stratejik Savunma Girişimi konusunda yaşanan şok ve Reykjavik zirvesinde tartışılan nükleer silahsızlanma için radikal öneriler, kıtasal çıkarlar açısından bir görüş birliği içerisinde bulunmayan Avrupalıları ikna etmiştir. ABD'nin varlığı olmaksızın Avrupa Güvenlik çıkarlarının tartışılması için bir forum olarak Batı Avrupa Birliği'nin (BAB-WEU) yeniden canlandırılması yönünde ortak düşünce oluşmuştur.

1989'da Varşova Paktı'nın dağılmasından sonra Almanya'nın yeniden birleşmesi ve ABD ile Sovyetler Birliği'nin Avrupa'dan çekilmesi yeni bir durum yaratmıştır. Doğu-Batı bloklaşmasının anlamını yitirdiği dönemde, soğuk savaş dönemi boyunca Topluluk üyeliğinin tarafsızlıklarıyla bağdaşmadığını düşünen ikisi İskandinav, İsveç ve Finlandiya, biri Orta Avrupa ülkesi Avusturya, Avrupa Birliği'ne katılmıştır.

1.1.2. Soğuk Savaş'ın Sonu ve Yeni Genişleme Dalgası

Soğuk Savaş'ın bitimiyle komünist rejimlerin yıkılmasının ardından, Avrupa'da barış ve istikrarın korunması amacıyla Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin AB genişleme sürecine

dahil edilmesi amaçlanmıştır.¹¹ Karen Smith'e göre, Mayıs 2004 genişlemesi AB'nin Soğuk Savaş'ın bitmesine verdiği bir yanıt olmuştur. AB'nin genişleme politikası, ABD'nin genel olarak desteklediği, istikrarı sağlayan ve bütünleşmiş bir Avrupa'nın kendi politikaları açısından da faydalı olacağını düşündüğü bir süreçtir. Sovyetler Birliği tehdidinin sona ermesi sonrası ABD'nin AB'den beklentisi özellikle uluslararası terörizm, suç, uyuşturucu kaçakçılığı, kitlesel göç, çevrenin korunması ve nükleer güvenlik gibi güncel sorunlarda sorumlulukları birlikleri paylaşmaktır.

On Orta ve Doğu Avrupa Ülkesi (ODAÜ) ile Kıbrıs ve Malta'yı içine alan AB'nin tarihindeki en büyük genişleme süreci kendine has özellikleri nedeniyle "Büyük Genişleme" olarak adlandırılmaktadır. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin bu süreçte ağırlıklı olarak yer alması bu genişlemenin "Doğu Genişlemesi" olarak da adlandırılmasına neden olmaktadır. Fakat bundan evvel Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in AB'ye katılımı gündeme gelmiştir.

Topluluk dördüncü genişleme sürecini Güney Avrupa ülkelerine kıyasla ekonomik olarak daha gelişmiş ve demokrasinin tüm kurumlarının daha iyi işlediği Kuzey ülkeleri (Avusturya, İsveç, Finlandiya) ile gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda EFTA üyesi olan bu ülkelerden Avusturya 17 Temmuz 1989'da, İsveç 1 Temmuz 1991'de, Finlandiya ise 18 Mart 1992 tarihinde Topluluğa üyelik başvurusunda bulunmuşlardır. Birlik, üç ülke için müzakereleri eş zamanlı olarak 1 Şubat 1993 tarihinde başlatmış ve bu ülkelerin Birliğe üye devletlerle ortak değerleri taşıması ve refah seviyelerinin yüksek olması nedeniyle, katılım müzakereleri Birlik tarihindeki en kısa sürede (13 ay) tamamlanmıştır. Ancak, Avusturya'ya malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı, dış ilişkiler ve Gümrük Birliği, mali ve bütçesel hükümler ve rekabet politikası konularında, İsveç'e aynı konulara ek olarak tarım ve balıkçılık politikası konusunda ve Finlandiya'ya da her iki ülke için de ortak olan konularda ve yine balıkçılık politikası konusunda geçiş süresi tanınmıştır. Bu ülkelerin 1995 yılında katılımları ile Birlik, Orta ve Kuzey Avrupa'ya doğru genişleyerek üye sayısını onbeşe çıkarmıştır. Bu genişlemede aday ülkeler halk oylamasına başvurmuş ve oylama sonuçları Avusturya %66,6 lehte, Finlandiya %56,9 lehte, İsveç %52,2 lehte iken Norveç & 52,3 aleyhte çıkınca, Norveç genişlemenin dışında kalmıştır.

1994 yılında gerçekleştirilen Essen Zirvesi'nin sonuç bildirgesinde ODAÜ'lerin Birliğe katılımları "Avrupa kıtasının ve komşularının sürekli barış ve istikrarını korumaya

¹¹ Balkır, ss. 77-83

yönelik” önemli bir girişim olarak değerlendirilmiştir. Aralık 2002’de Kıbrıs, Malta ve - Bulgaristan ile Romanya dışındaki- Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovakya ve Slovenya) AB üyelik kriterlerini yerine getirdiğine ve 1 Mayıs 2004 tarihinde Birliğe üye olabileceklerine karar verilmiştir. Dördüncü genişlemede olan olumlu yaklaşımların yerini aday ülkelerin komünist toplumsal düzeninden gelmeleri nedeniyle taşıdıkları kendilerine has yetersizlikleri ve zorunlukları nedeniyle endişeye bırakmıştır.

Genişlemeye dair söz konusu güvenlik argümanı hiçbir zaman “sert” güvenliği içermemiştir. Birliğe paralel bir genişleme yaşayan NATO bu anlamdaki güvenlik gereksinimlerini üstlenmeye devam etmiştir. AB’nin genişleme boyutundaki güvenlik argümanı, ülkelere karşılıklı anlayış ve güven ortamını sağlayacakları etkili bir işbirliği zemini hazırlayan “yumuşak” bir güvenlik anlayışını kapsamaktadır. Bu durum üye ülkelerin de tercih ettikleri bir yaklaşım olmuş; Avrupa’nı yeniden bölünmesi, milliyetçiliğin tehlikeli boyutlara yükselmesi ve liberal olmayan devlet yönetimi ve politikaların tekrar oluşması gibi Birliğin “yumuşak” güvenliğini tehdit eden unsurlara karşı bir korunma mekanizması oluşturulması sağlanmıştır. Ayrıca organize suçlar, sınırlar arası yasadışı göç ve uyuşturucu gibi önemli sorunlarının artmış olması ve bu sorunların doğaları gereği sınırlar arası özellik göstermesi ve ülkeler arası güçlü bir işbirliği gerektirmesi beşinci genişlemeyi gerekli kılmıştır.

2004’teki genişleme aslında düşünülenin aksine nüfus (%20) ve alan (%23) açısından bugüne kadarki en büyük genişleme değildir. 1973’te İngiltere, Danimarka ve İrlanda’yı kapsayan genişleme nüfus açısından daha büyüktür. 1995’te Avusturya, İsveç ve Finlandiya’yı kapsayan genişleme ise alan açısından daha büyüktür. Bununla birlikte AB son genişlemeden önceki yarım yüzyıla yakın dönemde sadece 9 üye almışken, bu sefer bir kerede 10 üyeyi içine almıştır.10+2 genişlemesi 1990 yılında Kıbrıs ve Malta’nın başvuruları ile başlamış ve 1990’ların ortalarında eski komünist blok üyesi 10 ülkenin başvurusu ile devam etmiştir. Eski Doğu Bloku ülkelerinin Avrupa Birliği’ne üye olma temeli temel amaçları politika, ekonomi ve güvenlidir. Politik olarak söz konusu ülkeler Avrupa Birliği üyeliği ile Batı dünyasına entegrasyonlarını kuvvetlendirecekler, ekonomik açıdan liberal ve demokratik ticaret kurallarının biçimlendirdiği Birlik şemsiyesi altına girecekler ve güvenlik açısından Birliğin “yumuşak gücünden” NATO’nun sert korumasına uzanan bir koruma elde etmeyi amaçlamaktaydılar. Bununla birlikte Birliğin karar mekanizmalarında böylesine bir

genişlemeye şüphe ile yaklaşan ciddi bir kesim de bulunmaktaydı. Bu kesimin temel kaygısı böylesine bir genişlemenin Birliğin işleyişine ve gelişimine zarar vereceği düşüncesi idi.

Bu genişlemenin önemli bir özelliği de Birliğe üye olmak isteyen ülkelerin karşılamak zorunda olduğu kriterleri gündeme getirmiş olmasıdır. Kopenhag Kriterleri olarak bilinen bu koşullar üye ülkelerin temel politik, ekonomik ve hukuki koşullarını Birlik üyesi ülkelere yakınlaştırmak amacıyla düzenlenmişti. Aslında, gerekli koşulların yerine getirilmesi karşılığında aday ülkenin AB üyesi olabileceği anlamına gelen koşulluluk kavramı AB genişleme dalgalarıyla beraber süreç içinde gelişen bir kavramdır. 1957 yılında imzalanan Roma Anlaşması'nın 237. maddesi "Her Avrupa Devletinin Topluluğa üye olmak için başvuruda bulunabileceğini" belirterek Avrupa devleti olmayı Topluluğa üyeliğin koşulu olarak belirlemiştir. Bu tarihte henüz insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi kavramlar üyelik koşulu olarak belirlenmemiştir. Demokrasi kriteri üyelik için belirleyici ön koşul olarak dile getirilmese de ülkelerin siyasi karakterleri AB üyeliği için belirleyici bir etken olmuştur. AB'nin Güney Avrupa ülkeleri ile olan ilişkilerinde demokrasiye verdiği önemi görmek mümkündür. Ocak 1962'de muhtemel Güney Genişlemesi ile ilgili olarak Avrupa Parlamentosu tarafından yayınlanan Birkelbach Raporu'nda belirtildiği üzere sadece kendi sınırları içinde demokratik sistemi tam olarak uygulayan, temel hak ve özgürlükleri garanti altına alan ülkeler Topluluğa üye olabilecekti. Bu doğrultuda, İspanya'nın 1962 yılında yapmış olduğu ortaklık başvurusu İspanya'nın otoriter bir yönetim altında olması nedeniyle geri çevrilmiştir. Yunanistan'ın 1981'deki üyeliğinden önce Nisan 1978'deki Avrupa Konseyi Kopenhag Zirvesi'nde temsili demokrasinin ve insan haklarının üyelik için gerekli koşullar olduğu belirtilmiştir.

Bütünleşme süreci içerisinde çeşitli anlaşmalarda AB'nin siyasi ve demokratik temelleri belirlenmiştir. 1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi temel hak ve özgürlüklere vurgu yapmış, demokrasinin gelişmesinin AB'nin genel amacı olduğu belirtmiştir. 1993 Maastricht Antlaşması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uyumlu ve temel haklara dayalı bir AB hukuku oluşturulması yönünde bir adım atmış olsa da, asıl somut ilerleme 1997'deki Amsterdam Antlaşması ile sağlanmıştır. Amsterdam Antlaşması'nın 6 (1). maddesi AB'nin üzerine kurulduğu demokratik ilkelere atıfta bulunmaktadır. Bu ilkeler özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı, hukukun üstünlüğü olarak sıralanmış, aynı anlaşmanın 49. maddesinde ise bu ilkelere saygı gösteren her Avrupalı

devletin üyelik için başvuruda bulunabileceği¹² belirtilmiştir. Bu şekilde daha önce Roma Antlaşması'nın 237. maddesinde üyelik için ortaya konan Avrupa devleti olma koşulu, Madde 6 (1)'de sayılan ilkelerle genişletilmiştir.

1993 Avrupa Konseyi Kopenhag Zirvesi'nde ise aday ülkelerin yerine getirmesi gerekli siyasi, ekonomik ve müktesebat koşulları somut bir şekilde üyelik kriteri olarak ortaya konulmuştur. Zirvede kabul edilen kriterlere göre; "Aday ülkeler: demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasını, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığını ve Birlik içinde piyasa güçleri ve rekabetçi baskı ile baş edebilecek kapasiteyi garanti eden kurumların istikrarını sağlamış olmalıdır. Üyelik, aday ülkenin siyasal, ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine katılma da dahil olmak üzere üyelik yükümlülüğünü üstlenme yeteneğine sahip olmasını da öngörür. Birliğin, Avrupa'nın bütünleşme hızını muhafaza ederken, yenileri özümseme kapasitesi de, Birlik ve aday ülkeler için önemlidir.

10+2 genişlemesi ile ilgili Almanya, İtalya ve Benelüks ülkeleri genişlemenin yanında yer almış, İngiltere belki de en tutarlı genişleme yanlısı tutumu sergilemiş, Fransa şüpheli yaklaşımını sürdürmüş ve yapısal fonları belli başlı nemalananları olan İspanya ve Portekiz çekincelerini ortaya koymuşlardır. Bunun yanında tek tek ülkelere bakıldığında Almanya Polonya'ya destek vermiş, İskandinav ülkeleri Baltık ülkelerini desteklemiş ve Yunanistan'da Kıbrıs'ı açık olarak desteklemiştir.

Üyeliğe kabul edilecek ülkelerde kişi başına düşen GSYİH, AB (15) ortalamasından çok aşağı olup, bu ülkeler de kendi içlerinde dörde ayrılırlar: GSYİH'sı AB (15) ortalamasının yüzde 60'ını teşkil eden ülkeler, Kıbrıs ve Slovenya; GSYİH'sı AB (15) ortalamasının aşağı yukarı yarısına eşit olan ülkeler: Çek Cumhuriyeti, Malta, Macaristan, Slovakya; GSYİH'sı AB (15) ortalamasının üçte birine eşit olan ülkeler. Estonya, Polonya, Letonya, Litvanya; GSYİH'sı AB (15) ortalamasının dörtte birine eşit olan ülkeler. Bulgaristan ve Romanya.

Kıbrıs ve Malta'nın 1990 tarihli üyelik başvuruları aslında Avrupa Topluluğu tarafından pek de olumlu karşılanmamıştı. Bunun nedenleri, söz konusu ülkelerin görece küçük olmalarının yaratacağı kurumsal sorunlar ve Kıbrıs adasının bölünmüş konumuydu.

¹² Bkz. "Treaty Establishing the European Economic Community", 1957, http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_eec_en.htm (21.02.2011)

Fakat bu iki ülke hakkındaki değerlendirmeler 1994 Korfu buluşmasında değişerek bir sonraki genişleme dalgası içinde yer alacakları belirtildi. Birlik üyesi ülkelerin önemli bir kısmı, Kıbrıs'ın Türkiye ile olan mevcut sorunlarını çözmeden ve adada kalıcı barış tesis edilmeden üyeliğe alınmaması konusunda ciddi bir kaniya sahipten, Yunanistan'ın Eski Doğu bloku ülkeleri karşısında veto kozunu kullanması Kıbrıs'ın Birliğe üyeliğini sağlayan önemli bir faktör oldu. Kopenhag Kriterleri ışığında 1994 yılında Macaristan'ın başvurusu ile başlayan süreç ise diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin 1996 itibariyle başvurularını tamamlaması ile devam etmiştir. Yine Kopenhag Kriterleri ışığında söz konusu 10 ülkeden aralarında Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya ve Slovenya'nın bulunduğu beş ülke ile müzakerelerin başlaması Komisyon tarafından tavsiye edilmiştir. Türkiye'nin de adaylık statüsünü elde ettiği 1999 Helsinki Zirvesi ile kalan 5 ülke ile de müzakerelere başlanacağı ilan edilmiş ve sonuçta Eylül 2003'te katılım anlaşmaları imzalanmıştır.¹³

Katılım müzakereleri 10+2 ülke için bir tarama süreci ile başlamış, ilk 6 ülke için müzakereler 1998 yılında ikinci 6 ülke için 2000 yılında başlamıştır. Her bir aday ülke için toplam 29 fasıl açılmış, bu fasıllara ek olarak tüm fasıllar kapandıktan sonra açılacak 2 fasıl belirlenmiştir. 29 fasıl müktesebatı içermektedir. Kalan iki fasıl ise kurumları ve diğer sorunları düzenlemektedir. 10+2 genişlemesi Avrupa Birliği'nin tarihindeki en önemli genişleme sürecidir. Bu süreç ile birlikte Birlik Batı Avrupa Örgütü olmaktan çıkıp Avrupa çapında bir örgüt haline gelmiştir.

1.1.3. Aday Ülkeler ve Müzakerelerde Son Durum

2004 ve 2007 yıllarında toplam 12 yeni üyenin kabul edilmesinden sonra AB genişlemesi hız kaybetmiş gibi görünse de AB aday ve potansiyel aday ülkelerle ilişkilerini devam ettirmektedir. 1999 Kosova Savaşı sonrasında, AB; Batı Balkanlar'a yönelik "İstikrar ve Birleşme Süreci", adında bir bölgesel yaklaşımı ve "Güneydoğu Avrupa için İstikrar Paketi" adında bir paketi gündeme getirmiştir. Bu bölgesel yaklaşım ve istikrar paketlerinde iyi komşuluk ilişkilerine, ayrımcılığa karşı mücadeleye, uzlaşma, savaş suçları için adalet ve barış ilkelerine vurgu yapılarak politik koşulluluğun kapsamı genişletilmektedir. Yeniden yapılanma sonrası ve AB ile birleşme aşamasında, AB, hukukun üstünlüğüne, adalet ve içişlerine, kurumsal yapılanmaya, sivil toplumun geliştirilmesine, eğitim konularına ve müktesebatı tamamlayıcı olarak sosyo-ekonomik değişim konularına odaklanmıştır. 2006'da

¹³ Balkır, ss. 82-83.

aday ülkelerde kurumsal ve idari kapasiteyi geliştirme ve iyi yönetim alanında gerekli reformların gerçekleştirilmesi için daha önce kullanılan CARDS, PHARE, OBNOVA ve SAPHARD gibi mali araçların yerine birleştirilmiş tek bir araç olarak “Katılım Öncesi Yardım Aracı”nı devreye sokmuştur. 2008 yılında AB; kapasitesinin altında işleyen istikrar paketinin işleyişi ile bölgesel mülkiyet ve hedeflenmiş yardımlarda bir artışı amaçlayan “Bölgesel İşbirliği Konseyi”ni hayata geçirmiştir. Ülke gelişmeleri de komisyon tarafından hazırlanan yıllık raporlar vasıtasıyla takip edilmektedir. Batı Balkan ülkeleri için potansiyel AB üyeliğine hazırlık, politik koşulluluk ile birlikte raporlar ve strateji belgeleri vasıtasıyla takip edilmektedir. Batı Balkan ülkeleri için potansiyel AB üyeliğine hazırlık, politik koşulluluk ile birlikte raporlar ve strateji belgeleri vasıtasıyla düzenli olarak gözlem altında tutulan ve teknik ve mali yardımla birleştirilen bir süreçtir. Politik koşulluluk stratejisi üyelik havucu ile ilişkilendirildiğinde en iyi yöntem olmasına rağmen, mali yardımlar, vize kolaylıkları, öğrenci değişim programları ve sivil topluma yönelik yardımlar da aday ülkeleri üyeliğe hazırlamaktadır.¹⁴

Türkiye, Makedonya ve Hırvatistan AB’ye aday ülkelerdir. Bu ülkelerden Türkiye ve Hırvatistan ile müzakereler 3 Ekim 2005’te başlamış, Makedonya’ya ise henüz müzakere tarihi verilmemiştir. AB diğer yandan Batı Balkan ülkeleri olan Arnavutluk, Bosna Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Kosova’ya da üyelik perspektifi sunmuş, bu ülkeler üyeliğe hazır olduğunda üye olabileceklerini belirlemiştir. Bu ülkeler potansiyel aday ülkeler olarak adlandırılmaktadır. Son olarak Temmuz 2009’da İzlanda üyelik başvurusunda bulunmuştur. AB 2009-2010 Genişleme Stratejisi’nde Türkiye ve Batı Balkan ülkelerinin üyelikle ilgili kriterleri yerine getirmek için gerçekleştirmesi gereken reformlar olduğu belirtilirken Hırvatistan ile müzakerelerin son aşamaya geldiği vurgulanmıştır.

1.1.4. AB’ye Katılmamayı Tercih Eden Ülkeler

Avrupa Birliği’ne katılım konusunda her ülkenin kendine göre bir beklentisi vardır. Diğer taraftan katılımı istemeyen ülkeler de bulunmakta, bu çerçevede Norveç ve İsviçre’nin AB’ye katılmadaki isteksizlikleri uluslararası ekonomi kuramıyla açık bir çelişki yaratmaktadır. Ekonomik bütünleşme kuramına göre küçük ama sanayileşmiş ülkelerin birliğe katılımda daha hevesli olmaları gerekir, çünkü bütünleşme ile bu ülkelere karşılaştırmalı üstünlük sahibi oldukları alanlarda uzmanlaşma fırsatı, ölçek ekonomilerinden yararlanabilme

¹⁴ Balkır, s. 85.

olanağı ve artan rekabetin neden olacağı olumlu dönüşümler sağlayacağı öngörülür. Bu noktada, yapısalcı görüş, bütünleşmeyi engelleyen etkenin “ulusal kimlik kavramı” ile açıklanabileceğini ileri sürer. Aslında Topluluğun genişleme deneyimi bu açıklamaların hiçbirinin tek başına belirleyici olmadığını ve rasyonel ve düşünsel faktörlerin birbirini tamamladığını göstermektedir.

Norveç’in katılım konusundaki olumsuz tavrı, Norveçlilerin politik bağımsızlıkları için verdikleri mücadele, toplumdaki bölünmeler ve sürdürdükleri refah modeli ile ilişkilidir. Norveç Büyük Bunalım döneminden itibaren sosyal devlet anlayışını benimsemiş ve uygulamaktadır. Sahip olduğu petrol ve doğal gaz gelirleri sayesinde de 1980’lerde Batı Avrupa’yı etkisi altına alan neo-liberal politikalardan fazla etkilenmemiştir. 1990’ların başında hükümetin olumlu görüşüne rağmen, referandumdan üyeliğe ret sonucu çıkmıştır.

İsteksizlikle ilişkilendirilen ikinci neden Norveç toplumundaki bölünmedir. Bu kapsamda, coğrafi bölünme, dil politikalarına yönelik kültürel çatışma, alkol politikaları ve kilisenin etkinliği, çalışan sınıf ve işverenler arasındaki ekonomik çatışmalar belirtilebilir. Norveç’in batısındaki toplum katı Ortodoks kültürüne sahip ve Nynorsk dilini kullanırken, diğer bölgeler daha laik ve Bokmal dilini kullanmaktadır. Çevre-merkez arasındaki bu bölünme ise AB üyeliği yolunda iki farklı koalisyonun oluşumuna yol açmaktadır. Üçüncü neden olarak, tarihinden gelen bir etkiyle Norveçliler politik bağımsızlıklarını korumaya güdülenmiştir. Norveç’in tarih boyunca farklı birliklerin zayıf halkası olması, bu ülkenin tarafsızlık politikasının kabulüne yol açmıştır. Öyle ki Norveç milliyetçiliği İsveç siyasi egemenliğine ve Danimarka kültürel hegemonyasına karşıtlık üzerinde şekillenmiştir. Tüm bu nedenlere ilave olarak Norveçlilerin çoğu uzun mücadeleden sonra yarattıkları kendilerine ait yaşam tarzlarının da AB içinde korunamayacağı endişesiyle referandumlarda (1972, 1994) hayır demiştir.

İsviçre toplumundaki isteksizlik ise yine İsviçreli kimliğinin temel taşlarında aranmalıdır. Buna göre İsviçreli kimliği tarafsızlıkla olduğu kadar doğrudan demokrasi ve federalizmle de özdeşleşmiştir. Daimi tarafsızlık İsviçre’nin dış müdahaleye geleneksel kuşkucu bakışından kaynaklanmaktadır ve kökleri 16. yüzyıla uzansa da 1815 Viyana Kongresi’nden itibaren bu tarafsızlık büyük güçlerce tanınmıştır. Bunun yanında federalizm ve doğrudan demokrasi uygulamaları ise 1848’de anayasayla kurumsallaşmıştır. Bu nedenle İsviçreliler, AB üyeliğinin kantonların etki alanını ve gücünü azaltacağından ve Topluluk

yetki alanında kalacağı için sivil inisiyatiflerin ve referandumların geri plana itileceğinden endişelenmektedir.

İsviçre’de dilsel farklılık önemli bir ayrımdır. Ülkede konuşulan farklı diller (Almanca, Fransızca, İtalyanca, Rumence) etnik-dilsel bir kırılma yaratmıştır. Bu anlamda örneğin Fransızca konuşan kesim bütünleşme yanlısıyken Almanca konuşan kesim bütünleşmeye kuşkuyla bakmaktadır.

Avrupa bütünleşme süreci 1951 yılında 6 ülkenin AKTÇ’yi kurmasıyla başladı. 1957 yılında yine bu 6 ülke Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu kuran Roma Antlaşması’nı imzaladılar. AB’nin kurulmasında öncü olan fikir babaları, belli egemenlik alanlarının üst otoriteye devredildiği bir bütünleşmeyi öngörüyordu. 1961’de İngiltere üyelik için başvurduğunda, altı kurucu üye, İngiltere’nin ABD ve İngiliz Milletler Topluluğu (Commonwealth) ile güçlü bağları nedeniyle, Birliğin bütünleşme hedeflerinden sapacağından endişe ettiler. Dönemin Fransız Başbakanı de Gaulle, 1963 ve 1967 yıllarında İngiltere’yi 2 kez veto etti. Gaulle’ün gidişiyle, İngiltere ile müzakereler başladı ve İngiltere 1973 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu’na üye oldu. İngiltere pazarına büyük oranda bağımlı olan iki tarım ülkesi, Danimarka ve İrlanda, İngiltere ile birlikte Birliğe üye oldu. Topluluğun ilk genişlemesini önemli derinleşme çabaları izlemiştir. İlk genişleme beraberinde bölgesel politikanın kabulünü getirmiş ve ortak balıkçılık politikası İngiltere Birliğe girmeden hemen önce oluşturulmuştur. Avrupa Parlamentosu’nun Birlik içerisindeki rolü artırılarak 1979 yılında ilk doğrudan AP seçimleri yapılmıştır.¹⁵

1981 yılında Yunanistan, 1986 yılında Portekiz ve İspanya’nın Birliğe girişiyle üye sayısı 10’a yükselmiştir. Bu üç ülke diktatörlük rejimi yaşamıştı ve kurdukları yeni demokrasinin Topluluk içinde güçlenmesini istiyordu. Ayrıca üç ülke Topluluk ortalamasına kıyasla yoksuldu ve ekonomik büyüme ve reformlar için geniş piyasaya ve finansmana gereksinimleri vardı. Aynı zamanda bu ülkelerin ekonomilerinde tarım önemli yere sahipti ve Birliğe girişleri, tarım alanında harcamaların artırılması anlamına geliyordu. Güney genişlemesi, beraberinde derinleşmeyi de getirmiştir. Tek Avrupa Senedi (1987) ile Tek Pazar’ın tamamlanması için gereken zemin hazırlanmıştı. Nitelikli Oy Çoğunluğu’nun kullanıldığı alanların artırılmış ve demokratik meşruiyeti güçlendirmek amacıyla Avrupa Parlamentosu’nun yasama ve diğer karar prosedürlerinde daha etkin rol alması sağlanmıştır.

¹⁵ Balkır, ss. 92-93.

İkinci ve üçüncü genişlemeleri takiben sosyal politikayı güçlendiren, yoksul bölgelerle dayanışmanın arttırılmasını öngören kararlar alınmıştır.

Dördüncü genişleme öncesinde, AB Antlaşması (Maastricht) 1992 yılında imzalanmış ve Avrupa Birliği'ni kurma kararı alınmıştır. Maastricht Antlaşması; Ekonomik ve Parasal Birlik için bir dizi önlemin yanı sıra, ikincillik prensibi ve AB vatandaşlığı kavramlarını getirmiştir. Ortak dış ve güvenlik politikasının oluşturulması, adalet ve içişlerinde daha yakın işbirliği, Bölgesel Komitesi'nin kurulması kararları alınmış ve AB'nin üç sütunlu yapısı oluşturulmuştur. Soğuk Savaş'ın bitişiyle AB'nin genişlemesi hız kazanmıştır. Soğuk Savaş sonrası ilk genişleme 1995 yılında İsveç, Finlandiya ve Avusturya'nın Birliğe katılımıyla gerçekleşmiştir. Refah düzeyleri AB ortalamasının üzerinde olan EFTA ve EEA üyesi olan bu üç ülke, Soğuk Savaş sonrası tarafsız kalmanın önemini yitirmesi nedeniyle ve güvenlik ve ekonomi politikalarında söz sahibi olabilmek için Birliğe başvurmuştur. AB müzakerelerindeki pazarlık süreçlerinde verilen tavizlerin ve uzlaşmaların büyük ölçüde AB'nin lokomotifi konumundaki kilit ülkelerin önceliklerini yansıttığı, söylenebilir. Dördüncü genişlemeyi, ekonomik ve parasal birlik alanında gelişmeler, dış politika ve adalet ve içişleri alanlarında ise yeni politika alanlarının oluşturulması izlemiştir. 1997 yılında gerçekleştirilen Hükümetler arası Konferans'ta hazırlıkları tamamlanan Amsterdam Antlaşması ile Parlamento'ya Komisyonu feshetme hakkı verilmiş ve genişlemeyi de içeren antlaşmalar konusunda Parlamento'nun rızasının alınması gereği getirilmiştir. Amsterdam Antlaşması, Schengen düzenlemesini, Birliğin kurumsal çerçevesine dahil etmektedir.

AB'nin beşinci ve en büyük genişlemesinin öncesinde, Birlik Tek Para'ya geçmiştir. Beşinci genişleme süreci; AB'nin demokratik meşruiyet, dış politika ve ekonomi ile ilgili sorunları tartıştığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu sorunlar; kimlik, yönetim ve meşruiyet tartışmalarını beraberinde getirmiş, Avrupa'nın geleceği bu konular eşliğinde Konvansiyon'da tartışılmıştır. 7 Aralık 2000'de Nice Zirvesi'nde Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı imzalanmıştır. Temel Haklar Şartı'nda bireysel haklarla birlikte sosyal haklara da yer verilmiştir. Bu durum, Avrupa ekseni temel hak ve özgürlüklerin gelişmesi için önemli bir adımdır. 2001 yılında Nice Antlaşması hazırlanmıştır. Nice Antlaşması'nın esas gündemi AB'nin kurumlarını yenileyip güçlendirmek ve Beşinci genişlemeye hazırlık niteliğinde olan kurumsal değişiklikleri getirmektir. Konsey'de oy çoğunluğunun kullanımının genişlemesi ve güçlendirilmiş işbirliği Nice Antlaşma ile tartışılan konulardır. Ancak kurumsal reformun etkinliği sınırlı kalmıştır. Çünkü Nice Antlaşması kurumlar arası dengeyi korumuştur, kökten

değişimler yerine bazı düzeltmeler getirmiştir. Konsey’de oy dağılımı nüfusa göre yeniden yapılmıştır, Komisyon başkanının yetkileri arttırılmış, Parlamento’nun ortak karar prosedürü içerisindeki rolü güçlendirilirken, Parlamento’daki sandalye dağılımları yeni ülkeleri de dikkate alacak şekilde düzenlenmiştir. Nice Antlaşması’ndan sonra 2004 yılında Avrupa için Anayasa Taslağı kabul edilmiştir ancak yürürlüğe girmemiştir. Anayasal tartışma süreci üye devletler arasında Avrupa vizyonu açısından bölünmelere yol açsa da Lizbon Antlaşması’na giden süreçte çok önemli bir aşama olmuştur.¹⁶

Beşinci genişlemeyle birlikte; Birliğin politik kültüründe ve kurumlarında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. AB, değişen politik ve sosyo-ekonomik ortamla ve küresel faktörlerle baş edebilmek için daha çok “esnekliğe” ve “rekabet gücüne” gereksinim duymaktadır. 23-24 Mart 2000 tarihlerinde gerçekleştirilen Lizbon Avrupa Konseyi, istihdam, ekonomik reform, sosyal uyumu güçlendirmeye dayanan bir stratejinin çizilmesini sağlamıştır. Ancak bu stratejinin hedeflerinin tam olarak gerçekleştirilememesi, daha sonra Avrupa 2020 Stratejisi adı altında yeni bir stratejinin doğmasına neden olmuştur.

Avrupa 2020 Stratejisi’ni doğudan diğer bir neden 2008 sonrası tüm dünyayı etkileyen küresel finans krizidir. Bu kriz Birliğin ekonomisinde yapısal zayıflıkları ortaya çıkarmış ve yansıması kamu maliyesi krizi şeklinde olmuştur. Büyüme 1930’lardan sonraki en olumsuz dönemine girdiği, işsizliğin 23 milyona vardığı, yaşlanma sorununun kamu bütçesini zorlamaya başladığı, Ar-Ge harcamasının gayrisafi hasılaya oranının %2’nin altında kalarak buluş ve yenilik konusunda ABD ve Japonya’nın çok gerisine düştüğü, AB genelinde bütçe açığının gayrisafi hasılaya oranının %7, kamu borçları oranının ise %80 ile Maastricht kriterlerini deldiği bir tablo ile karşılaşmıştır. Üye ülkeler arasındaki yapısal ekonomik farklılıklar dış şoklara dayanma gücünün farklı olmasına yol açmış ve zincir en zayıf halkadan, Yunanistan’dan koştur.

“Avrupa 2020” Stratejisi’ne göre, Avrupa’nın 2020’deki ekonomik yapısı temel olarak 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması’na dayanacaktır. Esneklik ve rekabet gücü hedeflerinin gerçekleşmesi için ekonomik politikalarının koordinasyonuna ve ekonomik yönetişime verilen önem artmaktadır. Avro alanında Yunanistan’ın borç krizi ile başlayan gelişmeler, Ekonomik ve Parasal Birliğin ekonomik kısmının ihmal edildiğini göstermektedir.

¹⁶ Lizbon Antlaşması tam metni için bkz: European Union, **Treaty of Lisbon**, http://www.europa.eu/lisbon_treaty/index_en.htm (21.02.2011).

Birlik ülkelerinin ticarete birbirine bağımlı yapısı bir an önce yapısal reformların gündeme gelmesini zorunlu kıldı. Ekonomi politikalarının koordinasyonu konusunda Maastricht Antlaşması'ndan itibaren görülen eksiklikler, Lizbon Antlaşması ile giderilmeye çalışılmıştır. Lizbon Antlaşması çok taraflı izlemeye ilişkin bazı adımlar atmıştır. Avrupa Konseyi Başkanı, Avrupa Merkez Bankası Başkanı ve Avro Alanı Başkanından bir üçlü oluşturulmuştur. Görüleceği gibi, AB, kuruluşundan bu yana genişleme ve derinleşme süreçlerini birlikte yaşamıştır. Her genişleme turu, bütünleşme sürecini ileriye taşıyan gelişmeleri ve kurumsal adaptasyonu beraberinde getirmiştir. Bugün gelinen noktada Avrupa Birliği 3,9 milyon km²'lik yüzölçümü ve 455 milyonluk bir tüketici topluluğu ile küresel gayrisafi hasılanın %28'ini üretmekte, küresel ticaretteki payı % 18-20 ve dünyadaki doğrudan yabancı yatırımların 2/3'ünü sağlamaktadır. Birlik önümüzdeki dönemde küresel krizin hasarlarını onarmak, küresel tehditlerle yüzleşmek, bilgi ve yenilik temelli büyümek ve istihdam yaratmak durumundadır. Birlik kendi içinde de, verimlilik düşüklüğü, büyümede katalizör rol oynayan AB-içi ticaretin sonucu ekonomilerin karşılıklı bağımlılığı, yaşlanma sorununun büyümesi, enerji güvenliği sorunlarıyla uğraşmaktadır. Birliğin 2020 Stratejisi, akıllı, yeşil ve kapsayıcı büyüme için Avrupa Stratejisi'dir. Stratejinin temel noktaları, inovasyon, yeşil büyüme ve ulusal reform programlarının yakın denetimidir. Stratejinin beş hedefi; 20-64 yaş arasındaki nüfusun istihdam oranını % 69'dan %75'e çıkarmak, Ar-Ge yatırımlarını AB topluluk hasılasının %3'üne çıkarmak, yenilenebilir enerji ve sera etkisi yapan gazlarla ilgili hedeflerin yakalanması, gençlerin %40'ının diploma sahibi olabilmesi için okulları terk oranını %15'ten %10'a çekmek ve fakirlik çizgisinin altında yaşayan Avrupalıların sayısını %25 azaltmaktır. Bunları sağlarken finansal piyasaların istikrar kazanması, iyi işleyen kamu finansmanına dönüş ve iç pazarı canlandırmak fakat korumacılığı arttırmamak önem kazanan politikalarlardır.¹⁷

1.1.5. AB Genişlemesine Alternatif

AB genişlemesinde tam üyelik dışında alternatifler nelerdir? Birliğin komşu ülkeleri için AB tam üyeliği dışındaki alternatiflerden birisi genişleme dalgalarının dışında bağımsız bir yapıda kalmaktır. EFTA ülkelerinden Norveç ve İsviçre'nin yaptığı budur. Kuramsal olarak Birlik üyesi olmayan ülkelerin alternatif gruplar oluşturma seçeneği her zaman olmuşsa da, süreç içinde alternatif gruba dahil olanlar birçok konuda politikalarını Birliğe yaklaştırmışlardır. Birliğe alternatif olarak kurulan EFTA üyeleri için durum aynıdır, ya AB

¹⁷ Balkır, ss. 96-97.

üyeyi olmuşlar veya dışarıda kalmayı tercih etmelerine rağmen, ekonomi politikalarını AB ekonomi politikaları ile uyumlaştırarak Avrupa Ekonomik Alanı'nı kurmuşlardır.

AB'nin komşularına yönelik yaklaşımı tarihsel olarak iki farklı stratejiye dayanmıştır. Bunlar; genişleme politikası ve istikrar sağlamaya yönelik bölgesel ortaklıklardır. Genişleme dalgaları AB'nin siyasi coğrafyasını değiştirirken AB'yi yeni sınırla, yeni fırsatlar ve zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır. Bu durumda Birliğin genişleme dışı yeni politikalar geliştirmesinde etken olmuştur.

Bu politikalardan ilki Akdeniz'in güneyindeki ülkelere yöneliktir. Birçoğu Avrupa devletlerinin eski sömürgesi olan Akdeniz ülkeleriyle ticari ve ekonomik ilişkilerde yaşanan karşılıklı bağımlılık, bölgenin barışı, güvenliği ve küreselleşen ekonomiye eklemlenmesi açısından, yakın ilişkilerin kurulmasını zorunlu kılmıştır. 1970'li yıllarda Avrupa, Akdeniz ile ilişkilerini geliştirme ve uyumlaştırma gereğini duymuş ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın temelleri, 19-20 Ekim 1972 tarihli Paris Zirvesi'nde atılmıştır. Global Akdeniz Politikası içinde yer alan Yunanistan'ın 1981, İspanya ve Portekiz'in 1986 yılında Topluluğa üye olması, Topluluk-Akdeniz ilişkilerinin başarısı olarak yorumlanmıştır. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile eski Doğu Bloku ülkelerinin Avrupa Birliği (AB) üyeliği için başvurması, AB'nin, Akdeniz'in güneyindeki ülkelerle ilişkilerini daha dikkatli bir şekilde ele almaya ve geleneksel olarak sürdürdüğü dış ticaret imtiyazlarına dayalı yaklaşımı ve proje yardımlarına dayanan mali işbirliği politikasını gözden geçirmesine neden olmuştur. Stratejik önceliklerini yeniden gözden geçiren Avrupa, güvenliği açısından Akdeniz ülkeleri ile daha yakın ilişkilerin kurulmasını zorunlu görmüş ve 1992'de Yenileştirilmiş Akdeniz Politikasını gündeme getirmiştir. AB ile üye olmayan 12 Akdeniz ülkesi arasında kalıcı ve kurumsal bir işbirliği çerçevesinin oluşturulması, 1992 Lizbon, 1994 Corfu ve Essen toplantılarında geliştirilerek, nihayet 1995 Cannes toplantısında, Avrupa Komisyonu tarafından sunulan "Avrupa-Akdeniz Ortaklığı" önergesinin benimsenmesiyle son halini almıştır. Haziran 1995 Cannes Zirvesi'nde yaklaşık 5 milyar Avro'nun Akdeniz Havzası'na ayrılması planlanmış ve bu yardımının, beş yıllık bir süre için Avrupa Yatırım Bankası'nın kaynakları ile zenginleştirilmesi öngörülmüştür.

Bundan sonraki aşama, AB ve Akdeniz ülkelerinden (Cezayir, Kıbrıs, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Malta, Fas, Suriye, Tunus, Türkiye, Filistin Yönetimi) 27 dışişleri bakanının 27-28 Kasım 1995'te Barselona'da bir araya gelerek, bölgenin refahı, barışı, güvenliği gibi

ana amaçların yanı sıra, bu amaçlara hizmet edecek bir çalışma programını da içeren Barselona Bildirgesi'ni imzalaması olmuştur.

Barselona Konferansı'nda kapsamlı işbirliği ve dayanışma temelinde ve komşuluk ve tarihin biçimlendirdiği bağların ve Akdeniz'in stratejik önemi vurgulanmış ve Akdeniz'in her iki tarafında yeni siyasi, ekonomik ve toplumsal anlamda işbirliğinin geliştirilmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye dahil 12 Akdeniz ülkesini, AB üyesi 15 ülke ile bir araya getiren ve ortaklığın anayasası niteliğinde olan Barselona Bildirgesi, AB ve Akdenizli Ortaklarının yer aldığı bir serbest ticaret bölgesinin kurulması hedefi doğrultusunda ekonomik, mali, siyasi, sosyali kültürel ve beşeri alanlarda işbirliğini öngörmektedir. Bu ortaklığının çerçevesini çizen bildirmede üç ana amaç vurgulanmaktadır:

- Siyasi diyalogun ve güvenliğin arttırılmasıyla oluşacak ortak bir barış ve istikrar alanı yaratmak,

- Ekonomik ve mali işbirliği yoluyla ve Akdeniz ülkelerinin zaman içinde, kendi aralarında ve AB ile gerçekleştirecekleri serbest ticaret bölgesi sayesinde ortak refah alanı yaratmak,

-Sivil toplumlar arasındaki kültür alışverişini ve anlayışı teşvik edecek biçimde sosyal, kültürel ve insani dayanışmayı geliştirmek.

Bütünleşme girişimine adını veren ve amaçları belirtilirken kullanılan “ortak” ve “ortaklık” ifadeleri, AB'nin Akdeniz ülkeleri ile geliştirmek istediği ilişki modelinin, yardım veren ülkeler ve yardım alan ülkeler arasındaki ilişkinin ötesine geçmek istediğinin bir göstergesidir. Avrupa Komşuluk Politikasında da benzer bir yaklaşım söz konusudur.

Ortaklığın temel hedeflerinden biri, Akdeniz'de bir serbest ticaret bölgesinin hayata geçirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda, gümrük vergileri, malların serbest dolaşımı, fikri ve mülkiyet hakları, mali hizmetler ve kamu alımları gibi alanlarda, Akdenizli Ortak ülkelerin yasa ve hizmetler ve kamu alımları gibi alanlarda, Akdenizli Ortak ülkelerin yasa ve standartlarının hızlı bir şekilde AB müktesebatına yakınlaştırılması hedeflenmektedir. Akdeniz Ekonomik Kalkınma Alanı Programı olan MEDA Programı ise, bu hedeflerin hayata geçirilmesindeki başlıca mali araç olmuştur.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın ilk on yılında, ekonomik boyutta elde edilen sonuçlar beklentilerin oldukça gerisinde kalmış, Ortaklık, Akdeniz ülkelerine gerçekleştirmeleri

gereken yapısal reformlar konusunda da yeterince teşvik sağlayamamıştır. Akdeniz'in kuzey ve güney kıyıları arasındaki gelir düzeyi farkı azalmamış ve AB'deki gelir düzeyinin satın alma gücü paritesine göre sadece %18'i kadar olmaya devam etmiştir. Süreç, daha çok tarife indirimlerine odaklanmış ve yapısal reformlar için yeterli teşvik sağlanamamıştır.

İkinci önemli politika ise, beşinci genişleme sürecinden sonra geliştirilmiştir. Bu yeni genişleme dalgası AB'nin sınırları konusunda önemli bir ikilem yaratmıştır. Bu ikilemin bir yanında genişlemenin AB'nin etkin işleyişine zarar vermesi endişesi, diğer yanında ise genişlemenin durması halinde çevre ülkelerde reform sürecinin zayıflaması ve bölgedeki istikrarsızlığın artması endişesi bulunmaktadır. AB bu ikileme yanıt olarak "Avrupa Komşuluk Politikası" ismiyle yeni bir politika geliştirmiştir. İlk adım, AB Komisyonu Başkanı Prodi'nin Aralık 2002'de AB'nin yakın çevresine yönelik yeni bir politika geliştirmesi önerisi üzerine Avrupa Komisyonu'nun 11 Mart 2003'te "Daha Geniş Avrupa-Komşuluk: Doğu ve Güney Komşularımızla İlişkilerimize Dair Yeni Bir Çerçeve" başlıklı belgeyi yayınlaması ile atılmıştır. Mayıs 2004'te Avrupa Komisyonu'nun Politikası Strateji Belgesi'ni sunmasının ardından 2004 ve 2005 yıllarında komşu ülkelere ilişkin "ülke raporlarını" ve "eylem planlarını" yayınlamaya başlamıştır. Ülke raporları, AB ile ilgili komşu ülke arasındaki ikili anlaşmanın işleyişine ilişkin bilgiler içermektedir. Ayrıca komşu ülkenin siyasi, ekonomik, sosyal, kurumsal durumunu ortaya koymaktadır.

Komşuluk politikasında da temel amaç Akdeniz politikasında olduğu gibi istikrar sağlamak olup, araç bölgesel işbirliğidir. Barselona Süreci, tarifeler üzerine yoğunlaşmış bir ticari bütünleşme önerirken Komşuluk Politikası bir adım daha ileri giderek "komşulara" ekonomik işbirliğinin birçok alanına, özellikle tek pazara, katılım fırsatı sunmakta ve "kurumlar hariç her şey" mantığına dayanmaktadır.¹⁸ Gerçekten de yeni Komşuluk Politikası "içeridekiler" ile "dışarıdakiler" arasındaki sınırların belirsiz hale getirildiği ve üye yapma baskısını üzerinde hissetmeden AB'nin çevre ülkelerdeki gelişmelerde söz sahibi olabileceği bir yapıdır. Eski Komisyon Başkanı Romano Prodi'nin ifadesiyle "işbirliğinden daha fazlasını üyelikten daha azını öneren bir formüldür". Bu politika üyelik perspektifi olan Türkiye ve Hırvatistan gibi ülkeleri kapsamadığı gibi, İstikrar ve Ortaklık Paktı kapsamındaki Batı Balkan ülkelerini de kapsamamaktadır.

¹⁸ Balkır, ss. 97-100.

Komşuluk Politikasının Barselona sürecine göre daha güçlü yönleri vardır. Bunlardan en önemlisi “entegre yaklaşımdır”. Bu politika, AB ile her bir komşu ülke arasında tüm meselelerin tek ve açık bir çerçeve altında entegre bir biçimde ele alınmasını sağlamaktadır. Halbuki Barselona sürecinde ilişkiler daha çok ekonomik meselelere odaklanmış, Barselona Bildirgesi’nin temel hedefleri arasında sayılan demokrasi ve insan hakları tek başına amaç olmak yerine bölgede orta vadede yapısal istikrar politikasının bir parçasını oluşturmuştur. AB, bölgede demokrasinin tesisi adına ödül sistemi kullanmadığı gibi, otoriter rejimleri de cezalandırmamıştır. Yardımlar ve ticaret demokrasi ve insan hakları ile ilgili olarak hiç geri çekilmemiştir. Doğaldır ki, nihai hedef olarak üyelik sunulmayan ilişkilerde cezalar yerine ödüllerin etkin olması beklenmelidir. Barselona sürecinde ise ödül sistemi kullanılmamıştır. Bu eksiği gören, AB, Komşuluk Politikasında daha çok olumlu koşulluluk üzerinde durmakta, olumlu performansı teşvik edeceğini belirtmekte ve komşu devletteki değişikliğin çeşitli düzeylerdeki etkileşim sonucu gönüllü olarak gerçekleşmesine önem veren sosyalleşme stratejisine vurgu yapmaktadır.

Komşuluk Politikası AB’nin temel politika araçlarını daha yoğunlaşmış bir şekilde bir araya getirmektedir. Bu yolla ortaklığın geliştirilmesi için klasik dış politika yöntemlerinin ötesine geçilerek komşu ülkelerdeki reformlara ve modernleşme süreçlerine daha fazla destek sağlanması imkanı getirmektedir. Barselona süreci ile karşılaştırıldığında, daha fazla konuyu, daha derin ve bütün yönetim alanlarını kapsayacak bir şekilde işlemektedir.

İkinci önemli farklılık “Ortak Sahiplenme”dir. Taraflar arasında bütünüyle müzakere edilerek onaylanan Eylem Planları ve bunların gerçekleştirilmesini ortak takip etme olgusu bu planların ortak sahiplenmesini de getirmektedir. Ortak sahiplenme, AB’nin komşularını cezalandırma yerine pozitif koşulluluk ilkesi ile mükafatlandırmasını desteklemektedir. Eylem planları komşu ülkelerde diğer tüm konularda atılan adımların insan faktörünü dışlayarak yapılamayacağından yola çıkarak, AB ile komşu ülkelerdeki insanların birebir ilişki kurmasını desteklemekte, sivil topluma önem vermektedir. Bu çerçevede belirli Topluluk programlarının karşılıklı çıkarlara ve eldeki kaynaklara bağlı olarak aşamalı olarak komşu ülkeler açılmasını öngörmektedir.

Üçüncü olumlu farklılık ise, “Fonların daha iyi kullanımı” hedefidir. Avrupa Komşuluk Politikası Aracı yoluyla fonlar artırılırken aynı zamanda daha politika odaklı bir hale getiriliyor. Ayrıca mali ve teknik yardımlar Twinning ve TAIEX gibi programlarla da desteklenmektedir. AB, 2007 yılına kadar, doğu komşuları ve Rusya’yı desteklemekte

kullanılan TACİS'i, Akdeniz komşularını destekleyen MEDA'yı ve EIDHR (Demokrasi ve İnsan Hakları için Komisyon İnisiyatifi) gibi tematik programları Komşuluk politikası yönetiminde kullanmıştır. 2007 sonrasında MEDA ve TACİS programları ortadan kaldırılmış ve tek bir araç olarak Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (European Neighbourhood and Partnership Instrument-ENPI) kullanılmıştır.

Avrupa Komşuluk Politikasına Birliğin doğu ve güney komşuları dahildir. Bu ülkeler; Beyaz Rusya, Ukrayna, Moldova, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Filistin, Suriye'dir. Komşuluk Politikası, bu ülkelerle ilişkilerin dayandığı mevcut araçların ve anlaşmaların yerine geçmemekte, bunların üzerine inşa edilmektedir. Üyelik perspektifi olan Türkiye ve Batı Balkan ülkelerini ise kapsamamaktadır. AB, önemli bir doğu komşusu olan Rusya ile ilişkilerini "Stratejik Ortaklık" çerçevesinde yürütmektedir.

Komşuluk Politikasının oluşturulmasında, AB'nin yeni komşu ülkelerdeki ekonomik ve siyasi değişimler üzerinde kontrol sağlama isteği, Birliğin uluslararası alanda küresel bir aktör olarak kabul görme hedefi, AB'nin çevre ülkelerden kendi içine sızabileceğini düşündüğü sorunları azaltarak komşu bölgelerde güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunma hedefi etkili olmuştur. Bu doğrultuda Komşuluk Politikasının temel amaçları şu şekilde sıralanabilir:

- Ortak değerler ve çıkarlar çerçevesinde siyasi işbirliğini geliştirerek özgürlük ve demokrasinin yayılması,
- Önemli boyutta ekonomik bütünleşme sağlamak ve ekonomik reform süreçlerini desteklemek yoluyla komşu ülkelerde refah düzeyini arttırmak,
- Avrupa Güvenlik Stratejisi'yle de paralel olarak komşu ülkelerle kalkınma, çevre, silahsızlanma ve terörizm konularında ortak çalışmalar yürüterek, istikrar ve güvenliğin artırılması.

Politikanın en önemli aracı niteliğindeki eylem planları ise komşu ülkelerden beklenen ekonomik ve siyasi reformları orta ve kısa vadeli öncelikler çerçevesinde ortaya koymaktadır. AB, reform beklentilerine karşılık komşuluk ülkelere Birliğin ulaşım, enerji ve telekomünikasyon ağlarına ve Avrupa araştırma alanına katılım, yatırım teşviki için yeni araçlar, dünya ticaret sistemiyle bütünleşme için destek, yeni mali kaynaklar gibi bir takım

teşvikler sunmaktadır. Komşuluk Politikasının uygulanması ise komiteler ve alt-komiteler aracılığıyla yürütülmektedir. AB Komisyonu, komşu ülkelerin göstergelerine ilişkin İlerleme Raporları yayınlamaktadır. Son olarak bu zincire eklenen yeni bir halka “Doğu Ortaklığı Projesi”dir. Bu proje, bazı üyeleri Avrupa Komşuluk Politikası’na da dahil olan altı eski Sovyet cumhuriyetine, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna’ya bölgesel perspektif getirmekte ve bu bölgede sosyo-ekonomik gelişimi ve işbirliğini arttırmayı amaçlamaktadır. Böylece AB’nin 27 üyesi ve bahsi geçen altı ülke Doğu Ortaklığı adı altında bir araya gelmektedir.¹⁹

1990’lardaki yeniden inşa sürecinde Rusya’nın bölgedeki etkisi AB’yi bölgeyle ilgilenmeye itmiştir. 2008’de Kafkasya’da yaşanan çatışmaların da etkisiyle Polonya ve İsveç Dışişleri Bakanları Doğu Ortaklığı projesini önermiş, Konseyin kabul etmesi ile bir yıl sonra Prag’da yapılan ilk zirve ile Doğu Ortaklığı resmen ilan edilmiştir. Ortaklığın amaçları öncelikle stratejik ve jeopolitiktir. 2009 Prag Deklarasyonu’nda belirtildiği gibi “demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, Pazar ekonomisi ilkeleri, sürdürülebilir kalkınma ve iyi yönetim” temel politika hedefleridir. Beyaz Rusya’nın Ortaklığa kabulü ise farklı bir düzlemde tartışmalara neden olmuş, bu ülke “Avrupalılık değerlerini yansıtmadığı için” dışarıda tutulmak istenmiştir. Bu ülkenin Rusya yanlısı olması ve demokrasi açıkları bulunması yüzünden Minsk yönetimi aktif bir üye olarak görülmemektedir.

Doğu Ortaklığı’nın şu konularda istikrar ve kalkınmaya katkı yapması beklenmektedir: Serbest ticaret anlaşmalarına yol açabilecek yeni müzakere anlaşmalarının imzalanması; AB finansman teşviki ile altı ülkenin idari yönetim kapasitesinin artırılması; ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması; kurulacak serbest ticaret alanının bir topluluğa dönüşmesi; Bölge ekonomilerinin AB ekonomisine bütünleşmesi; AB ve Doğulu Ortakları için enerji güvenliği; Bölgede yaşanan veya yaşanabilecek organize suç, terör, yolsuzluk gibi sorunlarla ilgilenecek bir güvenlik paktının yaratılması; demokrasi, iyi yönetim ve istikrar; ekonomik bütünleşme ve AB politikalarına uyum; enerji güvenliği; reform çalışmaları için sivil toplumla işbirliği platformlarının yaratılması; sınır güvenliği programı; özel girişimin desteklenmesi; enerji pazarlarında etkinlik ve yenilenebilirlik; Güney enerji koridorunun

¹⁹ Balkır, s. 102.

geliştirilmesi; felaketlere karşı önlem almayı ve eğitimi amaçlayan işbirliği konuları olan beş ana inisiyatifin geliştirilmesidir.²⁰

Prensipte, üye ülkelerin devlet başkanlarını yılda iki kez bir araya getiren toplantıların yapılması, Dışişleri Bakanlarının ayrı toplantılarla siyasi gündemi belirlemeleri, yukarıda belirtilen işbirliği platformları için bürokratların yılda en az iki kez ve AB Komisyonu'nun çağrısıyla toplanması, EURO-NEST adında Parlamentolar Asamblesi'nin kurulması ve ortaklık sürdürülmesi gibi temel siyasi ve kurumsal amaçları bulunmaktadır. Sürecin sonunda AB üyeliği hedef olarak görülmemektedir.

²⁰ Balkır, s. 103.

BÖLÜM II

AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASINA DAHİL OLAN ÜLKELER

2.1. Akdeniz Ülkeleri

2.1.1. Akdeniz Ülkelerinin AB Açısından Önemi

Avrupa Birliği, Akdeniz Bölgesi'ne her zaman yakın ilgi göstermiştir. Bunun nedeni gerek eski sömürgeleri ile olan yakın bağları ve gerekse Akdeniz'in bu coğrafyadaki çatışma bölgelerine yakınlığıdır. Ayrıca, Akdeniz AB için önemli bir pazar ve ticaret ortağı olduğu gibi enerji kaynaklarına ulaşım açısından da geçiş yolunu oluşturmaktadır. Avrupa, kendisini doğrudan etkileyen ve ilgisiz kalamayacak kadar yakınında olan bu bölge için kapsamlı politikalar oluşturmaya çaba göstermek durumundadır.²¹

Topluluğun Akdeniz'e yönelik politikaları üç dönem altında özetlenebilir. Bunlar, Global Akdeniz Politikası (1972- 1989), Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası (1989- 1994) ve 1995 yılında Barselona Bildirgesi ile başlayan Avrupa-Akdeniz Ortaklığıdır. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı “siyasi diyalog ve güvenlik alanlarında ortaklık”, “ekonomik ve mali ortaklık” ile “sosyal, kültürel ve insani boyutlarda ortaklık” olmak üzere üç temele dayanmaktadır. 1995 Barselona Bildirgesi, Avrupa-Akdeniz ortaklığının siyasi, ekonomik, mali, sosyal ve kültürel alanlarda olduğu gibi enerji konusundaki işbirliğini de başlatmıştır. AB, bölgede barış, güvenlik ve istikrarı ön planda tutmakta, bunu bölge halkının yaşam kalitesini arttırmaya yönelik girişimlerle desteklemektedir. AB bölgede sadece kuzey-güney ticaretinin geliştirilmesini değil, güney-güney ticari bütünleşmesini de desteklemektedir. Nihai hedef 2010 yılında Avrupa-Akdeniz Serbest Ticaret Bölgesi'nin kurulması ve Akdeniz'in bir barış, istikrar gölüne dönüşmesidir.

2000'li yılların başında geliştirilen Avrupa Komşuluk Politikası ise, 1995 yılında Barselona'da hayata geçirilen Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'ndan bir takım yönleri ile ayrılmaktadır. Avrupa, Komşuluk Politikası ilişkileri ekonomik işbirliği boyutundan ileri taşımaktadır. Ancak Komşuluk Politikası, Barselona Sürecinin bir reddi değildir. Barselona

²¹ Canan Balkır, “Avrupa Akdeniz Ortaklığı”, D.E.Ü, SBE AB Anabilim Dalı, İzmir, 2007, s. 2.

Süreci ile elde edilenlerin ve özellikle ticari işbirliğinin üzerine eklenen ve daha da uzaklardaki yeni ülkeleri de içine alan bir şemsiye niteliğindedir.

Barselona Süreci yalnızca ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ile ortaya çıkacak ekonomik kazanımların her zaman ülkelerin işleyişlerinde demokratik değerlere dayalı yönetimlere yol açmadığını göstermiştir.²² Bu nedenle ticari ilişkilerdeki ilerlemenin derinleştirilmesi için ve bu ilişkinin devamlılığının sağlanabilmesi için, üst yapı kurumlarının da Komşuluk Politikası süreçlerine dahil edilmesi ihtiyacı doğmuştur. Birlik kendini tanımladığı “liberal demokratik değerlere” komşularını yaklaştırmak için en çekici güç olan “pazarını” önemli kartı olarak ortaya sürmektedir. Birbirinden çok farklı olan komşuların bu değerlere ulaşma hız ve istekleri farklı olacağından dolayı da ilgili ülkeye uygun “Eylem Planları” hazırlanmaktadır. Ayrıca komşularının kendi aralarında kuracakları bütünleşmeleri de Arap-Akdeniz Ticaret Antlaşması’nda (Agadir Antlaşması) görüldüğü üzere desteklenmektedir. Mısır, Tunus, Fas, Ürdün ve süreç içinde Lübnan hem Barselona Sürecine katılan hem de Komşuluk Politikası’nda istekli olan Akdeniz ülkeleri olmuştur. Özellikle 1987’de geri çevrilen AT üyelik başvurusuna rağmen Fas’ın AB ile “ileri” bir ilişki kurma hevesi hiç kırılmamıştır. Eylem Planı’nı erken kabul etmesi, Fas’ın reform sürecini AB ile derin işbirliği ve bütünleşmeye dönüştürme arzusunun göstergesidir. Tunus’un Avrupa ile yakın ilişkiler kurma yönündeki stratejik tercihi, ekonomik reform ve modernizasyondaki eksiksiz sicili ile uyumlu iken, siyasi alanı için aynı şey söylenemez. Ürdün, AB için işbirliğine hazır siyasi bir ortak olmasına rağmen, başlıca uluslar arası ortağı ABD’dir. Ürdün; Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyeliğinde ifadesini bulan önemli ekonomik reformların yanı sıra ABD, Fas, Tunus ve Mısır ile serbest ticaret anlaşmaları yapmıştır. Lübnan ise, AB tarafında sunulan Eylem Planını en hızlı kabul eden ülkelere biri olmasına rağmen güvenlik sorunları nedeniyle AB ile daha yakın ekonomik ve siyasi işbirliği geliştirememektedir. Mısır ise bölgenin lideri konumundadır. Nüfusunun büyüklüğü ve bölgesel siyasi gelişmelerdeki etkisi, onu Batılı girişimler açısından oldukça hassas bir konuma getirmiştir. Mısır için AB ile ilişkiler, ekonomik ve siyasi nedenlerle önceliklidir. Buna rağmen politik koşulluluk fikri Mısır tarafından hiçbir zaman hoş karşılanmamıştır.

Tarihten gelen Avrupalı kökleri, gelişmiş ekonomisi ve demokratik sistemi ile İsrail, Avrupa Birliği ile derin ilişkiler geliştirmiştir. İsrail’in bu özellikleri ve Ortadoğu’daki izolasyonu, Barselona sürecinin çok taraflı ve herkese-tek-bir-model antlaşma

²² Balkır (2007), s. 3.

uygulamasından duyduğu rahatsızlığı güçlendirmiştir. Bu nedenle İsrail, Komşuluk politikasının ilişkilerde iki taraflı boyutu öne çıkarmasını hemen benimsemiştir. Filistin ile ilişkileri irdelediğimizde, Oslo barış sürecinin başlangıcından beri Filistin bölgesi ile yoğun olarak ilgilenen AB, özellikle yol haritasının politik koşulluluğa bağlanmasından itibaren en önemli mali yardım sağlayıcı konumundadır. Avrupa Birliğinin bir demokrasi destekçisi olarak pek çok Filistinlinin gözündeki güvenilirliği, 2006 seçim başarısının ardından Hamas partisini benimsemeyi reddetmesi nedeniyle, ciddi anlamda zarar görmüştür. AB'nin yardım programı büyük ölçüde kesintiye uğramıştır ve Eylem Planı fiilen dondurulmuştur. Yukarıda bahsi geçen ülkelerin dışındakileri kısaca özetlemek gerekirse, Cezayir'in Barselona Sürecindeki işbirlikçi tutumunun aksine Komşuluk Politikasına sıcak bakmaması, ülkelerin AB ile ilişkilerini simgeleyen dalgalı eğilimlerini yansıtmaktadır. Cezayir için komşuluk Politikası, 'ortaklıktan çok' dikte etmeyi ifade etmektedir ve bu nedenle 'şimdilik bir öncelik değildir'.

Akdeniz ülkelerinin birçoğu enerji kaynaklarına sahip veya enerji taşıma güzergahlarında bulunmaları nedeniyle, Avrupa ekonomisinin Rusya'ya bağımlılığı azaltacak can simidi konumundadır. Ayrıca bir NATO perspektifi olmayan Akdeniz ülkelerinin, Avrupa güvenliğini tehdit edici yapılanmalara kaymaması için iyi komşuluk ilişkileri ile AB 'ne sıkı sıkıya bağlanması ihtiyacı hissedilmektedir. İşte Komşuluk Politikası ve Büyük Ortadoğu Projesinin kesiştiği en önemli noktalar buradadır.

İki kutuplu sistemin çöküşünden sonra, temel tüm kavramların küreselleşme bağlamında tekrar tanımlanması gündeme gelmiştir.²³ Terörizm, değişen yapısı ile tüm dünya ülkelerini tehdit eder hale gelmiş ve klasik yöntemlerle çözüm şansının kalmadığı görülmüştür. İşte bu nedenle sadece ekonomik ilişkiler değil ortak değerlerin de yaratılması ve ülkelerin birbirleriyle yakınlaşması birçok sorunun çözümünde önem kazanmıştır. Avrupa'nın Akdeniz perspektifinin temelinde de Akdeniz'in iyi komşuluk ilişkileri tesis edilmiş bir refah denizi olması fikri yatmaktadır.

Avrupa, askeri üsler yerine ekonomik yatırımlar, gökyüzünde savaş uçakları yerine Akdeniz'in iki kıyısı arası işadamlarını, turistleri, öğrencileri, sanatçıları, akademisyenleri taşıyan yolcu uçakları, tel örgüler ve mülteci kampları yerine halkların serbestçe dolaşabildiği

²³ Balkır (2007), s. 5.

Akdeniz sahilleri yaratma kararlığını gösterebildikleri ölçüde, yani karşı kıyıları ötekileştirmedikleri sürece önyargılar kırılacak, işbirliği artacak ve refah paylaşılacaktır.

2.1.2. AB'nin Akdeniz Ülkeleri ile İlişkileri

Avrupa Akdeniz Ortaklığının kapsadığı üçüncü temel alan sosyal, kültürel ve insani boyutlarda ortaklıktır. İnsan kaynaklarının geliştirilmesi, kültürlerarası anlayışın ve sivil toplumlararası kültür alışverişinin teşvik edilmesini vurgulayan üçüncü ayak diğer kültür ve dinlere saygı, insan kaynaklarının geliştirilmesi, sağlık sektöründe yapılacak iyileştirmeler, yerel işbirliği, sivil toplum katkıları ve hukukun üstünlüğüne destek verilmesi gibi konulara ilişkin tavsiye kararlarını kapsamaktadır.

AB-Mısır ilişkileri ilk olarak 1976 yılında imzalanan İşbirliği Antlaşması ile başlamıştır. Ortaklık Antlaşması ise Haziran 2004 yılında yürürlüğe girmiştir. AB-Mısır ENP Eylem Planı ise Mart 2007'de benimsenmiştir. Eylem Planının benimsenmesi AB ile Mısır arasındaki siyaset, güvenlik, yatırım, ticaret, ekonomi, bilim, teknoloji ve kültürel ilişkileri güçlendirmeyi hedeflemektedir.²⁴

Eylem Planı'nda oluşturulan İşbirliği Antlaşmasının alt komitelerinin toplantılarına Mısır aktif katılım göstermiştir. Bu çerçevede siyasi reformlar daha az, sosyal, ekonomi ve sektör reformlarında daha fazla ilerleme kaydedilmiştir. İnsan hakları kısıtlamalarının giderilmesi, kadınlarda genital mütilasyon, kadınların sosyal ve ekonomik durumları konularında ilerleme kaydedilmiştir. Ayrıca, temel eğitim hakları, sağlık ve sağlık sigortası gibi sektör reformları, yolsuzlukla mücadele, hukuk sisteminin modernizasyonu, tarımın serbestleştirilmesi, ekonomik reformlar gibi konularında çalışmalar devam etmektedir.

AB ve Mısır enerji konusunda stratejik ortaklık üzerine bir iyi niyet sözleşmesi imzalamış, enerji işbirliği geliştirilmiştir. Mısır'ın geniş petrol ve doğalgaz kaynaklarından dolayı bu alanda yapılan işbirliği her iki taraf için de önemlidir. Mısır Akdeniz'deki etkin konumu yanında AB-Afrika ilişkilerinde demokratik yönetim ve insan hakları, göç ve istihdam konularında işbirliğinde lider ülke konumuna gelmiştir. Nisan 2009'da, Mısır ile AB ortaklaşa ilişkilerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmak üzere geçici bir grup

²⁴ European Commission, Progress Report of Egypt, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3 (22.02.2011), s. 5.

oluşturmuşlardır. Bu geçici grubun ilk toplantısı Haziran 2009'da yapılmıştır. İlişkilerin geliştirilmesi ile ilgili fikirler farklı teknik alt komiteler tarafından değerlendirilmiştir. Farklı sektörel alt komitelerde aktif olarak Eylem Planı ile İşbirliği Antlaşması'nda kaydedilen önceliklerin uygulanmaları konusunda cereyan eden verimli ve geniş kapsamlı tartışmalara alt yapı oluşturulmuştur. Birçok teknik alandaki ilerlemeler cesaret vericidir.

2009 yılı, uluslararası mali krizin sonucu olarak ekonomideki durgunluğa karşın, Mısır'ın reformlarına devam etmede gösterdiği bağlılık açısından kayda değer bir yıl olmuştur. Ekonomideki büyüme beklentileri aşarak toplam %4,7 olmuştur. Buna rağmen ekonomi, yoksulluk, işsizlik ve enflasyon sorunlarıyla başa çıkmakta yeterli değildir.²⁵

Hükümetin yurt içi reform gündeminin bir parçası olan; yönetimde iyileştirmede ikna olmuş görünmesine rağmen, demokratikleşme ve insan hakları alanındaki reformların uygulanmalarında sınırlı ilerleme olmuştur. Mısır, 2009 yılındaki karşılıklı ticaretin durgunlaşmasına rağmen, AB için önemli bir ticaret ortağı olmuştur. 2009 yılında kabul edilen tarım ürünleri alanındaki serbest ticaret anlaşması ile ekonomiyi yukarı taşıyacak olan bu Antlaşmanın önerdiği yeni avantajlar üzerine araştırmalar yapılmıştır. 2009 yılında Eylem Planı'nın uygulanması konusunda kapsamlı ilerleme, sosyal, ekonomik ve sektörel reformların yapılması güçlü kararlılık göstermesi, ilerleme için cesaret vericidir.

İsrail ile Avrupa Topluluğu arasındaki resmi ilişkiler 1975 yılında İşbirliği Antlaşması'nın imzalanmasıyla başlamıştır. AB-İsrail İşbirliği Antlaşması 2000 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma karşılıklı ilişkilerin geliştirilebileceği belirli alanları daha ayrıntılı olarak belirlemektedir. Bu temelde, AB-İsrail Avrupa Komşuluk Politikası Eylem Planı başlangıç olarak üç yıllığına Nisan 2005'de onaylanmıştır. Bölgesel işbirliği çerçevesinde Avrupa Akdeniz ortaklığı 1995'de başlamış ve 2008'de uzun dönemli hedefler ve iddialı politikalar ile kurulan Akdeniz Birliği ile güçlendirilmiştir.²⁶

Eylem Planı, pek çok alanda önemli olan bir süreci kapsamaktadır. Yoksulluk aralığının genişlemesi, iş bulma, kadın hakları, sosyal yaşam, eğitim ve kamu yönetimi ile

²⁵ European Commission, Progress Report of Egypt, s. 9.

²⁶ European Commission, Progress Report of Israel, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3 (22.02.2011), s. 2.

Arap azınlığın statüsünün geliştirilmesi için daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Hizmetlerin ticaretinde kademeli serbestleşme ve ticari ilişkilerin düzenlenmesi ile ilgili konular başlatılmıştır. Tarım ürünleri, işlenmiş tarım ürünleri ve balık ve deniz ürünlerinde karşılıklı ticaretin daha fazla serbestleşmesi konusunda görüşmeler tamamlanmak üzeredir.

2008 yılının son çeyreğinde İsrail kontrol bölgelerinin dışında yıkım izni olmadan Filistin evlerini yıkmaya başlamıştır. Gazze operasyonu siyasi ilişkilerin olumsuz etkilenmesine ve zaten yoksul olan Gazze Şeridi ve Filistin halkının durumunun kötüleşmesine neden olmuştur. Nisan 2008’de, AB Komisyonu ile eğitim işbirliği ve diyalog konusunda “İsrail’in Topluluk Programına katılımı” başlıklı düzenleyici ilkelerle ilgili bir protokol imzalanmıştır. İşbirliği Antlaşması siyasi kurumların gelişimi, demokrasiye saygı, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, bölgesel istikrar ile adalet ve içişlerinde işbirliği, iç pazara kademeli katılım ve ticarete daha fazla serbestleşme, gelişim ve modernizasyon için değişim ve yeni imkanlar oluşturacak olan ekonomik ve sosyal reformları kapsamaktadır.

AB ile İsrail ilişkileri 2009’da da güçlü olmuştur. Fakat genel siyasi bağlamda bozulma, özellikle Aralık 2008-Ocak 2009 döneminde Gazze çatışmaları²⁷ ve Ortadoğu Barış Süreci’nin işlemesindeki yetersizlikle ilgili olarak AB-İsrail arasındaki karşılıklı ilişkilerin gelişme süreci olumsuz etkilenmiştir. Konsey, 2008’de alınan AB’nin taahhütleri sonucunda İsrail ilişkilerini Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde Aralık 2009’da iyileştirme kararı almıştır. Ancak, olayların yaşandığı bölgede mevcut durum sürecin ilerlemesine elverişli olmamıştır. AB-İsrail karşılıklı ilişkilerini geliştirmek üzere Avrupa Komşuluk Politikası Eylem Planı 2005 yılında kabul edilmiş ve Haziran 2010’a kadar uzatılmıştır.

İsrail, Eylem Planı önceliklerinin gerçekleştirilmesinde çok sayıda ilerleme göstererek, Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde gerekli çalışmaları yapmıştır. Kasım 2009’da AB ve İsrail tarım ürünleri, işlenmiş tarım ürünleri, balık ve deniz ürünleri konusunda Ocak 2010’da yürürlüğe giren bir Antlaşma imzalamıştır. AB-İsrail Sanayi Ürünlerinin Uygunluk Değerlendirme ve Kabulü Antlaşması Haziran 2009’da imzalanmıştır. Yedinci Çerçeve Programı altında en az bir İsraili katılımcının yer aldığı 800’den fazla proje seçilmiştir. Dört

²⁷ 1000’den fazlası sivil olmak üzere 1400’ün üstünde Filistinli öldürüldü, 5000’den fazla kişi yaralandı. 3’ü sivil olmak üzere 13 İsraili öldü. Kayıpların yanı sıra sivillerin tam sayısı üzerinde tartışılmaktadır. Fakat BM ve Uluslararası Af Örgütü rakamlara prim vermektedir. European Commission, Progress Report of Israel, s. 2.

eşleştirme projesi Eylem Planı kapsamındaki alanlarda ve İsrail yetkililerinin seçtikleri alanlarda uygulanmaktadır. Uluslararası demokrasi indeksleri İsrail'in AB üyesi ülkeler ile çeşitli aşamalarda karşılaştırılmasına yer vermiştir. İnsan hakları, temel hak ve özgürlükler konusunda Arap azınlığın ekonomik ve sosyal haklarının belirtilmesinde ve İsrail toplumu ile bütünleşmesinde daha fazla çabaya gereksinim bulunmaktadır.

Ortadoğu'daki durumla ilgili olarak, İsraililerin Batı Şeria'yı ve Gazze şeridini işgalleri Filistinlilerin durumunu olumsuz etkilemektedir. İsrail ordusunun Gazze'deki operasyonları İsrail'in uluslararası duruşunu lekelemekte ve uluslararası hukuk ihlali tüm taraflarda aynı endişelere yol açmaktadır. 2009 başlarında İsrail'in Filistinliler ve Suriyeliler ile barış görüşmeleri gecikmiştir. 2009 sonlarında, İsrail, AB'nin de doğru yönde ilk adım olarak olumlu not verdiği, Batı Şeria'nın yeniden yapılanması ile ilgili vadesi geçmiş borçlarını 10 ay erteleyeceğini duyurmuştur. İsrail Batı Şeria'da hareket kısıtlamalarını hafifletmek için girişimlerde bulunmuştur. Bu ekonomik büyümeye katkı sağlarken, daha fazla ve sürdürülebilir gelişmeler talep edilmiştir. İsrail'in tamamen uluslararası hukuk kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmesi beklenmektedir.²⁸

Gazze çatışması sonrasında Gazze'den ve Gazze'ye insani yardımın, ticari malların ve insanların akışı için sürekli olarak geçitlerin koşulsuz açılması üzerine AB'nin acil çağrısı devam etmiştir. Bununla beraber 2009 yılı içerisinde, biraz daha geniş aralıkta malzemenin içeri girmesine müsaade edilmiş ve bazı malların ihracatına izin verilmiştir. Filistin Yönetimi ile Avrupa Topluluğu arasındaki ilk resmi ilişki 1997 yılında Geçici İşbirliği Antlaşmasının imzalanması ile başlamıştır. Antlaşmanın Oslo Antlaşmasının ekonomik hükümleri ile uyumlu olmayan ticaretle ilgili kısmı, İsrail tarafından çıkarılan engeller nedeniyle tam olarak uygulanamamıştır. Antlaşmada AB ile Filistin Yönetimi Eylem Planı 2005 Mayıs itibariyle 3-5 yıllığına onaylanmıştır.²⁹

Filistin Yönetimi, devlet kurma faaliyetlerini destekleyen ve Filistin Yönetimi'nin gelecekteki uluslararası statüsü konusunda siyasi durumunu birleştiren bir araç olarak Avrupa

²⁸ European Commission, Progress Report of Israel, s. 3

²⁹ European Commission, Progress Report of Palestinian Territory, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3, (22.02.2011), s. 2

Komşuluk Politikası'nı giderek daha fazla kullanmıştır. AB, Filistin Reform ve Gelişme Planı (2008-2010) içinde düzenlenen kurumsal reform faaliyetlerine öncelik vermeye devam ederken iki yıl içerisinde güçlü devlet kurumları oluşturulmasını hedefleyen ve Ağustos 2009'da benimsenen "Filistin, işgalin bitişi devletin kuruluşu" Hükümet Programı'na tam destek verdiğini belirtmiştir. Filistin Yönetimi, Filistin Reform ve Gelişme Planı ile yer değiştirecek olan Filistin Ulusal Planı 2011-2013 isimli yeni bir plan üzerinde çalışmaya başlamıştır. Sonuncusunun tam uyumlu olması beklenmektedir ve önümüzdeki üç yıl için somut öncelikler içinde Başbakan Selam Fayyad'ın devlet kurma planının siyasi görüşünü çevirmesi ve tam uyumlu olması beklenmektedir. Bu, Avrupa Komşuluk Politikası Eylem Planı'na yeni bir temel teşkil edecektir.

AB ile Filistin Yönetimi Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde Mayıs 2010'a kadar ki dönemde politik diyalogu ve reformları genişletmek üzere daha fazla adım atmışlardır ve en önemlileri hukukun üstünlüğü ve kamu mali yönetimi alanlarında gerçekleşmiştir. Alt komite toplantılarının ilk turunda Eylem Planı'nın gözden geçirilmesi ve uygulanmasında etkin olmuştur. Filistin Yönetimi'nin reformları uygulamadaki yeteneği İsrail'in süren işgali sonucunda yetersiz kalmıştır. 1995 Oslo Geçici Antlaşması Batı Şeria'yı farklı güvenlik ve idari düzenlemeler ile 3 alana (A, B ve C) bölmüştür. A alanı (çoğunlukla kentsel alanlar ve çevreleri) tamamen Filistin Yönetimi'nin idaresinde ve polis kontrolündedir. B alanı (kırsal alanlar) tamamen Filistin Yönetimi idaresinde, fakat tamamen İsrail güvenlik kontrolündedir. C alanı, Batı Şeria'nın %60'ını kapsamaktadır ve tamamen İsrail ordusunun hem güvenlik hem de sivil konularda tam kontrolündedir. Dahası, Batı Şeria ve Gazze Şeridi arasında devam eden politik bölünme nedeniyle reformlar Batı Şeria'da bulunan kurumlarda sınırlı kalmıştır ve Filistin Yönetimi'nin fiilen hiç yetkisi olmadığı Gazze Şeridi'nde uygulanamamaktadır.

Filistinlilere yönelik AB politikasının kapsamlı hedefi, İsrail devleti ile ve diğer komşu ülkelerle barış ve güvenlik içinde yan yana yaşayabilen, bağımsız, demokratik, bitişik ve tutarlı bir Filistin devleti yaratmaktır. 27 Aralık 2008 ile 18 Ocak 2009 tarihleri arasında yaşanan Gazze çatışması Gazze Şeridi'ndeki sivil toplum üzerinde yıkıcı etkiler yaratmıştır ve ekonomik ve kurumsal yapısını tahrip etmiştir. Ayrıca, özellikle Fatah ve Hamas arasında olmak üzere Filistinli gruplar arasında daha derin bölünmeler olmasına katkı sağlamıştır. 1000'i sivil, 1400'den fazla Filistinli öldürülmüştür ve 5000'den fazla yaralı vardır. Gazze

Şeridi'nde büyük tahribata neden olan İsrail askeri operasyonunun ardından, umutlar uluslararası toplulukların zayıflayan anlamlı barış sürecinin tekrar aktif hale getirilmesini sağlamalarıdır. Fatah ve Hamas arasında ulusal barışın getirilmesi üzere Mısır'ın gayretleri bir sonuç sağlamamıştır. Bu durum cumhurbaşkanı ve parlamento seçimlerinin organizasyonunu engellemiştir.³⁰

İsrail'in Batı Şeria'da geçişleri ve bazı hareket kısıtlamalarını rahatlatmasına rağmen, Filistin Yönetimi'ne ekonomik kalkınma reformları uygulamak için kapasitesini engelleyici zararlar veren diğer İsrail eylemleri devam etmiştir. Gazze hem insani hem de ticari trafiğe geçişlerin açılması için uluslararası topluluğa çağrıda bulmasına rağmen İsrail kuşatması altında olmaya devam etmiştir.

Lübnan ve Avrupa Topluluğu 1977 yılında işbirliği antlaşması imzalayarak, ilk resmi ilişkileri başlatmışlardır. AB ve Lübnan ortaklık antlaşması 2006 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşma karşılıklı geliştirilebilir ilişkileri belirli alanlarda daha ayrıntılı olarak ortaya koymaktadır. Buna dayanarak, AB ve Lübnan Avrupa Komşuluk Politikası eylem planı Ocak 2007'de 5 yıllık bir süre için kabul edilmiştir.³¹

2009'daki en önemli politik olaylar, Haziran Parlamento seçimleri ve Saad Hariri başkanlığında yeni ulusal birlik hükümetinin görüşmesidir. Haziran 2009'daki seçimler, 2008 yılında kabul edilen seçim yasası temelinde yapılan, %54'lük yüksek bir katılım oranı ile genellikle barışçıl ve iyi organize edilmiştir. Müzakereler, hükümet kurma da dahil olmak üzere 5 ay sürmüş ve hükümet politikasının beyanları Aralık 2009'a kadar kabul edilmemiştir. Geçen sürede, seçimler için hazırlanılmış ve yeni hükümeti oluşturmak anlamına gelen siyasi, ekonomik ve sosyal reformlarda sürmekte olan duraklama uzamıştır.³² Aralık 2009'da 128 üyenin 122'sini alarak parlamentonun büyük çoğunluğunun desteği ile hükümetin açıklamaları kabul edilmiştir. Seçimlerin hazırlanması ve yeni hükümetin şekillenmesi için geçen süre, devam eden sosyal, siyasi ve ekonomik reformlardaki duraklamanın bir uzantısı

³⁰ European Commission, Progress Report of Palestinian Territory, s. 3.

³¹ European Commission, Progress Report of Lebanon, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3 (22.02.2011), s. 2.

³² European Commission, Progress Report of Lebanon, ENP Progress Report, s. 2.

anlamına gelmektedir. Ayrıca, pek çok yasa tasarısı ve Lübnan'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne katılımı parlamento tarafından bloke edilmiştir.

Güvenlik konusunda BM Güvenlik Konseyi kararlarının uygulanması sınırlı kalmıştır. Suriye ile ilişkileri normalleştirme çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsamda Lübnan Başbakanı Said El-Hariri Şam'da Suriye Başbakanı Muhammed Naji Utri'yi Aralık 2009'da ziyaret etmiştir. Henüz 2008 yılında her iki ülkenin Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilen karşılıklı konularda somut bir sonuç elde edilememiştir. Ekim 2009'da Avrupa Komisyonu, Beyrut'ta bulunan AB Delegasyonu aracılığıyla Avrupa Komşuluk Politikasının uygulanması konusunda iki günlük bir konferans düzenlemiştir. Hükümet, sivil toplum ve özel sektör yetkililerine Avrupa Komşuluk Politikası eylem Planı'nın Lübnan'da uygulanmasının değerlendirilmesi konusunda beş tematik yuvarlak masa toplantısı düzenlenmiştir.

AB ile Ürdün arasındaki ilişkiler 1977 yılında başlamıştır. Barcelona konferansında bu temeller üzerine AB Ürdün ilişkilerinin uzun vadeli hedefleri belirlenmiştir. Eylem planı 2005 yılında benimsenmiş olup, ilk ilerleme raporu Ocak 2006'da ve ikincisi Nisan 2008'de yayınlanmıştır. Sosyal ve ekonomik alanda gelişime yardımcı olmak amacıyla "Hepimiz Ürdün'üz" isimli bir program yapılmıştır. Demokrasi ve hukukun üstünlüğü konularında demokrasi anlayışı, demokrasiyi güçlendirme ve hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, şeffaflık, bağımsızlığı artırmak gibi konular ile ilgili önemli hedefler belirlenmiştir. Yolsuzluk konusunda "Ombudsman Kanunu"nda ilerleme olmuştur.³³

Yargı bağımsızlığı ile ilgili kayda değer bir ilerleme olmamıştır. Ayrıca, Ürdün insan hakları sözleşmesini onaylamıştır. AB ile Ürdün arasında Ortak Dış ve Güvenlik Politikası konusunda bir işbirliği bulunmaktadır. Fakat henüz karar üzerinde herhangi bir ilerleme bulunmamaktadır. Sosyal ve ekonomik alanda, örneğin sosyal diyalog ve işçi hakları konusunda bazı ilerlemeler vardır. Diğer bir ekonomik ilerleme enerji sektöründedir. Ürdün büyük bir petrol rezervine sahiptir. İyi ilerleme iş çevresinde ilerlemeler ve telekom gibi özelleştirilen sektörlerde rekabetin artmasını sağlamıştır. Fakat zengin ile fakir insanlar arasında büyük bir uçurum vardır. Avrupa Birliği'nin Avrupa Komşuluk Politikası siyasi, ekonomik, sosyal ve kurumsal reformların etkili uygulanması ve paylaşılan değerlerin taahhütlerine dayalı iddialı hedefler hazırlamıştır. Ürdün güçlendirilmiş siyasi, güvenlik,

³³ European Commission, Progress Report of Jordan , http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3 , (22.02.2011), s. 2.

ekonomik ve kültürel ilişkilere başlamak üzere ve çatışmayı önlemek, anlaşmazlıkları çözmek konusunda paylaşılan sorumluluk için davet edilmiştir. Eylem planı demokrasi ve insan hakları, ekonomik durum gibi konuları kapsamaktadır.

AB Kasım 2009'da Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde Ürdün ile ilişkileri daha da güçlendirmek taahhütlerini yinelemiştir. AB, Ürdün'ü Akdeniz Birliği'nin ve Avrupa Komşuluk Politikası'nın çok önemli bir ortağı olarak görmektedir. Ayrıca, Ürdün ile daha kararlı ve daha yapıcı karşılıklı bir ortaklık geliştirmeye karardır. 2009 yılının son çeyreği siyaset sahnesinde önemli değişikliklere şahit olmuştur. Kral Abdullah parlamentoyu feshederek, bir önceki dönem sonuçlarına dönülmesi çağrısında bulunmuştur. Yeni hükümet, Aralık 2009'da atanarak, özellikle ekonomik kalkınma konularına ile enerji, ulaştırma, iyi yönetim, şeffaflık, etkin kamu hizmeti, yerel yönetim gibi kilit sektörlerin geliştirilmesine yer veren iddialı bir reform programı üstlenmiştir. Yönetim ve şeffaflık alanında yapılan ilerlemeler, hükümet ile medya arasındaki davranış kurallarındaki düzenlemenin kabul edilmesi ile başlamıştır. Temel hak ve özgürlükler ile insan hakları alanlarında, örneğin aile içi şiddete karşı kadınları koruma, eşit muamele, çocuk hakları ve insan kaçakçılığıyla mücadele konularında bazı ilerlemeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, enerji, ulaşım, yenilenebilir enerji, bilim ve teknoloji alanlarında da ilerleme kaydedilmiştir.

Fas Krallığı ve Avrupa Birliği arasında Ortaklık Antlaşması 2000 yılında yürürlüğe girmiştir. Eylem Planı, 2005 yılı Temmuz ayında kabul edilmiştir. Ekim 2008'de Ortaklık Konseyi, Fas tarafından yapılan reformları destekleyen, AB ile Fas arasındaki ikili ilişkilerin güçlendirilmesine ilişkin ortaklık belgesini kabul etmiştir. Fas son birkaç yılda doğru politikalar izleyerek, demokratik bir sisteme doğru yavaş ve istikrarlı bir geçiş sağlamak; daha sağlam ve sürekli bir ekonomik büyüme gerçekleştirmek; sosyal uyumu artırmak, yoksulluğu azaltarak, çok yoksullar için yardımları güçlendirmek üzere çalışmalar yapmıştır.³⁴

Tunus, Avrupa Birliği ile karşılıklı siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkiler kurmak amacıyla bir Ortaklık Antlaşması imzalayan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı bölgesindeki ilk ülke olmuştur. Bu antlaşma 1998 yılının Mart ayında yürürlüğe girmiştir.³⁵ Bu antlaşma altında

³⁴ European Commission, Progress Report of Morocco, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3 (22.02.2011), s. 2.

³⁵ European Commission, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_nip_tunisia_summary_en.pdf (22.02.2011), s. 1.

Tunus ve AB kademeli olarak 2010 yılına kadar serbest ticaret bölgesi oluşturma konusunda bir karar almışlardır. Tunus 1 Ocak 2008 tarihinden itibaren sanayi malları üzerindeki bütün tarifeleri kaldırmıştır. Bu kararın olgunlaşması için iki yıl süre tanınmıştır. Eylem Planı 2005 yılı Temmuz ayında kabul edilmiştir.

AB için Tunus'ta bir eylem planının şekillendirilmesi Magrep Bölgesi ile ilişkileri, Arap-Akdeniz ve Afrika ülkeleri ile bağların güçlendirilmesi hedefi açısından çok önemlidir. Hem AB hem de Tunus komşuluk politikasından aralarında daha güçlü bağlar oluşturmak üzere tarafların ortak çıkarlarına dayalı bir ortaklık kurarak karşılıklı yarar sağlamaktadır. Ayrıca, AB – Tunus ilişkilerine yeni bir şekil vermektedir. Bu işbirliği temel olarak siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda uyumu amaçlamaktadır. Ayrıca özellikle Tunus'un stratejik konumu etrafında çatışmayı önlemek üzere güvenlik, çevre sorunları ve kriz yönetimi, konularında işbirliğini kapsamaktadır. Bu plan her iki tarafın da isteklerine bağlıdır. Taraflar uygulamalara bağlılık göstererek, yükümlülükler yerine getirilmelidir.

Tunus ile Eylem Planı Ortaklık antlaşması kapsamındaki alanlarda bazı temel öncelikler kapsamaktadır. Bu alanlar siyasi reformlar, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, özgürlükler, sosyal haklar, bölgesel ve uluslararası konular, dış işlerinde işbirliği, çevre, işsizlik, ekonomik ve sosyal reformlar, eğitim, adalet, iç işleri olarak sıralanabilir. Bu başlıklar “kısa vadeli hedefler” ve “orta vadeli hedefler” olarak değerlendirilmektedir. Bu hedefler, Eylem Planı'nda belirtilen konu başlıklarında önemli bir ilerleme kaydetmek amacıyla gereksinimleri ve ne yapılması gerektiğini tanımlamaktadır.

Tunus ülke raporuna baktığımızda ilk problemi hukukun üstünlüğü konusunda görmekteyiz. Burada Tunus'un yargı bağımsızlığı konusunda herhangi bir ilerleme kaydetmediği belirtilmektedir. Tunus'un bakması gereken en önemli sorunlardan birisi “yargının modernizasyonu” olmalıdır. Tunus yolsuzlukla mücadele konusunda Arap ülkelerinde lider durumdadır. Yolsuzlukla mücadele konusunda ağır yaptırımlar bulunmaktadır. Tunus'ta insan hakları konusunda hükümetin BM İnsan Hakları Sözleşmesi'ni kabul etmesi dışında kayda değer bir ilerleme olmamıştır. Ayrıca, henüz çözüm için önemli bir adım atılmamış olmasına rağmen basın özgürlüğü konusunda çaba gösterilmektedir. Kısıtlayıcı mevzuatın temelinde basında, gazeteler ile yabancı yayınlarda büyük bir sansür uygulaması vardır. Bir diğer kısıtlama da internet kullanımında bulunmaktadır. Tunus'ta internete girişte yabancı bir internet sitesine doğrudan bağlanılmamaktadır. Her yabancı sitelere bağlanma talebi önce Tunus İnternet Ajansı üzerinden geçmek zorundadır.

Ekonomik konulara baktığımızda, uluslararası krizden kaynaklanan farklardan ve yıllar arasındaki yüksek büyüme oranlarından bahsedebiliriz. Örneğin 2003 yılında tarım sektöründe ve ihracatta artış kaydedilmiş, fakat turizm sektöründe Irak krizi ve Kazablanka terör saldırıları nedeniyle düşüş yaşanmıştır. Gayri Safi Milli Hasıla konusunda ise sadece küçük olumlu bir gelişme kaydedilmiştir. İşsizlik oranı Tunus'ta %14'dür.³⁶ Eğitim alanında ise Tunus %98'lik oranla en büyük okula kayıt olma oranını elde etmiştir. Okur-yazar oranının yıldan yıla artmasına rağmen kadınlarda %39, erkeklerde %19 olan olumsuz oran halen büyük bir problemdir. Tunus hükümeti, daha kaliteli ve daha etkin bir eğitim modeli için bazı özel reformlar planlamıştır.

Tunus dış ilişkilerinde kitle imha silahlarına karşı olmasına ve uluslararası terörle mücadelede önemli bir rol oynamasına rağmen, işkence halen büyük bir sorundur. AB ile Tunus arasında "Adalet ve İçişleri" konularından olan göçün önlenmesi konusunda bir Ortaklık Antlaşması imzalanmıştır. Kuruluş Hakları ve Hizmet Sunumu konusunda bazı problemler mevcuttur. Firma kurumu ile ilgili bazı kısıtlamalar bulunmaktadır. Çevre konularına baktığımızda, daha iyi bir çevre için su kaynaklarının gelişimi, atık su işlemlerine gelişmiş erişim, içme suyu sorunu ve sanayi kirliliği ile mücadele hükümet tarafından tanımlanan ana sorunlardır. Bu alanda da küçük bir ilerleme olduğu söylenebilir. Tunus hükümeti'nin temel öncelikleri ana programlama araçları olan beş yıllık ekonomik ve sosyal gelişim planını düzenlemektir. Stratejik prensipleri, öncelikli politikaların yanı sıra bunları uygulamak için gerekli olan yatırım programlarını düzenlemektedir. Böylece Devletin yatırım bütçesinin temelini oluşturmaktadır. Onbirinci plan 2007-2011 dönemini kapsamaktadır. Hükümetin temel politik ve sektörel öncelikleri şu şekildedir:

İstihdam politikası; özellikle genç mezunlar olmak üzere ciddi yapısal işsizliği azaltmak üzere hazırlanmıştır. Amacı 2001 yılında %15 olan işsizliği 2011 yılında 13,1'e düşürmektir ve 2005 yılında bu oran %13,9'a düşürülmüştür.³⁷ Fakat işgücüne katılan genç nüfusun artışı halen yüksek bir baskı unsurudur (üniversiteler herkese açıktır ve nüfus 2009 yılında en üst sınıra ulaşmıştır). Uluslararası rekabet artmakta ve özellikle tekstil sektörü olmak üzere sanayideki yeniden yapılanma devam etmektedir. Mezun işsizlerin azalması

³⁶ European Commission, Progress Report of Tunisia, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3 (22.02.2011), s. 13.

³⁷ European Commission, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_nip_tunisia_summary_en.pdf (22.02.2011), s. 2.

(2011’de %14,1’e) ve personel artışı sağlanması (2009’da %17) 11’nci planın önceliği, ayrıca bilgi temelli ekonominin gelişimi için önemli faktörlerdir. 11’nci planın bir diğer önceliği de sosyal ve ekonomik sorunları çözmek hedeflerine ulaşmak üzere ekonomiyi güçlendirmek ve büyümeyi %6’nın üzerine çıkarmaktır. Bu hedefe ulaşmak üzere, hükümet, yüksek katma değerli sektörlerin büyüme kaynaklarının çeşitlendirilmesini destekleyecek ve artan uluslararası entegrasyonu da içeren yüksek bilgi içerikli tüm verimlilik faktörlerini artırmayı ve yapısal reformları gerçekleştirmeyi planlamaktadır.

Ekonomik ve finansal politikalar ve özellikle iş çevrelerindeki gelişmeler, rekabet politikası, Ortaklık Antlaşması ile aynı paraleldeki tarifelerin parçalara ayrılmasına bağlı olan ticari politika, finansal sektör reformu, ekonominin iyileştirilmesi 11’nci planın önemli parçalarını şekillendirmektedir. Bu öncelikler başlıca şu hedefleri yansıtmaktadır: 2003 yılında %21,4 olan ulusal tasarruf oranını 2011 yılında %23,2’ye yükseltmek ve ekonominin finansmanı için artan bir katkı sağlamak, doğrudan yabancı yatırımı GSYİH’nın %3’üne çıkarmak ve 2006 yılında %50,2 olan borç oranını 2011 yılında %40,5’e düşürmektir. İyi yönetim ile şeffaflığın desteklenmesi, ilgili yasal, kurumsal, yönetsel reformlar büyüme ve gelişimde önemli faktörler olarak gösterilmektedir. Rehberlik notunun belirli öncelikleri olarak görülmemektedirler. Temel reformlar; Yönetimde modern ve etkili yönetim metotlarına uyum, yeni IT teknolojilerinin kullanımı, adalet sisteminde reformların devam etmesi, hedef odaklı bütçe yönetimi tanıtımı ile gerileme ve yönetimin yerelleşmesini güçlendirme reformları şekilde tanımlanmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma, özellikle doğal kaynakların ve çevrenin korunmasıyla bir siyasi öncelik gibi görünen kirlilikle mücadele tedbirlerini kapsamaktadır. Onuncu plan çevrenin korunması ve turizmin gelişmesinin önemini vurgulamak için 500 Milyon €’dan fazla bütçe sağlamaktadır. Sürdürülebilir Gelişme ve Çevre Bakanlığı son hükümet değişikliği sırasında kurulmuştur. Cumhurbaşkanlığı programı da bu konuları kapsamaktadır ve on birinci plana kesinlikle önem vermektedirler.³⁸

Tunus gibi bir ülke için bölgesel ve uluslararası entegrasyon esastır. On birinci Plan sırasında % 8,1 ihracatındaki büyüme de dahil olmak üzere ekonomik büyüme hedeflerini desteklemektedir. Agadir süreci çerçevesinde Arap ülkeleri ve Magrep ülkeleri arasındaki

³⁸ European Commission, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_nip_tunisia_summary_en.pdf, (22.02.2011), s. 3.

serbest ticareti kuvvetle taahhüt eden Hükümetin bir önceliği olarak kalacağı görünmektedir. Bu ülkelerin pek çoğunun arasında ve Avrupa Birliği'nde Serbest Ticaret Bölgelerinin kurulması ve Pan-Avrupa-Akdeniz menşe kümülasyonunun tanıtımı daha derin bir bölgesel entegrasyonun temel teşviği olacaktır. Tunuslu yetkililer bölgesel entegrasyonun avantajları bulunduğunun farkındadır. Bunun tanığı olarak kendi destekleri ile Cezayir ile Fas arasındaki sınırın yeniden açılması öncelikli görünmektedir.

İnsan kaynakları, eğitim ve öğretimin gelişmesi on birinci planın temel öncelikleridir. Bu sektörler devlet bütçesinin büyük kısmını oluşturmaktadır ve bu alanlarda reformlar artan sayıda devam etmektedir. Topluluğun sektörel programları tarafından LMD sisteminin (Lisans, Yüksek Lisans, Doktora) tanıtımı, diplomaların karşılıklı tanınması, pratik niteliklere yol açan kursların geliştirilmesi, v.s. sıkça desteklenmektedir. Öğrencilerin başarı şansını iyileştirmek istihdamdan sonra Cumhurbaşkanı'nın ikinci önceliğidir ve bu iki amaç çok yakından bağlantılıdır. Bu sektörler önümüzdeki planın güçlü bir önceliğidir.

Bilgi temelli bir toplumun inşa edilmesi ve bilgi teknolojisi geliştirmek onuncu plandan itibaren hükümetin önceliği olmuştur. Bu öncelikler Tunus'ta Kasım 2005'te düzenlenen bilgi toplumu üzerine dünya zirvesinde destek almışlardır. Bu konular Tunus'un kalkınma politikası açısından büyük önem taşımaktadır. Fakat aynı zamanda iş yapma özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve sektörün bağımsız regülasyonunda ilerleme gereklidir ve dijital hizmetlerin gelişmesi için gerekli koşullardır.

Para politikası, sermayenin kademeli serbestleşmesinin arka planına karşı daha esnek bir modernizasyon geçirmektedir. Merkez Bankası'nın gönderimi enflasyonun kontrol edilebilmesi ve en önemli önceliklere para sağlanabilmesi, ayrıca IMF ile Afrika Kalkınma Bankası'nın işbirliğinde döviz kuru politikasının serbestleştirilmesi için değiştirilmiştir. Komisyon tarafından desteklenen, yeni bankacılık sektörünün kapsamlı reformu şu anda yoldadır (serbestleşme, özelleştirme ve yeniden yapılanma). Dünya Bankası ile yeni para politikası için doğru koşullar oluşturulmaktadır. 2002 yılından bu yana dış ticaret ile ilgili ticaret dengesi önemli ölçüde iyileşmiştir. Cari açığa önemli azalma, 2004 yılında turizmin toparlanması ve yurtdışında çalışan Tunusluların gelirleriyle mümkün olmuştur. Kısa vadeli dış taahhütlerin rezerv varlıkları için kapsama oranı çok tatmin edicidir: 2004 yılı sonunda yaklaşık %178'dir.

Bütçe açığı 2004 yılında GSYİH'nin % 2,5'i olarak gerçekleşmiştir. Kamu maliyesi ciddi olarak ele alınmıştır.³⁹ Yıllardır Tunus bütçe açıklarını azaltmak ve kontrol altına almak için çaba göstermektedir. 2005 bütçesine ve Onuncu Gelişme Planı'na bağlı olarak bu çabaların gelecek yıllarda da devam etmesi gerekmektedir. Yetkililerin amacı, benzer diğer ülkelerle karşılaştırıldığında halen yüksek olan kamu borç yükünü (2004'de GSYİH %59 iken 2005 yılında %50) azaltmak ve bütçeyi 2009'a kadar dengelemek ve ekonomideki devlet payını azaltmaktır. Kamu maliyesi yönetimi daha dinamik bir (mali pazarların geliştirilmesine eşlik edecek olan) kamu borç yönetimi politikasının ve ardından geliştirilmiş hedef bazlı bir bütçe yönetimi uygulamasının tanıtımının ardından geliştirilmelidir. Yetkililerin yaklaşımları şu anda deneyseldir ve bu konuda Dünya Bankası, Fransa ve Komisyon'un teknik yardımını almaktadırlar. Ticaret açısından, Tunus halen Avrupa ekonomisine en yüksek entegrasyon düzeyine sahip bir Akdeniz ülkesidir ve AB ile bağlarını daha da güçlendirmek için Serbest Ticaret Antlaşması oluşmuştur. AB'nin ithalattaki payı, Tunus'un AB'ye ihracatında olduğu gibi 2004 yılı sonunda %76 artmıştır. AB'ye yapılan ihracat toplam ihracatının %89'unu oluşturmaktadır.

2.1.2.1. Siyasi Diyalog ve Reform

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın temel mali aracını oluşturan Meda Programı Barcelona Bildirgesi'nin hedefleri esas alınarak, ikili ve bölgesel ekonomik gelişme ve demokratikleşme ve sivil toplumun güçlendirilmesidir. Ekonomik geçiş destek; Akdenizli Ortakların, Topluluk ile serbest ticarete hazırlanma ve yaşam standartlarını yükseltme konularında yardıma gereksinim duydukları gerçeğinden hareketle, ihracat performanslarının yükseltilmesi ile sürdürülebilir ekonomik büyümeye ulaşmaları için rekabet gücünün artırılmasıdır.⁴⁰

Sosyo-ekonomik dengenin güçlendirilmesi çerçevesinde ise ekonomik geçişin kısa vadeli maliyetlerini hafifletmek ve toplumları geleceğe daha iyi hazırlamak için, ülkelerin sosyal politika alanında uygun önlemlerle desteklenmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede kentlerde yaşam koşullarının iyileştirilmesi, istihdamı destekleyen politikalar, yoksulluğa karşı önlemler ve sosyal güvenlik ağı geliştirilmesi gibi projeler desteklenecektir. Kırsal

³⁹ European Commission, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_nip_tunisia_summary_en.pdf (22.02.2011), s. 8.

⁴⁰ Avrupa Akdeniz Ortaklığı, s. 35.

kesimdeki kız çocuklarının ve kadınların, temel öğrenim ve mesleki eğitimine yönelik desteklenmelerine de önem verilmiştir. İnsan hakları, demokratikleşme ve hukuk kurallarının oluşumuna yönelik önlemlerle, sivil toplumun geliştirilmesi hedeflenmektedir.

AB fonlarının dağıtılması konusunda yapılan en önemli eleştiri verilen desteklerin genellikle Müslüman sivil toplum kuruluşlarına kapalı olması ve Müslüman toplumlarda tabandan destek alabilmek ve politikalarının uygulanabilirliğini arttırabilmek için bölge hassasiyetlerine gerekli önemi her zaman gösterilmediği vurgulanmaktadır.

Mısır'da 1981'de olağanüstü hal oluşmuştur. Bu durum iki yıl devam etmiş, Mayıs 2008'de anti terörizm mevzuatı genişletilmiş, buna rağmen terörle mücadele kanun taslağı halen hazırlık aşamasında bulunmaktadır. Mısır, seçim yasasında bazı değişiklikler yaparak, Sivil Toplum Örgütleri'nin 2010 parlamento seçimlerini izlemelerine izin vereceğini belirtmiştir. AB, seçmen kaydı da dahil olmak üzere seçim çerçevesini geliştirmek amacıyla teknik yardım teklifini yenilemiştir. Fakat bu teklif kabul edilmemiştir.

Yargı bağımsızlığıyla ilgili herhangi bir ilerleme olmamıştır. Mısır adalet sisteminde idari reformla ilgili ve yasal profesyonel bir kadro oluşturmak, eğitimlerini sağlamak konusunda ve ayrıca mahkemelerin modernizasyonları için çalışmalar başlatmıştır. Bu konuda yedi ana valilikte verimliliği artırmak için çalışmalar devam etmektedir. Mısır, BM İnsan Hakları Konseyi'nin 2007 yılında tutukluların duruşma öncesi gözaltına alınma koşulları ile ilgili yasal değişiklikleri kabul etmemiştir.⁴¹

2009 yılının ilk döneminde yolsuzluk konusunda Ulusal Şeffaflık ve Dürüstlük Komitesi yolsuzlukla mücadele politikasını uygulamak, geliştirmek ve korumak amacıyla üç toplantı gerçekleştirmiştir. Komite ulusal yolsuzlukla mücadele stratejisini geliştirmek üzere çalışmalarına devam etmektedir. Yerel yönetim reformu konusunda Hükümet Ulusal Yönetimin Yapılanması Stratejisini tamamlamak, yerel yönetimlerin mali ve idari rekabet düzeylerini güçlendirmek, özellikle eğitim gibi anahtar sektörleri düzenlemek üzere ülke çapında bir proje başlatılması yönünde üç vilayette çalışmalar yapılmasına karar verilmiştir.

⁴¹European Commission, Progress Report of Egypt, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3 (22.02.2011) , s. 3

Siyasi konularda, insan hakları ve demokrasi, uluslararası ve ulusal konularda AB-Mısır alt komiteleri Haziran 2009'da ikinci defa bir araya gelmiştir. Görüşmeler olumlu geçmiştir.

Azınlıkların hakları konusunda, Arap azınlığın durumuyla ilgili sınırlı bir gelişme kaydedilmiştir. Araplar kamu hizmetinde kanunun 2010 yılı hedefinde %10 olarak belirtilmesine rağmen % 6,7'lik bir oranla çalışmaktadırlar. Arapların çalıştıkları sektörlerin bütçe ödeneklerinde düşme saptanmıştır. Bedevilerle ilgili 2008'de kurulan Goldberg Komisyonu Bedevi köylerinin geniş bir alanda tanınması ve bu konuda hızlandırılmış bir program takip edilmesi üzerine tavsiyede bulunmuştur. Hükümet Ocak 2009'da bu amaçla bir uygulama ekibi atamıştır. Fakat bu ekip çalışmada çok az ilerleyebilmiştir. Bedevi topluluklarında 2009'da 99 ev yıkımı, 2010 yılının başlarında Negev'de en az 39 ev yıkımı gerçekleşmiştir.

İfade ve toplanma özgürlüğü alanında, Gazze ihtilali sırasında bazı barışçıl gösteriler ve mitingler yapılmıştır. Fakat çocukların da dahil olduğu şiddet uygulamayan protestocular, ayrıca Doğu Kudüs'teki barış protestolarıyla ilgili de tutuklama olayları meydana gelmiştir. İsrail'deki Sivil Toplum Örgütleri'nin çalışma ortamı 2009 yılında genel olarak kötüleşmiştir.⁴²

İsrail kamuoyunu etkilemek amacıyla "İsrail'deki siyasi faaliyetlerin finansmanı için yabancı bir siyasi kuruluştan parasal destek alanlar" ile ilgili bir yasa taslağı Knesset'te⁴³ değerlendirilmiştir. Bu yasa tasarısı derneklerin özgürlükleri ile diğer temel hak ve özgürlükleri kısıtlayabilecektir. İsrail tutuklamalara ve yüzlerce Filistinliyi yasal gözaltı olmadan tutmaya devam etmektedir. 2009 yılı boyunca idari tutuklu sayısı, Ocak 2009'da 564 iken Aralık 2009'da 278'e düşmüştür. Bu tutukluların %8'si iki ila beş yıllığına tutuklanmıştır.

İç Güvenlik Ajansı müfettişi tarafından kötü muamele ve işkence iddialarına karşı şikayetler incelenmiştir. Mayıs 2009'da BM Komitesi işkenceyle mücadelede İsrail'e "İç Güvenlik Ajansı'ndan tamamen bağımsız ve tarafsız bir mekanizma" önermiştir. Geçen üç yıl

⁴²European Commission, Progress Report of Israel, s. 3

⁴³ İbranice meclis anlamına gelen Knesset, İsrail'in yasama organıdır. Knesset'in [kanunen](#) parlamenter egemenliği bulunur, basit çoğunlukla (bazen [İsrail'in Temel Yasaları](#)'yla çelişse bile) yasalar çıkarma hakkına sahiptir. Progress Report of Israel, s. 3.

içinde şikayetlerin sayısında genel olarak bir azalma olmuştur.

Cinsiyet eşitliğiyle ilgili, işgücüne kadınların katılım oranı sürekli artış göstermiştir. Bununla birlikte Yahudi kadınların katılım oranı %55,7 ile katılım oranı %18,5 olan Arap kadınlarının katılım payının üç katıdır. Ayrıca, kadın erkek arasındaki ücret eşitsizliği genel olarak kısmen azalmıştır. Kadınların aylık brüt maaşı erkeklerin maaşının yaklaşık % 64'ü kadardır. İstatistiklerin değişiklik yönetmeliğinin Ocak 2009'da yürürlüğe girmesinin ardından, kadınlara ait bilgilere erişilebilirlik büyük ölçüde artmıştır.

Çocuk hakları konusunda Ocak 2010'da idari gözaltında hiç çocuk bulunmamaktadır. Şubat 2010'un sonunda 16 yaş altındaki 41 Filistinli çocuk tutuklanmıştır. Ayrıca, Doğu Kudüs'te çocuklar tutuklanırken Filistin evlerine gece baskınları ile ilgili birkaç vaka bildirilmiştir.⁴⁴ AB ve İsrail, Yahudi karşıtlığı, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadele girişimlerini desteklemek konusunda ortak seminerler de içeren bir işbirliği kurmuşlardır. Haziran 2009'da Yahudi karşıtlığı ile mücadeleyi işleyen, soykırım eğitimini desteklemek ve çalınan malların iadesi üzerine Avrupa-İsrail ortak bir bildiri imzalamıştır. Çek Cumhuriyeti'nin Terezin kentinde yeni bir Avrupa Enstitüsü olan Avrupa Shoah Miras Enstitüsü bu bildirin hedeflerinin yerine getirilmesine yardımcı olmak üzere kurulmuştur. AB Temel Haklar Ajansı AB'de Yahudi karşıtlığı konusunda Nisan 2010'da yeni bir rapor yayınlamıştır.

Filistin Yönetimi, 2008- 2010 Filistin Reform ve Gelişme Planı'nın uygulanmasında, en önemlileri güvenlik ve kamu mali yönetimi alanlarında ilerleme kaydetmeye devam etmiştir. Filistin Reform ve Gelişme Planı'nın ekonomi ve özel sektörün gelişimi, yerel yönetimler ve hayati adalet sistemi alanlarında uygulanması düşük bir hızda devam etmiştir. Özel sektör alanındaki gelişim kısmen barış süreci için daha acil potansiyel çözümler almak gibi görünen kurumsal yapının acil konularına özel önem verilmesine bağlı olmuştur. Yargı alanında ise 2009 yılı sonunda bazı olumlu gelişmeler olmasına rağmen, Filistin Yönetimindeki ilgili merciler arasındaki rekabet ve belirsiz talimatlar ilerlemeleri

⁴⁴ European Commission, Progress Report of Israel, s. 3

engellenmektedir.

Filistin bugünlerde kamu yönetimi reform programından ve bağımsız, açık bir kamu hizmetinden yoksundur. 13. Hükümetin formasyonu Planlama Bakanlığı'nın ismi Planlama ve İdari Gelişim Bakanlığı olarak değiştirilmeden önce, idari reform için yenilenmiş bir bağlılık sinyali olması beklenen bir hareket gerekiyordu. Buna paralel olarak Filistin Yönetimi kendi orta vadeli planlama ve bütçeleme kapasitesini geliştirmek üzere çabalarını artırmalı ve Filistin Ulusal Programını hazırlamaya başlamalıydı. Bu bağlamda, kamu yönetimi reformunun detaylı sektör stratejisi genişletilecektir. Bu tür stratejilerin geliştirilmesi Planlama ve İdari Gelişim Bakanlığı'nın bu sektördeki liderlik deneyimi için ilk adımlar olarak hizmet verecektir.

Hükümetin şeffaf operasyonlarında önemli ilerlemeler kaydetmesine rağmen, işleyen bir meclisin yokluğu temelde yürütmenin sorumluluklarını engellemeye devam etmektedir. Seçim reformu alanında ilerleme elde edilmiştir. Bağımsız seçim gözlemcilerinin raporuna rağmen seçim çerçevesinin revizyonu 2009 parlamento seçimleri için bazı iyileştirmeler sunmuştur. Haziran 2009 Parlamento seçimlerinden hemen önce Anayasal konsey yeniden kurulmuştur. Lübnan, güney bölgesinden Avrupa Komşuluk Politikasına davet edilen ve kabul edilen iki ülkeden biri olmuştur. AB seçim gözlem heyeti, yüksek seçmen ve seçim organizasyonuna övgüde bulunmuştur (2005 yılına göre %8 artmış ve %54 katılım oranı gerçekleşmiştir).Yine de, 2005 öncesinin tavsiyelerinin ve seçim yasası üzerinde ulusal komisyon tarafından yapılan önerilerin altı çizilmektedir. Bu öneriler, belirli oranda tanıtımı, önceden basılmış oy pusulalarını, bağımsız bir seçim yönetim organı oluşturulmasını, oy yaşının 18'e düşürülmesini ve yurtdışında yaşayan Lübnan vatandaşları için ülke dışında oylamayı kapsamaktadır. Ancak AB seçim gözlem heyeti, ülkenin uluslararası taahhütleri ile uyumlu Lübnan'ın seçim sistemini getirmek için yapılması gereken işler olduğunu kaydetmiştir.⁴⁵

Yargı reformu alanında Lübnan yargısının modernizasyonunda bazı iyileştirmeler beklenmektedir. Ancak, şeffaflık ve güvenilirlik için prosedürün uzun ve verimsiz, yargı

⁴⁵ European Commission, Progress Report of Lebanon, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3 (22.02.2011), s. 5

sisteminin eksik olduğu fark edilmiştir. Hapishaneler kapasitesinin üstünde doludur, gözaltı koşulları kötü ve duruşma öncesi gözaltı süresi çok uzundur. AB yargının modernizasyonunu aktif olarak finanse etmektedir. Çok sayıda yasa tasarısını kabul edilmesi ve uygulanmasının beklenmesine rağmen, herhangi bir ilerleme olmamıştır. İdari reform için devlet bakanı tarafından strateji hazırlanmıştır.

Filistin Yönetimi, 2008- 2010 Filistin Reform ve Gelişme Planı'nın uygulanmasında, en önemlileri güvenlik ve kamu mali yönetimi alanlarında ilerleme kaydetmeye devam etmiştir. Filistin Reform ve Gelişme Planı'nın ekonomi ve özel sektörün gelişimi, yerel yönetimler ve hayati adalet sistemi alanlarında uygulanması düşük bir hızda devam etmiştir. Özel sektör alanındaki gelişim kısmen barış süreci için daha acil potansiyel çözümler almak gibi görünen kurumsal yapının acil konularına özel önem verilmesine bağlı olmuştur. Yargı alanında ise 2009 yılı sonunda bazı olumlu gelişmeler olmasına rağmen, Filistin Yönetimindeki ilgili merciler arasındaki rekabet ve belirsiz talimatlar ilerlemeleri engellenmektedir.

Filistin Yönetiminin bugünlerde kamu yönetimi reform programından ve bağımsız, açık bir kamu hizmetinden yoksundur. 13. Hükümetin formasyonu Planlama Bakanlığı'nın ismi Planlama ve İdari Gelişim Bakanlığı olarak değiştirilmeden önce sonuçlanmakla birlikte, idari reform için yenilenmiş bir bağlılık sinyali olması beklenen bir hareket gerekiyordu. Buna paralel olarak Filistin Yönetimi kendi orta vadeli planlama ve bütçeleme kapasitesini geliştirmek üzere çabalarını artırmalı ve Filistin Ulusal Programını hazırlamaya başlamalıydı. Bu bağlamda, kamu yönetimi reformunun detaylı sektör stratejisi genişletilecektir. Bu tür stratejilerin geliştirilmesi Planlama ve İdari Gelişim Bakanlığı'nın bu sektördeki liderlik deneyimi için ilk adımlar olarak hizmet edecektir.

Hükümetin şeffaf operasyonlarında önemli ilerlemeler kaydetmesine rağmen, işleyen bir meclisin yokluğu temelde yürütmenin sorumluluklarını engellemeye devam etmektedir. Seçim reformu alanında ilerleme elde edilmiştir. Bağımsız seçim gözlemcilerinin raporuna rağmen seçim çerçevesinin revizyonu 2009 parlamento seçimleri için bazı iyileştirmeler sunmuştur. Haziran 2009 Parlamento seçimlerinden hemen önce Anayasal konsey yeniden kurulmuştur. Lübnan, güney bölgesinden Avrupa Komşuluk Politikasına davet edilen ve kabul edilen iki ülkeden biri olmuştur. AB seçim gözlem heyeti, yüksek seçmen ve seçim organizasyonuna övgüde bulunmuştur (2005 yılına göre %8 artmış ve %54 katılım oranı

gerçekleşmiştir).Yine de, 2005 öncesinin tavsiyelerinin ve seçim yasası üzerinde ulusal komisyon tarafından yapılan önerilerin altı çizilmektedir.

Bu öneriler, belirli oranda tanıtımı, önceden basılmış oy pusulalarını, bağımsız bir seçim yönetim organı oluşturulmasını, oy yaşının 18'e düşürülmesini ve yurtdışında yaşayan Lübnan vatandaşları için ülke dışında oylamayı kapsamaktadır. Ancak AB seçim gözlem heyeti, ülkenin uluslararası taahhütleri ile uyumlu Lübnan'ın seçim sistemini getirmek için yapılması gereken işler olduğunu kaydetmiştir.

Yargı reformu alanında Lübnan yargısının modernizasyonunda bazı iyileştirmeler beklenmektedir. Ancak, şeffaflık ve güvenilirlik için prosedürün uzun ve verimsiz, yargı sisteminin eksik olduğu fark edilmiştir. Hapishaneler limitin üstünde doludur, gözaltı koşulları kötü ve duruşma öncesi gözaltı süresi çok uzundur. AB yargının modernizasyonunu aktif olarak finanse etmektedir. Çok sayıda yasa tasarısını kabul edilmesi ve uygulanmasının beklenmesine rağmen, herhangi bir ilerleme olmamıştır. İdari reform için devlet bakanı tarafından strateji hazırlanmıştır.

Mısır uluslararası ve bölgesel insan hakları kuruluşlarının⁴⁶ çalışmalarına katılmıştır. Fakat isteğe bağlı protokollerin çoğunu uygulamamıştır. Mısır, Antlaşmalarda yer alan kararlardan İslam hukuku ile uyuşmayanlar için özel ve genel koşullar ileri sürmüştür. Mısır, 29 suçlu için ölüm cezasını bekletmiştir. İdam cezaları düzenli olarak daha az verilmektedir. Fakat infazların sayısı ile ilgili kesin bir açıklama bulunmamaktadır. Bu nedenle ölüm cezalarıyla ilgili gerçekçi bir istatistik bulunmamaktadır. Sorunun yetkililer tarafından kabul edilmesine rağmen, işkence ve kötü muamele uygulaması ile mücadele konusunda sınırlı ilerleme kaydedilebilmiştir. Mısırlı yetkililer 2009'da hapishane koşullarının iyileştirilmesi ve mahkumların haklarına saygılı olunması konusunda çaba göstermiştir. İç İşleri Bakanlığı'nda kötü muamele iddiasını inceleme görevi ile mahkumların korunmasını sağlamak üzere, hapishanelerle ilgili departmanda insan hakları bölümü kurulmuştur.

Mısır'da ifade özgürlüğü anayasayla koruma altına alınmıştır. Hükümet ve devlet

⁴⁶ Örneğin; Uluslararası Her Türlü Irk Ayrımını Bertaraf Etme Kongresi, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Antlaşması, Uluslararası Sivil ve Siyasi Haklar Antlaşması, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması Kongresi, İşkence Karşıtı Kongre, Uluslararası Bütün Göçmen İşçiler ve Onların Ailelerinin Haklarını Koruma Kongresi ve Engellilerin Hakları Kongresi (Progress Report of Egypt, s. 4)

politikası konusunda eleştirel bir yol izleyen bağımsız gazetelerin ve okuyucularının sayısı 2009'da artış göstermiştir. Bununla beraber internet blogçularının ve aktivistlerin hapis cezasına çarptırılmaları ile sonuçlanan mahkeme kararlarının sayısı 2009'da artmıştır. Dernek kurma ve toplanma özgürlüğü anayasa ile korunmasına rağmen, bazı yasa ve sivil toplum örgütleri yasasına kısıtlamalar getirilmiştir.

İslamiyet resmi dindir ve Şeriat mevzuatın ana kaynağıdır. Mart 2009'da İç İşleri Bakanlığı, kimlik belgeleri almak üzere kendilerini Hıristiyan, Musevi veya Müslüman olarak tanımlayan veya bunların dışındaki dinlerin mensuplarının haklarını tanıyan bir kararname yayınlamıştır. İki kişi Ağustos 2009'da ilk olarak dini eğilimleri belirtilmeden nüfus cüzdanı alabilmiştir. Bunun yanında, halen ayrımcılık ve mezhepsel şiddet eylemleri yaşanmaktadır.

Mısır 1957 Mülteci Kongresine katılmasına ve 1967 protokolünü imzalamasına rağmen, göçmenlerin, mülteci ve sığınmacı haklarının ihlal edildiği görülmektedir. Resmi raporlara göre, 2009 yılında 28 Sahra altı kökenli yasal olmayan göçmen Mısır-İsrail sınırında öldürülmüştür. Haziran 2009'da 1200'den fazla Eritreli sığınmacı zorla kendi vatanlarına gönderilmişlerdir. Mısır'da kadınların politik, ekonomik ve sosyal yaşama katılımı artmaya devam etmektedir. Buna rağmen kadın haklarının desteklenmesi konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Mısır evlilik ve boşanmada kadına karşı her türlü ayrımcılığı yok etmek üzere hazırlanan hükümlere karşı şartlar koymaktadır. Ayrıca, bu konuda hazırlanan protokolü imzalamamaktadır.⁴⁷

2008 yılında BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ile uyumlu olarak yeni mevzuatın başlamasının ardından çocuk hakları konusunda ilerlemeler devam etmiştir. Anne ve çocuktan sorumlu ulusal konsey çocuk haklarını korumak ve geliştirmek üzere bir dizi program yürütmektedir. Ancak mevzuatın yasaklamasına rağmen, okulu bırakma ve çocuk işçi oranları özellikle kızlar arasında yüksektir. Ocak 2009'da Mısır Ulusal Çocuk Hakları Gözlemevi açılmıştır.

Sendikaların bağımsızlığının garanti edilmesi de dahil olmak üzere temel sosyal haklar

⁴⁷ European Commission, Progress Report of Egypt, s. 6.

ve temel çalışma standartları ile ilgili 2009'da bir ilerleme olmamıştır. Başlangıçta hükümet tarafından tolerans gösterilen emlak vergi dairesinin vergi toplayıcılar birliği 2009 yılında kurulmuştur. Fakat bu birliğin yasal statüsü ve faaliyetleri daha başlangıçta dirençle karşılaşmıştır. Bir Uluslararası Çalışma Örgütü vesilesiyle işçi hakları konusunda en iyi deneyimleri paylaşmak üzere bir seminer düzenlenmesini de kapsayan Nisan 2009'da bir mutabakat imzalanmıştır. Bu seminer, Haziran 2009 için öngörülmuş ve Mısır'ın talebi ile iki defa süresi belirsiz olarak ertelenmiştir.

Avrupa Birliği Konseyi Rafah şehrindeki AB Sınır Yardımı Biriminin görev süresini Mayıs 2010'a kadar uzatmıştır. Bu Birim, işlevselliğini korumaktadır. Geçiş noktasındaki koşullar elverdiğinde en kısa sürede yeniden düzenlemeler yapmak üzere hazır beklemektedir. Mayıs 2010'a kadar olan dönemde (elmas hariç) %37'lik ithalat ve (elmas hariç) %29'luk ihracatla İsrail'in birinci ticaret ortağı AB olmuştur. Karşılıklı ticarete yine de geçen yıl küresel krizin etkilerini yansıtan % 20'lik bir azalma olmuştur. 2008-2009 süresince, AB'nin İsrail'den ithalatı %20 civarında düşmüş ve AB'nin ihracatı ise %18 kadar daralmıştır. Bazı pazara giriş problemleri bulunmaktadır, fakat 2009'un sonu, 2010'un başı ilerleme ticarete zarar verici şekilde yapılmıştır.

Tarım ürünleri, işlenmiş tarım ürünleri, balık ve deniz ürünlerinin serbestleştirilmesi Avrupa Komisyonu ve İsrail Kasım 2009'da yeni bir Antlaşma imzalamış ve bu Antlaşma Ocak 2010'da yürürlüğe girmiştir. 2009 yılında İsrail gümrüğü, operatörler ve gümrük acentalarının yetkili makamlara isteklerini sunmak ve prosedürleri on line takip etmek için ticaret ile ilgili yetki ve gümrük tarifeleri sisteminin deneme evresi üzerinde çalışmıştır. Sistem gümrük makamlarına gerekli bilgileri elektronik ortamda iletmektedir.⁴⁸

Malların serbest dolaşımı ve teknik mevzuat ile ilgili Avrupa Komisyonu ile İsrail Haziran 2009'da Sanayi Ürünlerinin Uygunluğunun Değerlendirilmesi ve Kabulü konusunda, eczacılık ürünleri için iyi üretim uygulamaları ekini de içeren bir Çerçeve Antlaşması imzalamıştır. Antlaşma onay beklemektedir. Diğer öncelikli sektörler basınçlı kaplar ve tıbbi cihazları kapsamaktadır. Tıbbi cihazlar alanında, yasa taslağı 2008 yılında Knesset'de ilk okumada kabul edilmiştir ve 2009 seçimlerinden sonra ilgili komitelerde ikinci ve üçüncü okumada hazırlıklar başlamıştır. İsrail ayrıca bir diğer öncelikli potansiyel sektör olarak

⁴⁸ European Commission, Progress Report of Israel, s. 9.

makine sektörünü dikkate almaktadır.

İş hayatında, Hükümet Haziran 2009'da İsrail'de yabancı fonların ürünlerini sunmalarını sağlayacak olan vakıf fonları yasasında bir değişikliği onaylanmıştır. Şirketler hukuku konusunda hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir. İsrail, şirketlerin kayıt belgelerini hem İbranice hem de İngilizce sunmaları için firmalar tarafından talep edilen düzenlemeler üzerinde değişiklik yapma çalışmalarına başlamıştır.⁴⁹

Denetim ve muhasebe alanında, Adalet Bakanlığı ile Menkul Kıymetler Mercı kamu şirketlerindeki muhasebecileri denetlemek üzere bağımsız bir kurumun kurulması yönünde çalışmalara başlanmıştır. Hizmetlerin ve tesislerin serbestleştirilmesi için ikili görüşmeler, ağırlıklı olarak iletişim ve finans sektörüne odaklanılarak 2009 yılında da devam etmiştir. Finans hizmetleri alanında, yeni İsrail Banka kanunu Bakanlar Kurulu tarafından Haziran 2009'da kabul edilmiştir ve daha sonra bakanlar arası kurulun onayına sunulmuştur. Kanun taslağı merkez bankasının bağımsızlığını artıracak, para politikalarını belirleme gücüne sahip bir komite ve bankanın yönetimini yönetmek üzere ayrı bir yönetim kurulu kuracaktır. Haziran 2009'da Hükümet İsrail Menkul Kıymetler Mercı tarafından İsrail'de ürünlerini arza olanak tanıyan yabancı fonları sağlayan vakıf fonları yasası için hazırlanan değişikliği onaylamıştır. Değişikliğin halen parlamentoya sunulması gerekmektedir.

İsrail ile Almanya arasındaki çifte vergilendirme konusundaki yeni OECD uyumlu Antlaşma Haziran 2009'da başlamıştır. İsrail vergi otoritesi alkollü içeceklerde vergi reformu için yaptığı önerinin yeni bir versiyonunu önermiştir. Yeni vergi rejimi 2014'e kadar ithal viski ile diğer alkollü içecekler arasındaki ayrımcılığa derhal son verecek, ithal içkiler üzerindeki değere göre fiyat iyileştirmesini ortadan kaldıracaktır. Reformun son versiyonu Knesset'in onayına tabiidir. İsrail hazinesi için önemli bir gelir kaybına neden olan hayali faturalarla mücadelede idari kapasitenin güçlendirilmesi amacıyla İsrail Vergi Dairesi satışların ve girdilerin KDV'lerinin on-line raporlamaları için yeni bir sistem kurmaktadır. Kasım 2009'da Knesset "yeşil" araba vergi reformunu onayladı.

⁴⁹ European Commission, Progress Report of Israel, s. 10.

Rekabet politikası ile ilgili İsrail Rekabet Kurulu 2009 yılında bankacılık ve hava taşımacılığı sektörlerinde karar vermiştir. Devlet yardımları ile ilgili bir gelişme rapor edilememiştir. Önemli bir ilerleme fikri mülkiyet hakları alanında özellikle eczacılık alanında AB'nin uzun süreli endişelerini ele alan İsrail'in OECD'ye katılım sürecinde yapılmıştır. Ancak fikri mülkiyet hakları mevzuatının tam pazar erişimi ve dünya pazarlarında adil rekabetin sağlanması için AB gereklilikleri ile daha fazla uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir.

Kamu tedarigi ile ilgili yerli malların üretimini teşvik etmek üzere “Mavi & Beyaz” planı Ağustos 2009’da başlatılmıştır. Amaç İsrail ekonomisini canlandırmak, yeni iş yaratmak ve var olanları kurtarmak için yerli malları satın almak üzere hükümet kurumları, kamu kurumları ve nihai tüketiciler arasında farkındalık yaratmaktır. Ancak plan, yerli malı alımı için hiçbir yasal zorunluluk getirmemektedir. Knesset üyeleri grubu Ağustos 2009’da yerel tekstil firmalarına hükümetin tekstil alımlarında yabancı talepler üzerinden tercihlerin verildiği bir yasa tasarısı göndermiştir. Taslak, yasanın sadece İsrail’in uluslararası ekonomik zorunlulukları ile çelişmeyen konularla ilgili olabileceğini belirtmektedir. İstatistik alanında, İsrail Mayıs 2010’a kadarki dönemde Mısır, Ürdün, Filistin ve İsrail istatistik ofislerinin temsilcilerini bir araya getiren, özellikle gelecekte asimetrileri azaltmak için bir çalışma programı tanımlanması amaçlayan bölgesel çalışma grubuyla tam bir işbirliği içinde olmuştur.⁵⁰

Şirket politikaları üzerinde İsrail Avrupa-Akdeniz Tüzüğü’nü uygulamaya devam etmiştir. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere destek olmak üzere tüm mekanizmaları birleştiren Küçük İşletmeler Yasası hazırlık aşamasındadır ve 2011’e kadar tamamlanması beklenmektedir. Sanayi, Ticaret ve İşgücü Bakanlığı da küçük işletmeler için bir yürütme ajansı için yeni bir model planı oluşturmaktadır. Ticaret Odası Aralık 2009’da küçük işletmelerin arazi sahipleri ve serbest meslek sahipleri için emeklilik üzerine bir Antlaşma imzalamıştır. Kısa bir süre içinde parlamentodan geçmesini ümit edilmektedir. Küçük İş Geliştirme Merkezleri, kuruluşlardan ve bankalardan para toplamaya, eğitim sunmaya ve yeni işletmelere koçluk yapmaya devam etmişlerdir. İsrail’de toplam 25 adet Küçük İş Geliştirme

⁵⁰ European Commission, Progress Report of Israel, s. 10

Merkezi bulunmaktadır. AB-İsrail İş Diyalogu üçüncü yıllık toplantısı Ekim 2009'da düzenlemiştir. Bu diyalog Avrupa ve İsrail işletmeleri için bir iş ağı oluşmasına platform sağlamaktadır. Ortak ilgi alanında düzenleyici konuları tanımlamaktadır. İsrail Sanayi Araştırma ve Geliştirme Merkezi, Avrupa Girişimci Ağı'nın 2008 yılından bu yana tam yetkili üyesidir. Aktif olarak faaliyetlerine katılmaktadır. İşgal altındaki Filistin topraklarında hukukun işleyişi Gazze Şeridi ve Batı Şeria'da kısıtlanmaya devam etmiştir. Demokrasi, yönetimin desteklenmesi başkanlık ve parlamento seçimlerinin süresiz ertelenmesi ile engellenmiştir.

Batı Şeria'da adalet sisteminde ilerlemeler kaydedilmiştir. 2009 yılında, hakimlerin sayısı 190'a (146 Batı Şeria'da ve 44 Gazze Şeridi'nde) ve savcılarının sayısı 158'e (98 Batı Şeria'da ve 60 Gazze Şeridi'nde) yükseltilmiştir. Mahkemeler, gelişmiş güvenlik durumunu yansıtan birikmiş davaları ele almaya başlamıştır. Bununla birlikte birikmiş halde bulunan yaklaşık 90.000 davanın tamamen temizlenmesi zaman alacaktır. Tüm yeni atanan hakim ve savcı yardımcılarını Filistin Adli Enstitüsü'nde eğitim almışlardır. Elektronik dava yönetim sistemi bütün mahkemelere kurulmuştur ve sistem Başsavcı ve savcılarının ofislerine bağlanmıştır.

Adalet Bakanlığı, kamu davası, Yüksek Yargı Konseyi tarafından yürütülen başlıca yargı sistemi, önde gelen kurumların siyasallaşması, yargı sektöründeki anahtar paydaşların belirli olmayan yetkilerinin bir sonucu olarak adalet sektöründeki gelişmeler daha da zarar görmüştür. Filistin Yasama Konseyi'nin çalışmaları Batı Şeria ve Gazze Şeridi arasındaki siyasi bölünmenin ve bazı Konsey üyelerinin İsrail'de hapisanelerinde ala konulmalarının bir sonucu olarak askıya alınmıştır. Batı Şeria'da ve Gazze Şeridi'nde temel kanun hükümlerini tersine uygulayan askeri yargı sistemine yönlendirme deneyimleri yapılmaktadır. Ayrıca sivil adalet sektöründe Filistin Yönetimi'nin başarılarını engellemek üzere tehditler vardır. Batı Şeria'da Nablus, Jenin, Jericho ve Bethlehem bölgelerinde dört model mahkeme mevcuttur. Diğer bölgelerde de mahkemelerin rehabilitasyonu ve genişletilmesi gerçekleştirilmektedir. Mahkemelerin otomasyonu Avrupa Komisyonu desteğiyle başarıyla devam etmektedir. Yeni bilgisayarlar ve bilgisayar programları mahkeme davalarının daha iyi karar vermelerini çabuklaştırmaya yardımcı olmak ve statülerini daha iyi gözden geçirmelerini sağlamak üzere

mahkemelere dağıtılmıştır. Böylece mahkemelerin dava kararlarındaki etkinlikleri artmıştır.⁵¹

Bu gelişmelerin bir sonucu olarak, son kamuoyu anketleri halkın Filistin yargısına olan güveninde artış olduğunu göstermiştir. Filistin Merkezi İstatistik Bürosu'nun istatistiklerine ve anketlere göre kamuoyunun yargıya güvenini en üst seviyeye yükselmiştir. Güvenlik sektöründe, İçişleri Bakanlığı'nın sektörde yeniden yapılanma çabaları göstermesi gibi Filistin sivil polislerinin alt yapısı, teçhizatı ve eğitim şeklinde destek sağlanmaya devam edilmiştir. Kurumsal çerçevede gelişme ve örgütsel kapasite halen işlevsel gelişmelerin gerisinde kalmışsa da güvenlik sektörü ve güvenlik hizmetleri reformlarında gelişmeler kaydedilmiştir. Yeni Filistin Yönetimi'nin Hükümeti, bu aşamada bu yönde niyetini belirtirken kendisini sınırlamış olsa da sivil denetim ve hesap verebilirlik gereksinimine daha fazla vurgu yapmıştır.

İçişleri Bakanlığı'nın merkezi yönetiminin kurulması ve merkezi bir eğitim yönetiminin incelikleri için İçişleri Bakanlığı'nın güvenlik hizmetlerinin bütçeleme sürecinin merkezileştirilmesi üzerine projeler başlamıştır. Çalışmalar ayrıca, sektörün idaresini ilerletmek üzere İçişleri Bakanlığı'ndaki güvenlik hizmetleri için iç müfettişlik kurulması konusunda karar aldı. İçişleri Bakanlığı cezaevi sisteminin yönetimi için Filistin Sivil Polisi dışında ayrı bir disiplin cezası departmanı kurulmasını prensipte onayladı. Böyle bir bölümün kurulması için bir engel bu önemli sektörün yönetimi için, insan kaynaklarının teminini yetersiz olmasıdır.

Filistin Yönetimi'nin profesyonel sivil polis oluşturma çabaları devam etmiştir. Filistin Sivil Polis Departmanı Reform ve Gelişme Planı çerçevesinde 14 proje geliştirmiştir.⁵² Bu projeler 2008 yılında süresi dolan Filistin Sivil Polis Geliştirme Planı 2005-2008'in yerini almıştır. İlerleme kamu düzeni kuvvetlerinin donanım ve eğitimi, adli laboratuvarların kurulması ile ilgili hazırlıklar, yeni hapisane inşa edilmesiyle ilgili çalışmalar, polisler için enformasyon teknolojileri sistemlerinin geliştirilmesi, harap olan karakolların yeniden yapılması, patlayıcı madde karşıtı birimlerin geliştirilmesi, seminerler düzenlenmesi ve adli

⁵¹ European Commission, Progress Report of the occupied Palestinian territory, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3, (22.02.2011), s. 4.

⁵² European Commission, Progress Report of the occupied Palestinian territory, s. 5.

delil, çalıntı araçlar, trafik idaresi, yolsuzlukla mücadele, özel polis güçleri ve yakın koruma ve adli polis gibi konularda özel eğitim kursları yürüterek gerçekleştirilmiştir. Avrupa Komisyonu 2009 yılında ilerleme kaydeden özel faaliyetlere, araçların, polis için iletişim ekipmanları ve Jricho Polis Eğitim Merkezi'nin inşa edilmesi, Nablus'da ıslahevi tesislerinin inşa edilmesi ve hem Nablus hem de Jenin'de güvenlik güçleri genel merkezlerinin inşaatının sağlanması da dahil olmak üzere doğrudan destek sağlamıştır.

Filistin Yönetiminin güvenlik hizmetlerinin performansı sistematik olarak değerlendirilmemesine rağmen, düzenin sağlanması açısından ilerleme kaydettiği görülmektedir. Ancak, insan hakları sicilinin hala gelişmeye ihtiyacı vardır. Avrupa Birliği, aynı şekilde 2009 yılında güvenlik güçlerine insan hakları konusunda “Sessizliği Kırmak-İşkenceye hayır deyin” projesi aracılığıyla eğitim desteği sağlamıştır.

İnsan hakları ve temel özgürlüklerin durumu Batı Şeria'daki baskınlar ve Gazze'nin devam eden kuşatması da dahil olmak üzere intra-Filistin çatışması ve İsrail'in eylemleri sonucu gerilemeye, zarar görmeye devam etmektedir. Sakin dönemler (Ekim-Kasım 2009 döneminde Gazze'de ölümlerle sonuçlanan kazalar haricindeki ard arda beş hafta dahil) Gazze'de İsrail Hava Kuvvetleri saldırılarının ve İsrail Savunma Gücü'nün baskınlarının yeniden başlaması ile özellikle Ağustos-Aralık 2009 döneminde birbirini izlemiştir. Gazze çatışmalarının sonuna kadar Gazze'de roketler ve öldürücü havan mermileri ateşlenmiştir ve Gazze Şeridi'nde devam eden silah kaçakçılığı intra-Filistin şiddetini yükseltmiştir. Ayrıca, aile şiddetine, uyuşmazlıklara ve muhalefetlerine bağlı ölümler, patlamamış donanımın çalıştırılması veya tünel kazalarının sonuçları her ay Gazze'de düzenli olarak kaydedilmektedir.⁵³

Filistin Yönetimi güvenlik hizmetleri tarafından insan hakları ihlalleri iddiaları devam etmiştir. Bu ihlallerin bazıları işgal tarafından dayatılan sınırlamalara bağlıdır. Bu uygulamaları sona erdirecek olan Filistin politikası mesajı çoktan verilmiştir ve soruşturma merkezleri ile gözetim alımlarında kötü muamelenin önüne geçildiği açıklamaları yer almıştır. Ekim 2009'dan bu yana, Filistin İnsan Hakları Bağımsız Komisyonu güvenlik kurumlarının kalıcı siyasi talimatlarının önemini altını çizmiştir ve bu bağlamda Eylül 2009'da Başbakan Salam Fayyad'ın talimatlarını takiben Batı Şeria'daki işkence iddialarında kayda değer bir

⁵³ European Commission, Progress Report of the occupied Palestinian territory, s. 5.

azalma kaydetmiştir.

Aralık 2009 sonunda yaklaşık 6 bin 831 Filistinli İsrail’de tutuklanmıştır. Bu sayı 2009 boyunca Ocak 2009’da 7 bin 951’den giderek azalma göstermiştir. Azalma ayrıca idari tutuklama sayılarında (Ocak 2009’da 564 iken Aralık 2009’da 278’e düşmüştür) da doğrulanmaktadır. Ocak 2010’da idari tutuklu çocuk bulunmamaktadır. Bununla beraber, Şubat 2010’da 16 yaşından küçük 41 Filistinli çocuk tutuklanmıştır. İsrail güçleri tarafından gözaltına alınan Filistinlilerin ayırma bariyerini protesto faaliyetleri sonucunda artacak gibi görünmektedir. Yasal prosedürlerin hakkının ihlal sayısı için (siyasi gerekçelerle keyfi gözaltı ve tutuklamalar dahil), Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu tarafından kaydedilen şikayetler, 2009 yılı ortalarındaki düşüş haricinde Batı Şeria’da 198 şikayet ve Gazze Şeridi’nde 54 şikayet ile yüksek olmuştur. İşkence ve kötü muamele raporlarındaki sayı düşerken yasadışı tutuklama ve gözaltı durumlarında bir artış belirmiştir.⁵⁴

2009 boyunca, Batı Şeria ve Gazze Şeridi’nde 14 ölüm cezası verilmiştir. Suçlamaların gerekçeleri genellikle casusluk, vatana ihanet ve düşmanca partilerle işbirliğidir. Savunma hakkı konusunda herhangi bir iyileşme görülmemiştir. 2009 yılında herhangi bir infaz gerçekleştirilmemiştir. Gazze’de fiili hükümet yeni yasal normları kabul etmeye devam etmiştir. Aralık 2009’da Gazze Şeridi’nde artış bildirilen uyuşturucu kaçakçılığı için ölüm cezası getirilmesinin tasarlandığı duyurulmuştur. AB sürekli olarak bu duruma dair endişesini dile getirmiştir. Gazze’deki fiili hükümet Hamas tarafından yapılan ilk resmi düzenleme Nisan 2010’da yapılmıştır. 2009 yılının son çeyreğinde birçok sivil toplum örgütleri binalarına zorla girme, kırıp dökme, patlama ve hırsızlık olayları rapor edilmiştir. Gazze yetkililerinin doğrudan müdahalesi ile karşı karşıya kaldıkları bu olaylar sivil toplum örgütlerinin durumunu daha da zayıflatmıştır.

İsrail’in devam eden Gazze kuşatması ve Gazze Şeridi geçişlerinin kapanması, uluslararası toplumun çağrısını yenilemesine rağmen, insani durum ciddi sonuçlar doğurmaya devam etmiştir. Gazze Şeridi içinde binlerce zarar görmüş evin yeniden yapılması için yapı materyallerinin ithalatı tebliği önlenmiştir. Bariyerin batı tarafındaki yerleşim genişlemesinde

⁵⁴ European Commission, Progress Report of the occupied Palestinian territory, s. 6.

hızlanma eğilimi gözlenmiştir. İlave olarak, genişleme çalışmaları, 34 yerleşimin 16'sının bariyerin doğusunda yer aldığı rapor edilmiştir. 2009 yılı boyunca BM İnsani İşler Koordinasyon Ofisi haftada yaklaşık 8 adet Filistinlileri etkileyen yerleşimle ilgili olay kaydetmiştir ve 2009 yılı sonuna doğru, İsrail kabinesinin 10 aylık Batı Şeria'da yeni yerleşim yerlerinin inşa edilmesinin 10 ay süreyle dondurulması konusundaki duyurusunun ardından (doğu Kudüs hariç) olaylarda artış görülmüştür.⁵⁵

Kadının kapsamlı sosyo-ekonomik durumunun güçlükleri devam etmiştir. 12 farklı bakanlık ve sivil toplum örgütünü bünyesinde bulunduran Kadından Sorumlu Bakanlığının liderliğinde toplumun her alanında cinsiyet eşitliği ve kadın haklarını desteklemek üzere ulusal strateji hazırlanması amacıyla “kadına karşı şiddetle” mücadele eden bir Ulusal Komite kurulmuştur. Düzenli olarak namus suçları kaydedilmiştir. Şu andaki sosyo-ekonomik krizin kapsamında Filistinli kadınlar, üniversite öğrencilerinin çoğunluğunu oluşturmalarına rağmen, iş piyasasında ciddi olarak yetersiz yer almışlardır. Kadınların iş gücüne katılım oranı 2009'un dördüncü çeyreğinde % 15,1 ve kadınların işsizlik oranı %23,8 olmuştur.

Bununla birlikte Filistin Yetkilileri kadınların politika hayatına katılımını artırmak için çabaları izlediğini ve taahhüdünü onayladığını duyurmuştur: Haziran 2009'da Hükümette 23 bakandan 5'i kadın temsilci (biri Kadından Sorumlu Bakan) ve 132 Yasama Meclisi'nin üyesin 17'si kadın olmuştur. Kadınların siyasi kurumlarda temsili yaklaşık %15 oranında üst düzey pozisyonlar ve %9 oranında adliyede olarak gerçekleşmiştir. Haziran 2009'da Filistin Kabinesi cinsiyete duyarlı bir bütçe oluşturmaya ve bakanlıklar ile kamu kurumlarında cinsiyet birimleri kurmaya karar vermiştir. İlaveten, Filistin Yönetimi Başkanı 8 Mart 2009 tarihinde herhangi bir koşul olmadan Kadına karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması üzerine sözleşmeyi onaylayan bir antlaşma imzalamıştır. Ancak kadın hakları yasa tasarısının kabul edilmesiyle ilgili raporda hiçbir önemli ilerleme yoktur.

⁵⁵ European Commission, Progress Report of the occupied Palestinian territory, s. 7.

İnsan hakları için ulusal eylem planı üzerindeki çalışmalar devam etmektedir. İşkence için isteğe bağlı protokolün onaylanmasına ve 2008’de diğer insanlık dışı muamele veya aşağılayıcı muamele ile cezaya rağmen, gözaltı merkezleri ve cezaevlerinin izlenmesi için bir ulusal önlem mekanizması kurulması kesinleşmemiştir. Haziran 2009’da Adalet Bakanlığında bir komite Yeni Kamu Yönetimi kurmak için yasal bir öneri taslağı oluşturarak, Eylül 2009’da yaptığı öneriyi bakanlığa sunmuştur.

Adalet Bakanlığı 2008 yılında, daha önce kabine tarafından hiç tartışılmayan, ölüm cezasının kaldırılması için bir kararname taslağı hazırlamıştır. Şu anda yürürlükte olan ve Adalet Bakanı tarafından desteklenen, yürütmeye fiilen erteleme olmasına rağmen, 90’dan fazla kişiye idam cezası verilmiştir. İdam cezalarının ağır ceza ile ömür boyu hapse dönüştürülmesi için desteğı arttırmak üzere Ağustos 2009’da Adalet Bakanlığı bir kampanya başlatmıştır. Fiilen ertelenmiş olmasına rağmen, 2009’da da ölüm cezasının uygulanabilirliğı devam etmiştir. İnsan hakları stratejisi alanında ve işkenceyle mücadele üzerinde sınırlı ilerleme rapor edilmiştir. Keyfi gözaltının uzun bir süre devamının çözümüne rağmen, keyfi gözaltı durumlarında olduğu gibi işkence ve kötü muamele olayları rapor edilmiştir. Herhangi güvenlik organında eşdeğer olmayan, uygun bütçeden yoksun Lübnan iç güvenlik kuvvetlerinin içindeki insan hakları birimi sınırlı işlevsel kapasiteye sahiptir.

Lübnan, Ortadoğı’da en açık ve çeşitli medya ortamı bulunmasına rağmen ifade özgürlüğü alanında önemli bir ilerleme kaydedememiştir. Diğer bir taraftan medya özgürlüğü kısıtlıdır (siyasi çıkar görüşlerinin büyük temsili çıkışları ile). Gazetecilerin korkutulması gibi durumlar kaydedilmiştir. Bağımsızlık ve eleştirel medyanın önemi 2009 seçim kampanyası sırasında gözlenebilmiştir. Medya seçim kampanyası üzerinde denetim komisyonu tarafından detaylı izlenmiş ve AB seçim gözlem misyonu, kampanyanın medyada kısmi olma eğilimi ve siyasi çizgi etrafında şekillendiğini göstermiştir.

Örgütlenme özgürlüğü alanında da ilerleme kaydedilmelidir. Lübnan’daki sivil toplum örgütleri nispeten liberal yürütmeden yararlanmışır. Göçmenlerin sosyal bütünleşmeleri ile ilgili bazı ilerlemeler başarılmıştır. Ocak 2009’da bir kararname ile Lübnan’a göçmen kadın işçi getirmek üzere istihdam bürolarının düzenlenmesi kabul edilmiştir. Ek olarak, Şubat 2009’da göçmen işçiler için ortak bir sözleşme hazırlanmış olup, uygulaması yeterli düzeyde

olmamıştır. Kadın göçmen işçilere karşı sömürü ve kötü muameleye bağlı olarak yüksek oranda doğal olmayan ölümlerin devam ettiği bildirilmektedir.⁵⁶

İltica ve mültecilerin korunması alanında ilerleme yetersiz kalmıştır. Lübnan'daki Filistinli mültecilerin durumlarında değişme olmamıştır. Filistinli mültecilerinin çalışma ve mülkiyet hakları yeterli değildir. Bir grup Filistinli mülteci halen belgelerinin çıkması için beklemektedir. Bu ilerleme birçok hileli uygulama sonrasında İç İşleri Bakanlığı tarafından durdurulmuştur. AB uygulamanın tekrar başlaması için talepte bulunmuştur. Yeni ulusal birlik hükümeti, Filistin mültecilerinin sosyal ve ekonomik haklarını arttırmak ve mülteci kamplarındaki yaşam koşullarının iyileştirilmesi için kararlılığını vurgulamıştır.

Lübnan, 1951 Cenevre sözleşmesini onaylamamış ve bir iç mülteci hukuku uygulamamıştır. BM mülteciler yüksek komiserliği tarafından tanınmalarına rağmen, mülteci ve sığınmacılar uygun koruma almamışlardır. Lübnan'da Iraklıların tahmini sayısı 25.000 ile 50.000 arasında iken, BM mülteciler yüksek komiserliği ile yaklaşık 8.700 kayıtlı Iraklı tespit edilmiştir. Birçok mülteci yasadışı göçmen olarak kabul edilmiştir ve az sayıda tutuklama, cezalar ve süresiz gözaltılar olmuştur. Geri gönderme uygulanmış veya müdahale sivil toplum tarafından engellenmiştir. Geçici tutukluluk koşulları oldukça kötüdür.

Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması ile ilgili Lübnan'da herhangi bir ilerleme olmamıştır. Lübnan, erkeklerle kadınlara eşit haklar ile onların çocuklarına milliyet transferi veren yasa tasarısı üzerinde çalışmıştır. Lübnanlı bir kadının Filistinli bir erkekle evlenmesi durumunda milliyete aktarma durumu olasılığı yasa tasarısına göre kabul görmeyebilmektedir. Nisan 2009'da Lübnan uluslararası yasalarda karşılaştırmalı analiz açıklarını ve çocuk hakları konusunda uluslararası sözleşmeleri tamamlamıştır. Engelli insanların hakları üzerinde BM sözleşmesi halen onaylanmamıştır.

Birleşmiş Milletler Uluslararası Bağımsız Soruşturma Komisyonu'nun görev süresi 2009 Şubat ayında sona ermiş ve Lübnan'da özel mahkeme Mart ayında çalışmaya başlamıştır. Haziran 2009'da, özel mahkemelerin savcılık ofisi ve Lübnan hükümetinin onlarla işbirliği yöntemleri üzerinde iyi niyet sözleşmesi yapılmıştır. Avrupa Komisyonu özel mahkemenin kurulması için politik ve mali destek sağlamıştır.⁵⁷ Suriye ile ilişkilerin

⁵⁶ European Commission, Progress Report of Lebanon , http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3 (22.02.2011), s. 5.

⁵⁷ European Commission, Progress Report of Lebanon, s. 6.

normalleştirilmesine devam etmektedir. Büyükelçiler atanmıştır, karşılıklı büyükelçilikler açılmış ve Lübnan politikacıları Şam'a resmi ziyaret yapmıştır. Örneğin ikili antlaşmaların yeniden müzakere edilmesi ve Lübnan'da kaybolan kişilerin kaderi üzerine gerçek bir diyalog gibi diğer bekleyen konular üzerinde belirli bir ilerleme elde edilememiştir.

Lübnan henüz Uluslararası Ceza Mahkemesi tüzüğünü onaylamamıştır. Kitle imha silahları üzerine sözleşmenin onaylanması beklemededir. AB Lübnan'ı kitle imha silahlarından ve ülkeyi mayınlardan kurtarmak için yardıma devam etmektedir. 2009 yılında AB tarafından finanse edilen projeler ile toprakların 2,3 milyon metrekaresi temizlenmiştir.

Tunus, sosyal gelişim konusunda başta yoksulluğun azaltılması, eğitim ve sağlık olmak üzere tutarlı bir ilerleme gerçekleştirmiştir. Sağlık göstergelerinde sistematik bir ilerleme olmuştur. Yıllar içindeki artışla yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerin normlarına yakın olarak 72,1 yaşam beklentisi görülmektedir ve bebek ölümlerinde, çocuk ölümleri ve anne ölüm hızında azalma görülmektedir.⁵⁸ Hükümet ayrıca evrensel sağlık sigortası yapma eğilimindedir. Devlet düşük gelir gruplarına ücretsiz veya sübvansede edilen sağlık bakımı sağlamakta, toplumun diğer kalanı sosyal güvenlik kapsamında bulunmaktadır. İlköğretim neredeyse evrenseldir ve erkeklerle kızlar arasında fark olmasına rağmen genç kuşaklar arasında okuma-yazma bilmeyen hemen hemen yoktur. Sosyal politikaların finansal sürdürülebilirliğini güvence altına almak, kalitesini yükseltmek için halen fırsat olmasına rağmen Tunus benzer gelir düzeyindeki ülkelere göre daha iyi durumdadır ve milenyum gelişim hedeflerine ulaşmıştır. Bununla birlikte, kötü yönetim belirtileri, sosyal huzursuzluk ve grev (rejim karşıtlarının üniversitelerdeki gerginlikleri, tekstil sanayindeki grevler, v.s.) bulunmaktadır.

Ekonomik büyümenin meyvelerinin daha dengeli dağılımını sağlamak için sosyal politikanın ana amacı yoksulluğu durdurmak, temel sosyal hizmet girişini artırmak, sosyal korumayı genişletmek ve ülke gelişimi için toplumun tüm kesimlerinden stratejiyi takip edecek katılımcıların artırılması gerekmektedir. Kamu sektörü işletmeleri ve yönetimi reformu: Bu hükümetin bir önceliğidir. Hedeflerden biri öncelikli görevleri konusunda devletin rolünü yönlendirmek, devam eden kamu harcamalarını, - ücret faturası dahil-mantıklı olarak azaltmak, etkinliğini artırmak, böylece ülkenin gelişiminde daha etkin bir rol

⁵⁸ European Commission, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_nip_tunisia_summary_en.pdf (22.02.2011), s. 8.

almasını sağlamak ve kamu sektöründeki işletmelerin modernizasyonunda kaybedilen zamanı telafi etmektir.

Mısır Mart 2009'da işgal altındaki Filistin Bölgesi için Rehine Değişimi Konferansı'na ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca Afrika-AB Ortaklığı çerçevesinde gerçekleşen Afrika-AB politik görüşmelerinde özellikle demokratik yönetim ve insan hakları, göç, hareketlilik ve istihdam konularında ortaklık kurulmasında aktif rol oynadı.

Mısır 2009 yılı boyunca Akdeniz Birliği'nin eş başkanı olmuştur. Eş başkanlık döneminin süresi iki yıldır. Afrika-AB Strateji Ortaklığı'na Sahra altı ülkelerinin kalıcı ortaklıklarını desteklemek üzere donör olarak Mısır ve AB'nin güç birliği yapmak, AB ile üç taraflı işbirliği fırsatlarını belirlemek üzere çalışmalar yapılmıştır.⁵⁹

Mart 2009'da AB ile Mısır arasında terörle mücadele konusunda görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler daha fazla, daha somut ve daha işlemsel işbirliği çağrısı ile sonuçlanmıştır. BM Özel Raportörü terörizmle mücadelede, insan haklarının korunması konusunda sınırlı bir görev yönergesi altında (sadece Mısır'ın terörle mücadele kanun tasarısını tartışmak üzere) Mısır'ı Nisan 2009'da ziyaret etmiştir. Konunun takibi için bir sonraki Mısır ziyaret talebi kabul edilmemiştir. Mısır özellikle Ortadoğu'da silahsızlanma ve kitle imha silahlarının yayılması ile ilgili bölge politikasını aktif olarak takip etmeye devam etmektedir. Karşılıklı ve kendi kapasitesinde tarafsızlar hareketi başkanı olarak nükleer silahsız bir Ortadoğu konusunu da içeren Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nın (NPT) 2010 yılında gözden geçirilmesi istenmiştir.

Mısır mayınların insanlara karşı kullanımı, depolama, üretim ve nakliyesinin yasaklanması, mayınların yok edilmesi, böylece El Alamein ve Sina'daki mayınların temizlenmesi için AB desteğine engel olunması üzerine Ottawa Antlaşması'nı imzalamamıştır. Mısır ekonomisi 2009 yılında küresel ekonomik ve finansal kriz sırasında ilerleme kaydetmiştir. GSYİH bir önceki yıla göre %7 arttıktan sonra Haziran 2008'den Haziran 2009'a kadar süren 2009 mali yılında %4,7'lik bir artış olmuştur. Bu arada hükümet

⁵⁹ European Commission, Progress Report of Egypt, s. 7.

parasal rahatlama sağlayan üç mali paket uygulayarak ekonomik faaliyeti teşvik etmiştir.

2.1.2.3. Ekonomik ve Sosyal Reform

Şubat 2009'da yüksek enflasyona rağmen Mısır Merkez Bankası ekonomik büyümeyi desteklemek üzere enflasyon hedeflemesini %11,5'dan %8,25'e düşürmüştür. Haziran 2009'da yetkililer Ekim 2008'deki 15 milyar EGP'lik (Mısır Poundu) birinci paketin ardından 8 milyar EGP'lik ikinci mali paketi ve Ekim 2009'da 10 milyar EGP'lik üçüncü paketi başlatmışlardır. Brüt borcun GSYİH'nın %73'üne ulaşmasına rağmen kamu maliyesinde denge çok az bozulmuştur. Hükümet 2010 mali yılında yaklaşık %7'lik GSYİH açığı olacağı yönündeki taahhüdünü tutmuştur. Bu yolda 2011 mali yılı başında GSYİH' da %3'lük kademeli azalma beklenmektedir.

Üçlü işbirliği (İsrail, Filistin Yönetimi ve Avrupa Komisyonu'nu kapsayan ve ticaret, ulaşım ve enerji konularını kapsayan) önemli bir potansiyele sahiptir, fakat işlememiştir. 2009 yılı boyunca, Gazze çatışmasının finansal maliyetini kısmen yansıtan, kapsamlı bir ekonomiyi canlandırma planının hazırlanmasında ve otomatik stabilizatörlerin kullanımında maliye politikası genişletici olmuştur. Önceki köklü mali kuralların çerçevesi - gerçek harcamalardaki büyüme ve açıklar üzerinde oluşan tavan – mali destek uygulayan iki yıllık 2010-2011 bütçesini uygularken, bir kenara bırakılmıştır. Böylece 2009 yılı sonunda vergi gelirlerinin stabilize edilmiş olmasına rağmen, kamu borçlarının GSYİH'nın %79'una erişmesi kamu açığının % 5 civarında yükselmesi beklenmiştir.

Faiz oranlarını 2008 yazında %2,5 iken Nisan 2009'da %0,5'e düşüren, döviz piyasasına daha sonra yerini isteğe bağlı alımlara bırakan programlanmış dolar alımları aracılığıyla müdahaleye başvurarak rahatlatan para politikası, kararlı bir şekilde İsrail Bankası tarafından uygulanmıştır. Ağustos 2009'da İsrail Merkez Bankası beklenenden daha yüksek enflasyona (%3,3) yanıt vermiştir ve küresel mali krizin başlangıcından beri faiz oranını yükselten (%0,75'e) ilk gelişmiş ekonomili merkez bankası haline gelmiştir. 2009 yılı enflasyonu İsrail Bankası'nın %1-3 fiyat istikrarı aralığı limitinin üzerinde kalmıştır. Ancak mevsimsel faktörler vergiler ve ek ücretleri dışında enflasyonun yıllık oranı %2,6 olmuştur. Hem ihracat hem ithalat 2009'un başından itibaren düşmüştür. Malların ve hizmetlerin ithalat değerleri bir önceki yıla bakıldığında %28,1'den %12,1'e düşerken, malların ve hizmetlerin

ihracat değerleri 2008 değerleri ile karşılaştırıldıklarında sırasıyla %20,1'den %7,5'e düşmüştür.⁶⁰ Bu düşüş ekonomik krize bağlıdır, fakat ayrıca yıl boyunca ticaret açısından iyileşmenin bir sonucu olarak Şekel'in gerçek değer kaybıyla yaşanmıştır.

Avrupa Birliği Lübnan'ın ilk ticari ortağıdır. 2009 yılında 4.5 Milyon €'dan fazla Lübnan için önemli bir ticaret açığı ile, AB ile mallardaki ikili ticaret büyümeye devam etmektedir. İhracatı % 28,8 azalırken, AB'den ithalat % 6,6 artmıştır. Haziran 2009'da Lübnan Gümrük Kanunundaki bir değişiklik ile mallar Lübnan'a girmeden önce Lübnan serbest bölgesi üzerinden transit geçmektedir ve mekanizma uygulanmak üzere Aralık ayında kabul edilmiştir. Temmuz 2009'da imzalanan, Lübnan ve Avrupa Birliği karşılıklı ticaret antlaşmazlıklarının çözümü için protokol metni üzerindeki müzakereler sonuçlandırılmıştır. Tarım ticaretinin serbestleştirilmesi müzakereleri, işlenmiş tarım, balık ve denizcilik ürünleri henüz piyasada değildir. Lübnan devam eden Dünya Ticaret Örgütü üyeliği üzerinde çalışmıştır. Fakat birkaç ilgili yasa tasarısı parlamento tarafından değerlendirilmemiştir. Uluslararası ticaret ve lisans yasası da dahil olmak üzere revizyon gerektirmektedir. Lübnan niyetinin DTÖ'ye katılım bağlamında AB ile hizmetler üzerinde ikili müzakerelerde ilerleme yapmak olduğunu doğrulamıştır. Lübnan bölgesel ve alt bölgesel ticaret girişimleri katılımı için bağlılığını yinelemiş, Türkiye ile Federal Transit Yönetimi de sonuca dahil olmuştur.⁶¹

Gümrük idarelerinin bilgisayarlaşması ilerlemiş ve 2009'da gümrük beyannamesinin işlem sistemi ASYCUDA World üç ek gümrük ofisi açmıştır. IT alanında gümrük için otomatik risk yönetim sistemi de dahil olmak üzere birçok proje devam etmiştir. Lübnan ve Suriye arasındaki radyoaktif madde geçişlerindeki sınır kontrolü üzerindeki proje 2010 yılına kadar devam etmiştir.

Malların serbest dolaşımı ve teknik düzenlemeler üzerinde, yavaşta olsa Lübnan uygunluk değerlendirmesi ve sanayi ürünleri (ACAA) kabulü üzerine antlaşma görüşmeleri için hazırlıklara devam etmiştir. ACAA eylem planı zaten 2008'de hükümete gönderilmiştir. Fakat henüz kabul edilmemiştir. Akreditasyon yasasında yapılacak değişiklikler ve metroloji üzerindeki yasa da beklemededir. Kaliteli altyapı yönetim adaylığı organları yapım

⁶⁰ European Commission, Progress Report of Israel, s. 8.

⁶¹ European Commission, Progress Report of Lebanon, s. 9.

aşamasındadır. Hükümet AB kalite değerlendirme modeline dayalı bir kalite sistemi kurmuştur. Kurumsal düzeyde, ISO belgelendirme girişimiyle kaliteli konular üzerinde bilgilendirilmiştir. Piyasa gözetimi ve tüketici koruma alanında AB tarafından finanse edilen program çerçevesinde belediyelerde müfettiş eğitimi gerçekleştirilmiştir. Sağlık ve bitki sağlığı ile ilgili sorunlar, hayvan karantinası üzerindeki yasa taslağının yanı sıra, gıda güvenliği kurumunun kurulmasını içeren gıda güvenliği yasa taslağı halen Mecliste beklemektedir. İş ortamını iyileştirmek için postane içinde bütün işleri üstlenen bir müessesenin de kurulması ve mevcut online şirket kaydı yapımı da dahil çeşitli öneriler onay beklemektedir. Lübnan uluslararası denetim ve muhasebe standartlarını benimsemek için hazırlıklarını sürdürmüştür.

Lübnan, hizmetlerin serbestleştirilmesi ve iş kurma hakkı için bir protokol çerçevesi amacıyla, müzakerelerin bölgesel aşamasında yer almıştır. Ancak ikili görüşmeler henüz başlamamıştır. Lübnan Dünya Ticaret Örgütüne katılmak ve hizmetler için kapsamlı bir çerçevenin kurulması için hazırlanmaktadır.⁶²

Mali hizmetler alanında, bankacılık sektöründe hala bazı zayıf yönler vardır. Kasım 2009'da, bankacılık ve mali sektöründe Merkez Bankası içinde küçük bir birim özellikle kurumsal yönetimi yansıtmak için kurulmuştur. Lübnan, etkin bankacılık gözetimi için Basel II ilkelerinin uygulanması da dahil olmak üzere mali sektör değerlendirme programında IMF tavsiyeleri takip edilmektedir.

Petrol ve gıda fiyatlarındaki net artışa ve ikinci dönem ekonomide görülen yavaşlamaya rağmen Ürdün ekonomisi 2008 yılında büyümeye devam etmiştir. Finans ve turizm sektöründeki büyüme ile verimlilikteki artış sayesinde reel GSYİH büyüme ortalama %5,5 civarında gerçekleşmiştir. Turizm girdisi %6 artarak GSYİH'ya %8'lik bir katkı sağlamıştır. Büyüme üzerinde önemli bir faktör de Ürdün hükümetinin Irak ile ham petrolü daha düşük fiyata almak üzere Ağustos 2008'de imzaladığı antlaşmadır. Bunun dışında Ürdün batı ile nükleer enerjiyi geliştirmek üzere değerlendirmelere başlamıştır.

Gıda ve petrol fiyatlarının yükselmesinin ardından 2008'in ilk çeyreğinde enflasyon hızla yükselmiştir. Fiyatlara olumsuz etkisi enerji sübvansiyonları feshedilmesi ve dinarı belirleyen doların zayıflaması ile şiddetlenmiştir. Enflasyonla mücadele ve likidite artışı

⁶² European Commission, Progress Report of Lebanon, s. 10.

kırmak üzere Ürdün Merkez Bankası iki rezerv oranını 2008 yılı sonuna doğru yükseltmiştir. Enflasyon ortalaması 2008 yılında tahminen %14'e ulaşmıştır. Petrol sübvansiyonlarının kaldırılması, vergi toplamadaki ilerlemeler ve hibelerden gelen daha yüksek gelir bütçenin gıda sübvansiyonlarındaki artışın baskısına direnmesini sağlamıştır. Böylece mali açık GSYİH'nın % 5,5'ine kadar daralmıştır.

Son dönemdeki güçlü büyüme sonrasında, küresel ekonomik krizin dolaylı etkisinden dolayı 2009 yılında GSYİH %3 olmuştur.⁶³ Özellikle inşaat, gayrimenkul, ve ihracat yapılan sanayi dallarında yavaşlama büyüme etkilemiştir. Yatırımlarda keskin bir düşüş olmuştur. GSYİH'nın yaklaşık %20'sini oluşturan yurt dışında çalışan Ürdünlülerin gelirlerinde de azalma olmuştur. Enflasyonda 2008 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren düşüş olmuştur. Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) 2009'un ikinci çeyreğinde olumsuz bir alana girmiştir. Yavaşlamaya rağmen, işsizlik, krizden en çok etkilenen sektörlerde çalışan göçmen işçi sayısının büyüklüğüne karşın beklendiği kadar artmamıştır. Cari işlemler açığının 2008 yılında GSYİH'nın %11,9'dan 2009 yılında gıda ve yakıt fiyatlarındaki keskin düşüşten etkilenerek yaklaşık olarak GSYİH'nın %6,5'ine küçülmesi beklenmektedir. Ürdün bankacılık sektörü uluslararası mal ve sermaye piyasalarından sınırlı etkilendiği için küresel ekonomik krizden fazla etkilenmemiştir. Bir önlem olarak, Hükümetin 2009 sonuna kadar tüm banka mevduatları garanti altına almıştır. Ürdün'ün küresel pazarlarla sınırlı olan bütünleşmesi onu küresel ekonomik krizin doğrudan etkilerinden korumuştur. Krizin etkisiyle baş edebilmek için Ürdün Merkez Bankası (CBJ) Nisan 2009'a kadar faiz oranlarını üç kez indirmiş ve karşılaştırma oranlarını %5,25'e yükseltmiştir. Ayrıca, bankaların rezerv taleplerini likiditeyi artırmak üzere %7'ye düşürmüştür.

2009 yılında AB ile Ürdün arasındaki karşılıklı ticaret 2,8 milyar € olarak kaydedilmiştir. Ürdün'ün AB'ye ihracatı %40,8 ve AB'den ithalatı %12 azalmıştır. Aralık 2009'da Ürdün ile AB karşılıklı ticaretteki anlaşmazlıklar ile ilgili Uyuşmazlıkların Giderilmesi Protokolü metni üzerinde müzakereleri sonuçlandırmışlardır. Ürdün Ulusal Dış Ticaret Stratejisi, Ulusal Yatırım Stratejisi, İhracatı Destekleme Stratejisi ve Hizmet Sektörü Stratejisi konularında geliştirme çalışmalarına devam etmektedir. Ayrıca, Haziran 2009'da Ulusal Ulaşım Stratejisi Hükümet tarafından kabul edilmiştir. Ulusal Ulaşım Stratejisi ticareti kolaylaştırma üzerine bir bölüm kapsamaktadır. Bu bölüm, ulusal ulaşım ve ticareti

⁶³ European Commission, Progress Report of Jordan, s. 6.

kolaylaştırma komitesinin kurumsal kapasitesini artırmak, ticareti destekleyici ve sınır kapısı trafiğini kolaylaştırıcı bölgesel işbirliğini geliştirmek, gümrük hizmetleri ve sınır kapısı tesislerinin iyileştirilmesi, çoklu modelde ve uluslararası modelde taşımacılık sistemlerinin oluşturulması konularını kapsamaktadır. Bölgesel bütünleşme ile ilgili Ürdün Aralık 2009'da Türkiye ile Serbest Ticaret Antlaşması imzalamıştır. Yine Aralık 2009'da Mısır ile gümrük birliği kurulması konusunda eylem planı kabul edilmiştir. İki ülke de birleşik bir gümrük kanunu, ortak bir dış tarife ve diğer ilgili kanunlarda uyum sağlanması amacını kabul etmiştir.⁶⁴

Ürdün gümrük idareleri 2008- 2010 Stratejik Planını uygulamaya devam etmişlerdir. Gümrük idarelerinin bilgisayarlaşma süreci devam etmiştir. Gümrüklerin %95'i gümrük beyannamesi işleme sistemi olan "ASYCUDA World" sistemine bağlanmıştır. Haziran 2009'da Ürdün Gümrüğü gümrük komisyoncusu lisansı alımı için gerekli koşulları sıkılaştırmıştır. 2009 yılının ikinci yarısında sadece iki lisans verilmiştir.

Malların serbest dolaşımı ve teknik düzenlemeler ile ilgili Ürdün halen Uygunluk Değerlendirilmesi ve Sanayi Ürünlerinin Kabulü Antlaşması görüşmelerinin hazırlıklarına devam etmektedir. Bu antlaşmanın yol haritası Ürdün yetkilileri tarafından 2009 yılında onaylanmıştır. Ürün koruma üzerine teknik düzenlemelerin taslağı ile ürün sorumluluğu yasa tasarısı hazırlık aşamasındadır. Ayrıca, Tüketicuyu Koruma Kanunu da hazırlanmaktadır. Pazar denetim stratejisi taslağı hazırlanmıştır. Ulusal Pazar Denetimi Komitesi kurulması çalışma aşamasındadır. Ulusal ekonomiye hizmet sektörünün serbestleştirilmesinin etkisi konusunda yapılan değerlendirme 2009 yılında tamamlanmıştır. Ürdün hizmet sektöründe ticaretin serbestleştirilmesi ve yerleşme hakkı konusunda karşılıklı görüşmelere 2010 yılında başlamıştır. Hükümet Ocak 2010'da geçici vergi kanununun yürürlüğe girmesini onaylamıştır. Yeni vergi kanunu Ürdün'ü yabancı yatırımcılar için daha cazip hale getirmek üzere sanayi ve ticarete vergi oranlarının düşürülmesini ve yabancı yatırımcılara yurt dışına transferlerde karın %10'u üzerinden vergi ödenmesinden muafiyeti amaçlamaktadır. Yeni kabul edilen yasa ayrıca, gönüllü uyum, dosyalama, denetim şartları ve başvuru sistemi de dahil olmak üzere vergi sistemi yönetiminin geliştirilmesini kapsamaktadır.

⁶⁴ European Commission, Progress Report of Jordan, s. 8.

Fas, 2001 yılından bu yana turizm gelirleri ve yurt dışında ikamet eden işçilerden gelen gelirler sayesinde (2004 yılında bu ögeler sırasıyla GSYİH'nın %7,8'i ve %8,4'ü olmuştur) cari fazla görmüştür.⁶⁵ Ancak, esas olarak yüksek petrol fiyatları ve ihracatın durgunluğu nedeniyle GSYİH'nın % 1,9'u olan cari fazla 2005 yılında GSYİH'nın %0,9'u kadar açık olarak değişmiştir. Tekstil ihracatı, Multifibre Antlaşmanın 2004 yılında sona ermesi nedeniyle beklenenden daha az olmakla birlikte zarar görmüştür.

2004 yılının ilk çeyreğinde AB'ye yapılan ihracattaki düşüşü, 2005 yılında onun ortalama orta vadeli pazar payına bırakarak, güçlü bir artış izlemiştir. Genel olarak, AB pazarlarına yakınlığı Fas'a uluslararası iş bölümünde özellikle tekstil sektöründe rekabetçi bir avantaj sağlamaktadır. Ülkenin bu nedenle, örneğin, Avrupa sanayi stratejileri dış kaynak ile ilgili olarak işgücü niteliği gereksinimi olursa, büyük bir ticaret potansiyeli bulunmaktadır.

AB ile Ortaklık Antlaşmasının uygulanması normal ilerlemektedir ve tarife dağıtım programına alınmıştır. Ayrıca, 2006 yılında ülkenin Avrupa-Akdeniz serbest ticaret alanı avantajlarından daha fazla yararlanmasına olanak tanıyacak olan Pan-Avrupa Kümülyasyon Sistemi menşei kuralları Fas'a kadar genişletilmiştir.

Fas son zamanlarda Agadir Antlaşması'na ilave Tunus, Ürdün ve Mısır serbest ticaret antlaşmalarını yapmıştır. Fas, Cezayir ve Tunus, ayrıca Magreb ülkeleri arasında karşılıklı ilişkileri ve ekonomik bütünleşmeyi geliştirmek üzere anlaşmaya varmışlardır. Cezayir ve Fas arasındaki sınırın açılması bölge refahının ve ticaretin artışı açısından önemli bir adım olacaktır. Ayrıca, Libya ve Moritanya'yı da içeren Arap Magreb Birliği'nin aynı zamanda canlandırmak için yenilenen çabalar mevcuttur. Ayrıca, 2006 yılında Avrupa Akdeniz bölgesinde tarım ve ticaret hizmetlerinin daha fazla serbestleştirilmesi müzakerelere açılmıştır.

Fas'ta bölgesel kalkınma, planlama ve bölgesel entegrasyonu üç bölümde değerlendirebiliriz. Kırsal kalkınma ve bölgesel farklılıkların azaltılması; Tarım, Fas'ta kırsal kalkınmanın ana kaynağı olmaya devam etmektedir. Yurt içi gıda güvenliği konusundaki

⁶⁵European Commission, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_morocco_en.pdf, (22.02.2011), s. 33.

stratejik rolü dışında tarım üretim, istihdam, bölgesel planlama ve çevre konularında önemli bir rol oynamaktadır.⁶⁶ Gıda ihtiyacının tahmini artışı karşısında, tarım üretimi düzenlemesi giderek açık piyasanın ihtiyaçları için kaçınılmaz olmuştur. Bölgesel ve kentsel planlama; Sürdürülebilir kalkınma çıkarları içinde bölgesel farklılıkların azaltılması gerekmektedir ve kentsel sektörler kırsal koşullarının iyileştirilmesine bağlı olarak geliştirilmelidir. Bölgesel bütünleşme; siyasi boyutu dışında, bölgesel ekonomik bütünleşme ülkenin ekonomik kalkınması açısından bir önemli faktördür. Özellikle ekonomik alanın boyutu yeterli olmalıdır ve en üretken yatırımları etkin kılmak üzere ölçek ekonomileri sağlamayı gerektirmektedir.

Mısır 2022 yılına kadar yoksulluk sınırını nüfusun %6'sını geçmeyecek şekilde azaltmayı taahhüt etmiştir.⁶⁷ Uluslararası gıda krizi ve petrol fiyatlarındaki artış hükümetin yoksullukla mücadele konusundaki bu çabalarını aksatmıştır. Mısır halkının %20'si ulusal yoksulluk sınırının altında yaşamaktadırlar. Yoksulluk özellikle ülkenin güneyindeki kırsal alanlarda görülmektedir.

Ekim 2009'da Mısır Avrupa Akdeniz Ekonomi ve Sosyal Konseyleri ve Benzer Kuruluşlar Zirvesi'ne ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca, insana yakışır iş programı konusunda Uluslararası İşgücü Organizasyonu ile çalışmaya devam etmektedir. Finansal kriz; işgücü piyasasını Körfez ülkelerinde çalışan Mısırlı işçilerin birçoğunun geri dönmesiyle (yaklaşık 500.000 göçmen işçi) olumsuz etkilemiştir. 2009 yılında resmi işsizlik oranı %9 olarak tahmin edilmektedir. İşsizlik oranı erkekler için %5,5 ve kadınlar için %18'dir. Ayrıca, gençlerin işsizlik oranı halen çok yüksektir. Çalışma hayatına atılmak isteyen gençlere istihdam yaratma önemli bir sorundur. Her yıl yaklaşık 600.000 genç işçi iş talebinde bulunmaktadır. Mayıs 2009'da Mısır 2010- 2015 dönemi için genç istihdama adanmış bir Ulusal Eylem Planı başlatmıştır. Bu plan gençlik istihdamını artırmayı, insana yakışır iş ve meslek eğitimini teşvik etmeyi, KOBİ'lerde istihdamın rahatlatılmasını hedeflemektedir. Ulusal istihdam ajansı kurulma aşamasındadır. İnsan Gücü ve Göç Bakanlığı iş güvenliği ve iş sağlığı alanında bir eşleştirme projesinden faydalanmaktadır.

Sosyal içerik ve sosyal koruma ile ilgili, mevcut fon kapsamına alınmayan ve en

⁶⁶ European Commission, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_morocco_en.pdf, (22.02.2011), s. 7.

⁶⁷ European Commission, Progress Report of Egypt, s. 8.

yoksul olanlar için özel bir destek programı mevcuttur. Mısır Çevre İşleri Ajansı Çevre İşleri Bakanlığı himayesinde sürdürülebilir enerji konusunda bir ulusal strateji geliştirmeye devam etmektedir. Yeni Sürdürülebilir Zirai Gelişim Stratejisi 2003'e doğru Gıda ve Zirai Organizasyon desteği ile tamamlanmıştır. Elde edilen girdiler Uluslararası Zirai Gelişim Fonu ve Dünya Bankası'ndan alınmıştır. Amaç, geliştirme kaynaklarının, jeopolitik ve çevresel avantajların, farklı agro-ekolojik bölgelerin karşılaştırmalı üstünlüklerinin etkili kullanımı ile gıda güvenliğinin sağlanmasına ve kırsal nüfusun geçiminin iyileştirilmesine dayalı Mısır tarımının modernizasyonudur. Tarımsal ürünlerin, AB ile işlenmiş zirai ve deniz ürünlerinin ticaretinin serbestleştirilmesi Antlaşması da dahil olmak üzere mevcut teşviğe rağmen tarımsal yatırım payı 2008-2009 döneminde %4 iken 2009-2010 döneminde %3'e düşmüştür.

2010 yılının ilk beş ayında, 2009 yılına kıyasla Mısır ile AB arasındaki karşılıklı ticarete yavaşlama görülmektedir: Mısır'ın AB'ye ihracatı %26,2 ile sınırlı kalırken AB'nin Mısır'a ihracatı aynı dönemde %0,9 düşmüştür. AB ile toplam ticaret hacmi 2009 yılında 18,9 milyar € olmuştur. Tarım ürünleri, işlenmiş tarım ürünleri, balık ve deniz ürünlerinde karşılıklı ticaretin daha fazla serbestleşmesi konusunda Antlaşma karşılıklı olarak Ekim 2009'da imzalamıştır. Mısır Parlamentosu'nun onaylamasının ardından 2010'da yürürlüğe girmesi beklenmektedir. Sınırlı sayıda sanayi ve tarım ürünü için Ticaret ve Sanayi Bakanlığı hem bazı sektörleri uluslararası rekabetten korumak hem de iç piyasaya düşük fiyatlı ürünler sağlamak gibi ticareti bozan bazı önlemleri benimsemiştir. Ekim 2009'da pirinç ihracatına yasak uygulanmıştır. İhracat işleminin yapılabilmesi için sadece bir kamu ihale prosedürünün ardından temin edilebilen ihracat lisansı sahiplerine izin verilmektedir. Bu izin bir firmadan diğerine aktarılamamaktadır. Ocak 2009'da Mısır Hükümeti yerel şeker sanayini korumak üzere her ton beyaz şeker ithalatı için 500 EGP (Mısır Poundu) vergi koymuştur.⁶⁸ Ağustos 2009'da rafine ve ham şeker için tüm ithalat vergileri Aralık 2009 sonuna kadar askıya alınmıştır. Ayrıca vergi muafiyeti Haziran 2010 sonuna kadar uzatılmıştır. Bu önlem, vatandaşlar için temel gıda maddelerinin sübvansé politikası doğrultusunda, özellikle düşük gelirli kesim için şekerin yurt içi piyasada fiyatını düşürmeyi amaçlamaktadır. Nisan 2009'da, Mısır, yerel piyasada fiyatları düşürmek için bir önlem olarak çimento ve kiremit tuğlası üzerindeki ihracat yasağını yeniden yapılandırmış; Haziran 2009'da bu ihracat yasağını genişletme kararı alınmıştır.

⁶⁸ European Commission, Progress Report of Jordan, s. 11.

Malların serbest dolaşımı ve teknik mevzuat konusunda, Mısır sanayi ürünleri üzerindeki kabul ve uygunluk değerlendirmesi antlaşması müzakerelerinin hazırlıklarını hızlandırmıştır. Aralık 2009'da, AB uzmanları bu Antlaşmanın hazırlıklarını gözden geçirmiştir. Mısır Standardizasyon Kurumu tarafından yeni uyum stratejisi kabul edilmiştir. Ekim 2009'da Mısır Akreditasyon Konseyi, hem Avrupa Akreditasyon İşbirliği ortak üyesi olarak hem de uluslararası laboratuvar akreditasyon işbirliği ve uluslararası akreditasyon forumu tam üyesi olarak kabul edilmiştir. Oyuncak ve elektrikli cihazlar için AB direktifleri ile uyum içinde sektör mevzuatı yayımlanmıştır. AB standartları Mısır standartları gibi kabul edilmiştir. Oyuncaklar, araçlar ve araç parçaları, düşük voltajlı ekipmanlar, ayrıca süt ve süt ürünleri için uymayan normlar kaldırılmıştır. 2009 yılında tüketiciyi koruma ajansı tam olarak faaliyete geçmiştir. Mısır bazı Avrupa laboratuvarları ile Mısırlı firmalara doğrudan hizmet verebilen işbirliği Antlaşmasını 2009'da imzalamıştır.

Finansal hizmetler konusunda, bankacılık denetleme reformları devam etmektedir.⁶⁹ Ocak 2009'da etkin bankacılık gözetimi için Basel II ilkelerinin benimsenmesi üzerine bir proje başlatılmıştır. Başlangıç aşamasında stratejik konular üzerinde durulmaktadır. Sistemin 2011'de açılması beklenmektedir. Birleşik bir mali denetim yetkisi, Mısır Finansal Denetleyici Otoritesi Şubat 2009 yasası temel alınarak Haziran 2009'da kurulmuştur. Yeni denetleyici otorite, Sermaye Piyasası Otoritesi, Mısır Sigorta Denetleyici Otoritesi ve Mortgage Finansal Otoritesi'nin yerini almıştır. Bankacılık dışında tüm finansal hareketleri, sermaye piyasası da dahil olmak üzere, finansal varlıklar ve emtialar üzerindeki piyasaları, sigorta kontratları ve hizmetler, mortgage maliyesi, finansal kiralama, factoring ve sigortalama işlemlerini denetleyecektir. Mortgage yasasında yapılacak değişiklikler devam etmektedir.

2007-2010 Ulusal Bildirim Programı altında Avrupa Komşuluk Politikası Aracı tarafından Mısır'a 558 milyon € ayrılmıştır. 2009 yılında Avrupa Komisyonu Mısır'ı 140 milyon €'luk yardımla desteklemeye devam etmiştir. 2009 Yıllık Eylem Planı sağlık sektöründe, özellikle toplumun en fakir kesiminin temel sağlık bakımının geliştirilmesini desteklemek amacıyla 110 milyon €'luk bir reform paketi hazırlanmıştır. İlave olarak, çevresel sürdürülebilir bir kırsal kalkınma programı (10 milyon €) ve daha fazla eşleştirme programı (20 milyon €) planlanmaktadır. Avrupa Komisyonu'nun Mart 2010'da aldığı karar

⁶⁹ European Commission, Progress Report of Jordan, s. 12.

temel alınarak başlangıç olarak 449,3 milyon €'luk mali yardım 2011-2013 döneminde kullanılabilir. ⁷⁰ Mısır ayrıca Avrupa Komşuluk Politikası Aracı çoklu ülke ve bölge programları altında finanse edilen işbirliği faaliyetlerinden, Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Aracı ile Gelişmekte olan Yerel Yönetimler ve Devlet Dışı Aktörler programı için yararlanmıştır. Mısır ayrıca, Akdeniz Havzası Sınır Ötesi İşbirliği Programına katılmıştır. Tüm program için 2007- 2013 döneminde 173,6 milyon € verilmiştir. Programın öncelikleri: sosyo-ekonomik gelişim; yenilenebilir enerji; kültürel diyalog ve yerel gelişimdir. Komşuluk Yatırım Hizmetleri altında 2009'da sırasıyla çevre ve enerji sektörlerinde iki proje uygulanmaya başlanmıştır. Bu projelerin Avrupa Finans Kurumları'ndan 440 milyon € borç alması beklenmektedir. Avrupa Yatırım Bankası 2009'da 120 milyon €'su Komşuluk Yatırım Hizmetleri'ne ait olmak üzere 130 milyon €'luk kredi verilmesini kabul etmiştir.

Yoksulluk ve eşitsizlik İsrail'de yaygındır. Hanelerin % 20'sinden fazlası, (%11 olan OECD ortalaması ile karşılaştırıldığında) yoksulluk sınırının altındadır. ⁷¹ Yoksulluk nüfusun %20'sini oluşturan Arap azınlığın arasında yoğunlaşmıştır ve kalan %8'lik kısım aşırı dindar olan Yahudilere (%60'ı yoksulluk sınırının altındadır) aittir. Bedevi toplumu oldukça yüksek bir yoksulluk oranıyla tahmini %80 oranda sıkıntı çekmektedir. Kasım 2009'da İsrail ilk olarak uluslararası yoksulluğun yok edilmesi gününü kutlamıştır. Bu vesileyle, Knesset hükümetin sosyal ve eğitim boşluklarının açıklanmasındaki yetersizliğini rapor etmiştir.

Kasım 2009'da %7,4 olan işsizlik oranının düşüşü durmuştur. En yüksek işsizlik oranı %11,3 oranı ile ülkenin güneyinde ve en düşük işsizlik oranı yaklaşık %4 ile Kudüs'te ve Tel Aviv'dedir. Sanayi, Ticaret ve İşgücü Bakanlığı Mayıs 2009'da ekonomik krizin neden olduğu işsizlik artışı ile mücadele konusunda bir acil plan hazırlamıştır. Bazı azınlık grupların işgücü piyasasına girişte özel zorluklarla karşı karşıya kaldıkları rapor edilmiştir. Arap kadınlarının sadece %23'ünün işgücüne katıldıklarını ve dört Haredi erkeğinden birinin ücretli bir işte çalıştığını gösteren işgücü piyasası verileri, Arapların ve Haredilerin işgücüne katılımları ile ilgili ciddi boşluklar yansıtmaktadır.

Sosyal diyalog ile ilgili hükümet Temmuz 2009'da iş yerinde çalışanların haklarını

⁷⁰ European Commission, Progress Report of Egypt, s. 21.

⁷¹ European Commission, Progress Report of Israel, s. 8.

güvence altına alan 15 yasanın yürürlüğe girmesini kabul etmiştir. İsrail kadınların sosyal, ekonomik ve politik yaşam katılımlarını desteklemeye devam etmiştir. İlk olarak 2009'da gençlerin, öğrencilerin ve kadınların ilerlemesi bağlamında bakan yardımcılığına bir kadın atanmıştır. Kadın örgütleri, kadın işleri ile ilgili bir kadın bakanın göreve atanmasının doğru bir adım olduğunu, bunun ileriye yönelik umut verici olduğunu kabul etmişlerdir. Bununla beraber İsrail'de politik sistemde kadınların katılımındaki eşitsizlik çok belirgindir. Knesset'te 2009 seçimlerinde kadın temsilcilerin oranı %19 olmuştur. Diğer ülkelere kıyasla Knesset'te kadınlar sürekli temsil altında olacaklardır. Sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin oluşturulmasının ikinci aşaması tamamlanmış ve Ağustos 2009'da Çevreyi Koruma Bakanlığı, İsrail Çalışmaları ve İstatistik Merkezi Bürosu Kudüs Enstitüsü Çevre Politikası Merkezi tarafından göstergeleri yayınlanmıştır.⁷²

Lübnan'da yoksulluk ile mücadele konusunda, üç bölgede 2009'un başlarında, sosyal işler bakanlığı tarafından, yoksulluk hedefleme mekanizması pilot proje testleri başarıyla gerçekleştirilerek, ülke çapında halka açıklamalar yapılmıştır.⁷³ Bakanlık, hane halkı yaşam koşulları ve gelir dağılımı üzerinde çalışmalar yapmıştır. Yoksulluk sınırının altında yaşayan insan sayısı üzerinde güncellenmiş rakamsal veriler yoktur. Kapsamlı bir sosyal strateji hazırlamak ve ilgili tüm bakanlık ve hizmetleri dahil etmek için daha fazla çabaya ihtiyaç vardır. İstihdam konusunda herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü, Uluslararası İşçi Organizasyonu ve Avrupa Birliği'nden kapasiteyi artırıcı önlemlerden yarar sağlanmaktadır. Göçmen işçi alımı ile istihdam bürolarının yönetmeliği için karar Ocak 2009'da geçmiş ve göçmen yerli işçiler için birleşik bir sözleşmeye Şubat 2009'da karar verilmiştir. Sosyal diyalog konusunda, yeni iş yasası henüz kabul edilmemiştir. Ekonomik ve sosyal konsey inceleme dönemi altında görüşme yapmamıştır. Çalışma müfettişliği kapasitesi yine de, 2009 Ocak da iki katına çıkartılmıştır. Lübnan Uluslararası İş Organizasyonları ile İnsana Yakışır İş Ülke Programı üzerinde çalışmıştır.

Kadınların politik yaşamda katılımları zayıf olmuştur. Ağustos 2009'da Ulusal komisyon genel kurulu 2010 belediye seçimlerine kadın katılımını teşvik için bilinçlendirme kampanyası başlatılmıştır. Lübnanlı kadınlar için (2009'un Haziran ayında parlamento seçimlerinde sadece 4 kadın seçilmiştir). Mart 2009'da Lübnan'da toplam işgücünün %41'i

⁷² European Commission, Progress Report of Israel, s. 9.

⁷³ European Commission, Progress Report of Lebanon, s. 8.

kadınlar olarak hesaplanmasına rağmen büyük çoğunluğu resmi olmayan sektörlerde çalışmaktadır. Kadınların halen yaklaşık %27'si cinsiyetten dolayı maaş farkından zarar görmekte ve evlenmemiş kadın işçilerin hastalık izni açısından ayrımcılığa uğradığı belirtilmektedir. Ulusal Komisyon ile ortak çalışma planı, Lübnanlı kadınların çalışma hayatında cinsiyet eşitliğini desteklemektedir.

Sektörel politikalar içinde, sürdürülebilir kalkınma entegrasyonu ile ilgili, Eğitim Bakanlığı sürdürülebilir kalkınma için eğitim üzerinde üç program modülünün uygulamalarına devam etmiştir. Sürdürülebilir kalkınma için kapsamlı bir strateji hazırlanması ile ilgili olarak, bir yol haritası Mart 2009'da Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Avrupa Komşuluk Politikası eylem planında öngörülen tarım alanında ana eylemleri kapsayan ve tarım için kaliteli ve kredi düzeni olan, mevzuat, bakanlık organizasyon yapısı da dahil olmak üzere Aralık 2009'da Tarım Bakanlığı döneminde 2010-2014 dönemi için stratejik bir çerçeve hazırlanmıştır. Tarım ürünleri, ormanlar ve balıkçılık üzerindeki denetimin pekiştirilmesi çerçeve ve onun uygulanması programını sağlamaktadır.

Avrupa Birliği Lübnan'ın ilk ticari ortağıdır. 2009 yılında 4.5 Milyon €'dan fazla, Lübnan için önemli, bir ticaret açığı ile, AB ile mallardaki ikili ticaret büyümeye devam etmektedir. İhracatı % 28,8 azalırken, AB'den ithalat % 6,6 artmıştır. Haziran 2009'da Lübnan Gümrük Kanunundaki bir değişiklik ile mallar Lübnan'a girmeden önce Lübnan serbest bölgesi üzerinden transit geçmektedir, bu mekanizma uygulanmak üzere Aralık ayında kabul edilmiştir. Temmuz 2009'da imzalanan, Lübnan ve Avrupa Birliği karşılıklı ticaret anlaşmazlıklarının çözümü için protokol metni üzerindeki müzakereler sonuçlandırılmıştır. Tarım ticaretinin serbestleştirilmesi müzakereleri, işlenmiş tarım, balık ve denizcilik ürünleri henüz piyasada değildir. Lübnan devam eden Dünya Ticaret Örgütü üyeliği üzerinde çalışmıştır. Fakat birkaç ilgili yasa tasarısı parlamento tarafından değerlendirilmemiştir. Uluslararası ticaret ve lisans yasası da dahil olmak üzere revizyon gerektirmektedir. Lübnan niyetinin DTÖ'ye katılım bağlamında AB ile hizmetler üzerinde ikili müzakerelerde ilerleme yapmak olduğunu doğrulamıştır. Lübnan bölgesel ve alt bölgesel ticaret girişimleri katılımı için bağlılığını yinelemiş, Türkiye ile Federal Transit Yönetimi de sonuca dahil olmuştur.

Gümrük idarelerinin teknolojik donanımı ilerlemiş ve 2009'da gümrük beyannamesinin işlem sistemi ASYCUDA World üç ek gümrük ofisi açmıştır. IT alanında gümrük için otomatik risk yönetim sistemi de dahil olmak üzere birçok proje devam etmiştir.

Lübnan ve Suriye arasındaki radyoaktif madde geçişlerindeki sınır kontrolü üzerindeki proje 2010 yılına kadar devam etmiştir.⁷⁴

Malların serbest dolaşımı ve teknik düzenlemeler üzerinde, yavaşta olsa Lübnan uygunluk değerlendirmesi ve sanayi ürünleri (ACAA) kabulü üzerine antlaşma görüşmeleri için hazırlıklara devam etmiştir. ACAA eylem planı 2008'de hükümete gönderilmiştir. Fakat henüz kabul edilmemiştir. Akreditasyon yasasında yapılacak değişiklikler ve metroloji üzerindeki yasa da beklemededir. Kaliteli altyapı yönetim adaylığı organları yapım aşamasındadır. Hükümet AB kalite değerlendirme modeline dayalı bir kalite sistemi kurmuştur. Piyasa gözetimi ve tüketici koruma alanında AB tarafından finanse edilen program çerçevesinde belediyelerde müfettiş eğitimi gerçekleştirilmiştir.

Fas'ta özelleştirme, 2003 yılından bu yana güçlü yıllık geliri GSYİH % 2,3 ve % 2,9 arasında olarak devam etmektedir.⁷⁵ Yetkililer, iş çevresinde belirli alanlarda, özellikle gelişen iletişim sektöründe önemli ilerleme kaydetmişlerdir. Diğer alanlardaki reformlar da başlamıştır, fakat halen etkin bir şekilde uygulanmalarına ihtiyaç vardır. Fas özel sektörünün özünü temsil eden küçük ve orta ölçekli işletmeler için kredi erişiminin iyileştirilmesine öncelik verilmelidir.

Kredi erişimi için temel yapısal kısıtlamalar, mülkiyet hakları, sözleşme uygulamaları, işletmelerde bilgi sistemleri problemlerini kapsamaktadır. Özel sektörün gelişmesindeki diğer önemli engeller vergi idaresi (ve lisans sorunu), işgücü piyasası düzenlemeleri, yatırımcı koruma ve karmaşık tarife yapısı ve etkin liman hizmetlerinin olmayışı gibi sınır ticareti engellerini kapsamaktadır. 2005 yılında Bankacılık Kanunu değiştirilmiştir, şu anda kredi kurumları için lisans verme sorumluluğu olan, bankacılık sistemi ve denetim için yönetmelik hazırlayan merkez bankasının gücü artırılmıştır. Al Maghrib Bank da kriz yönetimi sisteminin oluşturulması ve zor durumdaki kurumların finansal kurtarma sürecini yönetmek ile görevlidir. Bankacılık faaliyetlerinin serbestleştirilmesi ile birlikte, merkez bankası uluslararası standartlara daha uygun hale getirilmek üzere daha tedbirli kurallarla güçlendirilmiştir. Bankalar için minimum sermaye artışına ek olarak ödeme gücü oranı %8'e yükselmiştir. Ayrıca, kur riski kısıtlamaları getirilmiştir ve muhasebe, iç kontroller ve dış

⁷⁴ European Commission, Progress Report of Lebanon, s. 9.

⁷⁵ European Commission, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_morocco_en.pdf. (22.02.2011), s. 34.

denetimlere yeni kurallar ve kara para aklama kabul edilmiştir.

2004 yılında kabul edilen yeni iş kanununun, işgücü piyasasında iş ilişkilerini geliştirmesi ve esneklik sağlaması beklenmektedir. Kod her türlü ayrımcılık ile mücadeleyi ve eşitlik vurgulamaktadır. 15 yaşından küçük çocukların çalışmasının yasaklanması ve Kadınlar için özel koruma tedbirlerini güçlendirmektedir. Bununla beraber kod tam olarak uygulanmamaktadır. İstihdam ilişkilerinde kadınlara eşit muamele yapılması ve yasadışı çocuk işçiliğiyle mücadele temel zorlukları teşkil etmektedir.⁷⁶

Tunus'ta Avrupa Komşuluk Politikası Eylem Planı için komşu program, şu anki Ortaklık Antlaşması destek programı tarafından yapılan ve öngörüldüğü gibi devam ederek 2008 ortalarında tamamlanması planlanmış ilerlemeyi güçlendirmek istemektedir.⁷⁷ Bu şart, yeni bir aşama için özellikle kurumsal destek gerektiren Politika Eylem Planı'nın uygulanmasının önemli aşamasından bu yana yapılmıştır. İşlevi talepler üzerine olan, eşleştirme düzenlemelerini destekleyen ve diğer işbirliği araçlarını adapte olan program, Politika Eylem Planı'na bu alanlarda bir öncelik sağlamakta olup, şu anki ulusal gösterge programı hizmetler, adalet, özgürlükler, güvenlik ve göç alanlarında belirli projelerini kapsamamaktadır.

Tunus'un sürdürülebilir kalkınma politikasının birleştirilmesi açısından ve Avrupa Komşuluk Politikası Eylem Planı'nda belirtildiği gibi bu program şu çevre hedeflerine katkıda bulunmaktadır: Çevreyi en çok kirleten ve çevre üzerinde önemli etkisi olan firmaların çevre düzeyinin yükseltilmesi; bu hedef çevre ve özellikle deniz ve sahil (erozyon, su kirliliği, korunmuş bölgeler) üzerindeki büyük etkileri bakımından otel sektörünü de kapsamaktadır; su kaynakları stratejisinin uygulanması; katı atık yönetiminin entegrasyonu; sivil toplum örgütlerini de kapsayarak çevre farkındalığını artırıcı kampanyalar ile yenilenebilir enerji kaynaklarının desteklenmesi ve enerji etkinliği için enerjinin geliştirilmesidir.

⁷⁶ European Commission, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_morocco_en.pdf , (22.02.2011), s. 35.

⁷⁷ European Commission, Strategy Paper of Tunisia, 2007-2013, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3 (22.02.2011), s. 22.

Bütçe yardımı ekonominin daha rekabetçi hale getirilmesi üzere tasarlanmıştır. Tunus'ta yüksek büyüme olmasına rağmen özel yatırım ve iş yaratma düşük seviyelerde karakterize edilmiştir. Programın bileşenleri; makroekonomik ve bütçe istikrarı ilerlemesinin takviye edilmesi ve kamu maliyesi ve yönetimi, idare ile ilgili reformlar; özel yatırım ve şirket kurma, özellikle en fazla iş yapan KOBİ'lerin sayısını artırmak üzere iş ortamının iyileştirilmesi ve özel sektörün rekabet gücünün artırılması; işletme dostu (mallar ve hizmetler) ve mikrofinansı genişleterek yoksulluğu azaltmak açısından etkisini maksimize eden rekabetçi bir finansal sektörün yeniden yapılanması ve geliştirilmesidir.

Tunus ile AB arasında Haziran 2003'de imzalanan bilimsel işbirliği için özel antlaşma iki taraf arasında bilimsel ve teknolojik işbirliğini takviye etmek üzere uygun bir çerçeve sunmaktadır.⁷⁸ Bu program, teknik yardım ve eşleştirme faaliyetleri şeklinde alınacaktır ve temel olarak; Toplumun Ar-Ge programları için irtibat noktası yedeklemesi sağlamak; araştırma yönetiminin modernizasyonunu tasarlama faaliyetlerini desteklemek; Hareketlilik politikasının geliştirilmesine katkı sağlamak; teknolojik yeniliği teşvik. Bütçenin bir kısmı karşılaştırmalı değerlendirmeye ayrılmalıdır (Uluslararası işbirliği ve teknolojik yenilik göstergeleri).

Tunus yüksek bir büyüme gösterdiği halde sektörel etkinlik rekabet gücünü artırmak için özel sektörü desteklemiştir ve özel yatırım ile iş yaratmanın düşük düzeyi tarafından karakterize edilmiştir. Programın bileşenleri; Makroekonomik ve bütçe istikrarının ilerlemesinin takviye edilmesi ve kamu maliyesi ve yönetimi, idare ile ilgili reformlar; özel yatırımı ve şirket kurma, özellikle en fazla iş yapan KOBİ'lerin sayısını artırmak üzere iş ortamının iyileştirilmesi ve özel sektörün rekabet gücünün artırılması; işletme dostu (mallar ve hizmetler) ve mikrofinansı genişleterek yoksulluğu azaltmak açısından etkisini maksimize eden rekabetçi bir finansal sektörün yeniden yapılanması ve geliştirilmesidir.

Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında Akdeniz ülkelerine sosyal ve ekonomik alanda görülen gelişmeleri şu şekil sıralayabiliriz:

AB toplam % 35'lik ticaret hacmi ile 2008 yılında Mısır'ın ilk ticaret ortağı olmuştur. AB'ye Mısır'ın ihracatı 2008 yılında % 13,1 artmış, AB'nin Mısır'a ihracatı % 22,2 artmıştır. 2008 yılında AB ile Mısır arasındaki toplam ticaret hacmi 20,66 Milyar € olmuştur. Tarım,

⁷⁸ European Commission, Strategy Paper of Tunisia, 2007-2013, s. 23.

işlenmiş tarım ürünleri, balık ve balıkçılık ürünleri konusunda ticaret müzakereleri Haziran 2008'de sonuçlandırılmıştır.

Mısır ve AB enerji işbirliğini arttırmak için bir Mutabakat enerji stratejik ortaklığı kurmak üzere Aralık 2008'de bir mutabakat imzalamışlardır. Mısır önemli bir petrol üreticisi ve AB'nin altıncı büyük doğal gaz tedarikçisi konumundadır.

Haziran 2008'de Mısır gelişmiş eğitim, okullarda eğitim ve cinsiyet eşitliği kalitesini hedefleyen eğitim reformu için EUR 120 Milyon €'luk destek üzerine Avrupa Komisyonu ile bir Antlaşma imzalamıştır. AB Mısır'ın en büyük bağışçısı ve Mısır da AB desteğinin ana yararlanıcılarından. Avrupa Komşuluk Politikası Eylem Planı'nın ortaklaşa önceliklerini yansıtan, Mısır'ın reform sürecini desteklemek üzere Avrupa Komşuluk Politikası Aracı kapsamında 2007-2010 yılları arasında toplam 558 Milyon € tahsis edilmiştir. Ayrıca, eğitim için ek 10 Milyon € destek sağlanmıştır. 2008 yılında Mısır kamu yönetiminde iyi yönetimi geliştirmek için ulusal çabaları güçlendirmek, hem devlet kurumlarını hem de sivil toplum örgütlerini desteklemek, insan haklarını geliştirilmek, taşımacılığı geliştirici politikalara destek programlarını, eğitim sektörü politika programını güçlendirmek, geliştirilmiş su ve atık su hizmetleri programı (IWSP) için teknik yardım ve finansal yatırım sağlamak üzere 149 Milyon € destek almıştır. Ayrıca, 2008 yılında Mısır'da projeler için Komşuluk Yatırım Tesisi (Nif) altında 10 Milyon € hibe desteği ve teknik yardım için 5 Milyon € alınmıştır. Avrupa Finans Kuruluşlarından kredi olarak IWSP ve El Zayt Rüzgar Çiftliği projesi için 420,5 Milyon € beklenmektedir.

2008 boyunca, İsrail'in isteği AB ile hassas konularda gelişmeye devam eden yapıcı diyalog içinde olmak ve daha yakın siyasi işbirliği kurmaktır. Ancak, demokrasinin teşvik edilmesi, hukuk, insan hakları ve uluslar arası hukuka saygının üstünlüğü konularında sınırlı bir ilerleme olmuştur. İsrail-Filistin çatışmasına kapsamlı bir çözüm getirilmesi üzerine de AB ile işbirliği sınırlı olmuştur. İsrail yetkilileri ile diyalog içindeki AB tarafından azınlıkların durumu, özellikle İsrail'deki Arap azınlığın yerleşiminin genişlemesi, Batı Şeria ve Gazze'ye girişin ve hareketinin sınırlanması, ev yıkımlarının yeniden başlatılması ve idari gözetimin, çocuklar da dahil olmak üzere artması endişe verici olarak değerlendirilmektedir. AB ile İsrail arasında tarım, işlenmiş tarım ürünleri, balık ve balıkçılık ürünleri ticaretinin daha fazla serbestleştirilmesini sağlamayı amaçlayan müzakereler 2008 yılının Nisan ayında

sonuçlanmıştır. Bu ticari imtiyazlar AB ile İsrail piyasalarının entegrasyonunda önemli bir adım oluşturmaktadır.

Avrupa Komisyonu ile İsrail arasında Aralık 2008’de imzalanan yatay hava ulaştırma antlaşmasının imzalanması, Avrupa Komisyonu yasasına uygun olarak AB Üyesi Devletler ile İsrail arasındaki ikili hava hizmeti anlaşmalarını getirmektedir. Nisan 2008’de, Avrupa Komisyonu Avrupa Birliği Konseyi’nden, yüksek düzeyde düzenleyici ve kademeli bir pazar açılımı sağlayan, kapsamlı bir AB- İsrail ve Avrupa-Akdeniz havacılık antlaşması için vekalet alarak, İsrail ile birinci tur müzakereleri Aralık 2008’de gerçekleştirmiştir.

AB ve İsrail endüstriyel ürünlerin kabulü ve uygunluk değerlendirmesi antlaşması için Kasım 2008’de müzakereleri başlatmışlardır. Bu antlaşma İsrail’in Tek Pazar ile bütünleşmesi yolunda önemli bir adım teşkil etmektedir. İsrail, Filistin ve Avrupa Komisyonu, ortak bir enerji ofisi kurulması, İsrail-Filistin ortak girişimi olan “Barış için Güneş” girişimini kolaylaştırmak amacı ile 2008 yılında üçlü enerji işbirliğini yeniden başlatmıştır. Avrupa Topluluğu tarafından bu projeye destek amacıyla finans sağlama çalışmaları yapılmıştır. İsraili araştırmacılar özellikle Fikirler, Bilgi ve İletişim Teknolojileri ile Araştırma ve Geliştirme 7’nci Çerçeve Programının sağlık programlarında başarılı olmuşlardır. İsrail ile AB arasındaki bilim ve teknoloji işbirliği Ocak 2007’de başlayan 7’nci Çerçeve Programına İsrail’in katılması gibi, çok güçlü kalmıştır. Avrupa Komisyonu ile İsrail arasında eğitim ve öğretimde işbirliği ve diyalog üzerine ortak deklarasyon imzalanmıştır.

İsrail amacı; inovasyonu, girişimciliği, küçük ve orta ölçekli işletmelerin büyümesini teşvik olan Rekabet Edebilirlik ve Yenilik Çerçeve Programına katılan Avrupa Komşuluk Politikasına dahil olan ilk ülke olmaktır. İsrail Devleti’nin 'Topluluk programlarına katılımı üzerine genel ilkeleri içeren protokol Nisan 2008’de imzalanmıştır. AB ve İsrail ırkçılıkla mücadelede, yabancı düşmanlığı ve Yahudi düşmanlığını takip konusunda girişimleri desteklemek üzere işbirliklerini devam ettirmişlerdir.

Filistin Yönetimi Avrupa Komşuluk Politikası Eylem Planını Mayıs 2005’de kabul edilmiştir. Eylem Planı’nın uygulanmasında 2007 yılının ilk yarısında kadar az ilerleme kaydedilmiştir. Üst düzey yetkililer düzeyinde ilk siyasi diyalog Ramallah’ta Aralık 2008’de gerçekleşmiştir. Bakanlık düzeyinde siyasi diyalog Eylül ve Kasım 2008’de New York ve Marsilya’da yapılmıştır.

2008 yılında Eylem Planının kapsadığı birçok alanda Filistin ilerlemeler kaydetmiştir. Filistin Yönetimi, Reform ve Kalkınma Planının uygulanmasında inandırıcı adımlar atmıştır. En önemli gelişme, kamu maliyesi yönetimi, bütçe konsolidasyonu ve güvenlik sektörü reformu alanlarında sağlanmıştır. İkinci gelişme Haziran 2008'de Berlin Konferansı ile takviye edilen sivil güvenlik ve hukukun üstünlüğü konularında olmuştur. Ancak, siyasi reform ve kurumsal yapı Batı Şeria ve Gazze Şeridi arasındaki bölünmenin derinleşmesi sonucunda 2008 yılında sürekli bir gerileme yaşanması nedeniyle zarar görmüştür. Filistin Yasama Konseyi'nde parlamenterlerin (çoğunlukla Hamas) yarısından fazlasının İsrail hapisanelerinde gözaltına alınması sonrası yasama faaliyeti durmuştur. Filistin Hükümetine Ramallah'ta Hamas, Gazze'de paralel devrik bir hükümet olarak kurulan Hamas tarafından meydan okunmuştur. Bu durum Filistin Yönetimi'nin kurumsal kapasitesinin zayıflamasına neden olmuştur.

27 Aralık 2008 tarihinde Hamas ile İsrail arasında altı aydır süren ateşkesin çöküşünden sonra 2008 yılı Gazze Şeridi'nde en ciddi krizlerden birinin yaşanması ile son bulmuştur. İsrail 17 Ocak 2009 tarihine kadar süren "Dökme Kurşun" bir operasyon başlatmıştır. 415 çocuk ve 110 kadın olmak üzere 1315'in üzerinde Filistinli'nin öldürüldüğü ve 5500'ün üzerinde yaralı olduğu rapor edilmiştir.

2008 yılında işgal altındaki Filistin topraklarında, kişi başına gelirin azalması devam etmiştir, nüfus artışı % 3,8'de, genel ekonomik büyüme GSYİH'nın % 2'nin altında kalmıştır. AB'ye Filistin ihracatı %49,1 düşmüş, AB'den ithalatı ise % 37,1 artmıştır. AB tarafından işgal altındaki Filistin topraklarına sağlanan reform destekleri şöyle sıralanabilir;

1. AB fonları Aralık 2007'de Paris Bağışçılar Konferansı'nda sunulan Filistin Yönetimi tarafından 3 yıllık Filistin Reform ve Kalkınma Planının uygulanmasını desteklemiştir.
2. Avrupa Komisyonu, sosyal yardım sisteminde reform, sosyal yardımların Pegase mekanizması tarafından aktarılan sosyal yardımların transferinin yapılandırılmasında Sosyal İşler Bakanlığı'na destek olmuştur.
3. Doğu Kudüs ile ilgili AB politikasını desteklemek ve orada yaşayan Arap nüfusun zor şartlarını hafifletmek için Doğu Kudüs sakinleri için Avrupa Komisyonu programları toplum hizmetlerine odaklanarak, güçlendirilmiştir.
4. Filistin güvenlik güçleri Nablus, Cenin, El Halil ve Beytullahim olarak konuşlandırılmıştır. Avrupa Komisyonu Filistin Sivil Polisi'ne 36 araç vermiştir. Bu

araçlar Asayiş Birimlerinin etkinliği için gereklidir. Ayrıca bir bütün olarak Filistin Sivil Polisinin işlevselliğini önemli ölçüde artırmıştır.

5. Hakim ve savcıların eğitim koşullar Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen Filistin Yargı Eğitim Enstitülerinin kurulmasıyla düzelmiştir.
6. İstatistik alanında, Avrupa Komisyonu ile Eylül 2008'de, daha fazla analiz ve nüfus ve konut sayımı sonucunda sonraki dağıtımını desteklemek için Filistin Merkez İstatistik Bürosu'na 1 Milyon € hibe sözleşmesi imzalanmıştır.
7. Enerji alanında Filistin bir güneş enerjisi santrali olan Jericho için planlar geliştirmiştir. Avrupa Komisyonu rüzgar enerjisi üzerinde bir pilot proje başlatmıştır. 2008 yılında, Filistin-İsrail ortak girişimi olan "Barış için Güneş" girişimini kolaylaştırmak amacıyla ortak bir enerji ofisi kurulması için Filistin Yönetimi, İsrail ve Avrupa Komisyonu üçlü enerji işbirliğini yeniden başlatmışlardır. Bu projeye destek amacıyla Avrupa Komisyonu tarafından finans çalışmaları yapılmıştır.
8. Eğitim alanında Tempus yükseköğretimi geliştirme ve reform programını desteklemeye devam etmiştir. Milli Tempus Bürosu işgal altındaki Filistin topraklarında Temmuz 2008'de yeniden açılmıştır. 2008-2009 akademik yılında Komisyon Filistinli öğrenci ve akademisyenler için 80 Erasmus Mundus bursu sağlamıştır.

Avrupa Komisyonu'nun eş başkanlığında Aralık 2007'de düzenlenen Paris Bağış Konferansında 2008 yılında Filistin Reform ve Kalkınma Planı için 440 Milyon € destek sağlanmıştır. 2008 yılında Filistin halkı için (Avrupa Komşuluk Ortaklık Aracı, İnsani Yardım ve İstikrar Aracı) toplam katkıların tutarı 486 Milyon € olmuştur.

Topluluk yardımı, Filistin Yönetimi'ne yardım kanalize etmek üzere Avrupa Komisyonu tarafından kurulan Pegase mekanizması ile toplu acil yardım sağlamaktadır. Pegase Filistin Yönetimi çalışanlarının maaş ve emeklilikleri, savunmasız ailelere sosyal yardım ve Gazze elektrik santrali yakıt faturalarının ödemeleri için katkı sağlamaktadır. Pegase'e AB Bütçesi yanı sıra 14 Üye Devletin ikili fonlarından para aktarılmaktadır. Gıda yardımı, acil iş yaratma, sağlık, psiko- sosyal destek, su ve temizlik işleri ile insani yardıma ECHO ile paralel olarak devam etmiştir. Komisyon, 2008 yılında ayrıca UNRWA için 66 Milyon € Genel Fon ve diğer bazı projeler ile ilgili 113 Milyon €'yu aşan genel bir katkı yoluyla desteğini sürdürmüştür. Ek olarak 4,4 Milyon € 2007-2008 yılında "Kalkınmakta

olan Devlet Aktörü Olmayan ve Yerel Yönetimler" başlığı altında işgal altındaki Filistin toprakları için tematik program hazırlanmıştır.

Mayıs 2008'de Doha rakip gruplar (Katar) tarafından, İsrail ve Hizbullah'ın silahlı milisleri arasındaki askeri çatışmadan kısa bir süre sonra patlak veren 18 aylık siyasi çıkmaz sonunda bir antlaşmaya varılmıştır. Bu durum Cumhurbaşkanı Michel Sleimane'in seçimi ve Başbakan Fuad Sinyora altında bir ulusal birlik hükümetinin oluşumunu sağlamıştır. Güvenlik ve kurumsal gelişmelere rağmen 2008 yılı boyunca bir yasama tikanıklığı hüküm sürmüştür. Birçok önemli yasa tasarısı Parlamentosu (rekabet politikası ve KDV, vergi usul kod Ekim ayında kabul edilen hariç dahil) tarafından tartışılmamıştır. Diğer alanlarda (insan hakları, yargı reformu, sosyal sektör reformu ve idari reform) da ilerlemeler yavaş olmuştur. Bu durum Avrupa Komşuluk Politikası'nın çerçevesinde diyaloglar üzerinde, ayrıca ülkedeki sosyal, ekonomik ve siyasi durum üzerinde etkili olmuştur.

2008 yılında Lübnan'da GSYİH büyümesi yaklaşık olarak % 6 olmuştur. AB Lübnan'ın ilk ticaret ortağı olarak kalmıştır. AB ile Lübnan arasında ikili ticaret büyümeye devam etmiştir. 2008 yılında ticaret hacmi 4,2 Milyar € olmuştur. Lübnan'dan AB'ye ihracat % 16,4 artarken, AB'den ithalat % 17,8 artmıştır.

2008 yılında, Avrupa Birliği ülkenin yeniden yapılanma ve yeniden canlanmasını için desteklemeye devam etmiştir. AT tarafından finanse edilen projeleri sayesinde 1,9 milyon metrekare arazi mayından temizlenmiştir. Bu alan ekonomik faaliyetlere geri kazandırılmıştır. Uzmanlar mühimmattan dolayı kayıpların sayısında son 2 yıl içinde önemli ölçüde düşüş olduğunu bildirmişlerdir. Ayrıca Lübnan Aralık 2008'de Mühimmat Toplama Antlaşması'nı imzalamıştır.

Avrupa Komisyonu Nahr el- Bared Filistin mülteci kampının yeniden yapılması ve mültenicilere sağlık, su, temizlik işleri ve sığınak gibi insani yardım yapılması için toplam 50 Milyon € mali yardımda bulunmuştur. Aralık 2008'de Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı tarafından Avrupa Komisyonu'nun desteği ile AB'ye ihracat potansiyelini artırmak ve Lübnan'ın dünya ticaret sistemine entegrasyonunda karşılaştığı kısıtlamaların belirlenmesine yönelik ticaret gereksinimlerinin değerlendirilmesine başlanmıştır.

2008 yılında, Avrupa Komisyonu Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (ENPI) altında Lübnan'da ulusal reform çabaları ve programlı yardımı desteklemeye 50 Milyar € ile devam

etmiştir. Bu desteğin 187 Milyar €'luk bölümü, 2007-2010 dönemi için tahsis edilmiştir. Ek olarak mevcut siyasi istikrar ve ulusal uzlaşmaya yardımcı olmak, seçim beklentisiyle seçim reformu konusunda bir fizibilite çalışması yapmak, İçişleri Bakanlığı ve Belediyelere seçim ekipmanları sağlanması için teknik yardım yapılması için Haziran 2009'da diğer Topluluk araçlarından İstikrar Aracı 4 Milyar €'dan fazla yardım sağlanmıştır.

AB- Ürdün Ortaklık Antlaşması 12 yılı aşkın bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması ve yakın siyasi ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla 2002 yılında yürürlüğe girmiştir. Avrupa Komşuluk Politikası Eylem Planı, Haziran 2005'te ulusal reform sürecini, on yıllık Milli Gündemi ve "Hepimiz Ürdün" girişimini destekleyerek kabul edilmiştir.

Ürdün ekonomi alanında sabit bir ilerleme, siyasi politikalar ve demokrasi alanlarında sınırlı bir ilerleme kaydetmiştir. Ocak 2008'de Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu kurulması ve 2008-2012 dönemi için yolsuzlukla mücadele stratejisinin kabul edilmesiyle birlikte yolsuzlukla mücadele başlatılmıştır. Şeffaflık ve hesap verebilirlik üzerine Haziran 2008'de ilk Ombudsman atanmıştır. Şubat 2008'de Aile Koruma Kanunu kadınların maruz kaldıkları aile içi şiddetten korumaları amacıyla kabul edilmiştir. Yasa açıkça aile içi şiddetin suç olmasına rağmen, korunmaya muhtaç aile bireylerinin mahkeme kararıyla koruma tedbiri alınmasında başarısız olmuştur.

Mart 2008'de Ürdün Gelişmiş Bölgeler Kanunu'nu az kentleşmiş bölgelerde kalkınma alanlarında büyümeyi teşvik etmek üzere kabul etmiştir. Gözden geçirilmiş İş Kanunu Temmuz 2008'de kabul edilmiştir. İlave olarak göçmenler ve tarım işçilerini korumak için bir sosyal diyalog kurulmasına ihtiyaç vardır.

Şubat 2008'de sivil havacılık yatay antlaşmasının imzalanmasından sonra Avrupa-Akdeniz havacılık antlaşmasının müzakerelerine başlamıştır. İyi bir ilerleme iş ortamı, telekom ve enerji gibi özelleştirilen sektörlerde rekabetin artırılmasında yapılmıştır. Bir şirket kurmak için gerekli sermaye 2008 yılında düşürülmüştür. Etkin bankacılık gözetim için Basel II ilkeleri Ocak 2008'de kabul edilmiştir.

Ürdün'ün GSYİH'da %5,5 ile güçlü bir büyüme gerçekleşmiştir. Ayrıca, sübvansiyonların kaldırılması, gelişmiş vergi toplama ve kamu maliyesi yönetiminde gelişmeler olmuştur. AB Ürdün'ün ihracatını çeşitlendirmeye yönelik sıkı makro-ekonomik politikalarını ve çabalarını desteklemektedir. AB ile Ürdün arasında 2008 yılındaki ticaret

hacmi 2007 yılı ile karşılaştırıldığında ihracatta % 10,2 ithalatta % 21,3 artış gerçekleştirmiştir.

AB tarafından Ürdün reformları desteklenmektedir:

1. Gelirin artırılması ve harcamaların daha iyi yönetimi ile bütçe açığının azaltılmasının kolaylaştırılması. Avrupa Komisyonu'nun desteği ile mali reform, vergi kaçakçılığı ile mücadele ve vergi idaresi reformu gelirlerin artmasına yol açmıştır.
2. Özellikle fakir bölgelerde eğitimde eşitlik sağlamak üzere eğitim sektörü reformu için bütçe desteği sağlanması yoluyla yardımcı olmak. Avrupa Komisyonu'nun yardımı ile Ürdün kırsal alanlarda erken yaşta eğitime başlanmasına ve ekonomik olarak dezavantajlı ailelere destek sağlamıştır.
3. Toplumsal cinsiyet eşitliği, demokratikleşme ve insan haklarının korunması, sivil toplum kuruluşlarının rolünün güçlendirilmesinin teşvik edilmesi. Komisyon daha etkin sivil toplum, siyasi ve ekonomik yaşama kadınların katılımını teşvik eden kuruluşlara doğrudan destek sağlamak için, işçi hakları ve insan haklarının artırılmasında bilinçlenme konularında hükümete danışmanlık desteği sağlamaktadır.
4. Sanayi ürünlerini AB standartlarına yakınlaştırarak, bu ürünlerin AB pazarına girişlerini artırarak, hizmet sektörünün modernizasyonu destekleyerek, Ürdün şirketlerin rekabet gücü ve ihracat pazarlarındaki erişimde performanslarını artırmak üzere AB ve Ürdün arasındaki ticareti geliştirmeye yardımcı olmak.
5. Ürdün enerji politikasını ve Ürdün enerji sektöründeki sürdürülebilir kalkınma politikasını güçlendirmek.
6. Ürdün'ün yargı reform sürecini desteklemek.
7. Bitki sağlığı ve sağlık kurallarının AB standartlarına uyumlaştırılması ile gıda güvenliği artırmak.
8. Ürdünlü öğrenci ve öğretim üyelerinin akademik işbirliği çerçevesinde, AB üniversite ve burs ortaklıklarından faydalanmaları için fırsatlar sunulması.

Avrupa Komisyonu 2008 yılında Avrupa Komşuluk Politikası Aracı (ENPI) altında toplam 65 Milyon € yardım programlamıştır. Bunun için üç öncelik alan hedeflenmiştir. Birincisi ticaret ve yatırım geliştirme hedefli reform için 48 Milyar €; İkincisi ceza hukuku, yolsuzlukla mücadele kurumları ve radikalleşme ile mücadele reformunu desteklemek için 7 Milyon € ve üçüncüsü kurumsal yapının için 10 Milyon € tahsis edilmesidir. Bu destek

Avrupa Komşuluk Politikası Aracından 2007-2010 döneminde tahsis edilen 265 Milyon €'nun bir parçasıdır. Ek olarak 12 Milyon € Kalkınma İşbirliği Aracından çok sayıda Iraklı mültecinin yaşadığı Zarqa alanına su dağıtımını geliştirmek için ile seferber edilmiştir.

Fas Krallığı ve Avrupa Birliği arasında Ortaklık Antlaşması 2000 yılında yürürlüğe girmiştir. Eylem Planı, 2005 yılı Temmuz ayında kabul edilmiştir. Ekim 2008'de Ortaklık Konseyi, Fas tarafından yapılan reformları destekleyen, AB ile Fas arasındaki ikili ilişkilerin güçlendirilmesine ilişkin ortaklık belgesini kabul etmiştir. Bu belge ortaklık için siyasi ilişkilerin, düzenleyici yakınsama, sektörel işbirliği ve insani boyut temelinde iç pazar entegrasyonunun derinleştirilmesi gibi yeni hedefler belirlemektedir.

Fas 2008 yılında, yerel yönetimi geliştirmeyi amaçlamıştır. Kadınların katılımını teşvik eden bir seçim yasasının kabulü, yolsuzlukla mücadele, cinsiyet eşitliği, kurumsallaşma stratejisinin tanımlanması konularında ilerlemeler kaydedilmiştir. Parlamento'nun rolünün güçlendirilmesi ve basın ve ifade özgürlüğünün artırılması öncelikli projeler olmuştur. Benzer şekilde, hukukun üstünlüğünün sağlanması konusunda kapsamlı bir reform başlatılmıştır. AB ve Fas insan hakları ve bu alanda geçmişteki ihlallerin onarımı konusunda bir işbirliği stratejisi oluşturmuşlardır. Siyasi diyalog ve güvenlik işbirliği kapsamında yasadışı göç ile mücadele derinleştirilmiştir.

Ortaklık Antlaşmasının şartları altında Şubat 2008'de hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi konusunda müzakereler başlatılmıştır. Tarım ürünleri ve balıkçılık sektörlerinde ticaretin serbestleştirilmesi konusunda da müzakereler devam etmektedir. Fas Avrupa Patent Ofisi ile Ekim 2008'de bir işbirliği antlaşması imzalamıştır.

Fas, Temmuz 2008'de yeni bir enerji stratejisi belirlemiştir. AB bu alanda, özellikle AB ile Fas enerji piyasalarının nihai bir entegrasyonu için enerji işbirliğini güçlendirme hazırlıklarını desteklemektedir. Ekonomik modernleşme konusunda ilerleme olmasına rağmen, göstergeler Fas'ın sosyal kalkınmayı artırması gerektiğini göstermektedir. 2008 yılı başında yoksulluk oranı %9 olmuştur. Küresel krizin getirdiği olumsuzluklara rağmen GSYİH 2008 yılında %6 artmıştır. 2008 yılında Fas'ın AB'den ithalatında %16,4 ve Fas'ın AB'ye ihracatında %3,4 oranında büyüme olmuştur.

AB ve Fas karşılıklı serbest uçuş izni konusunda anlaşmaya varmışlardır. Bu antlaşma, uçuşların daha düşük fiyatlara gerçekleşmesini ve uçuşlara talebin artmasını sağlamıştır.

Ayrıca, turizm ve istihdam Fas'ın gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Hava trafiği 52 yeni havayolu ve 12 yeni havayolu girişini takiben %17 oranında artmıştır.

Balıkçılık alanında, Fas suları Avrupa gemilerine erişim sağlanmaktadır. AB balıkçılık sektörünün modernizasyonu için yardım sağlamaktadır.

Temel eğitimin revizyonu ve okuma yazma stratejisi desteklenmektedir. Fas'ta çoğunluğu kadınlar olmak üzere nüfusun %38'i okuma yazma bilmemektedir. Özellikle kırsal bölgelerde daha çok kız çocukları olmak üzere okula devam etmeyen 2,5 milyon çocuk vardır. AB Fas'ta devam eden temel eğitim durumunun iyileştirilmesini içeren eğitim sistemi reformunu desteklemektedir. AB vergi sisteminin basitleştirilmesi için muafiyeti azaltmak ve KDV'yi modernize etmeyi amaçlayan vergi reformunu desteklemektedir

AB sağlık reformu kapsamında zorunlu sağlık sigortası getirilmesine izin verilmesi desteklenmektedir. Bu reform kapsamında, muhtaç insanlar için bir sağlık sigortası sistemi kurulması, hizmetlere erişilebilirlik ve yönetim sektörünün kalitesini yükseltmeyi desteklemektedir.

2008 yılında Fas'ta Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı kapsamında 228,7 Milyon € ayrılmıştır. Fas'ta yönetim tesisi dahil önceliklerin desteklenmesi için 16,7 Milyon € ayrılmıştır. 2007-2010 döneminde Fas'a Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı çerçevesinde 654 Milyon € ayrılmıştır. Fas'ta Komşuluk Yatırım Tesisi (Nif) için iki projeye katkı olarak 2008 yılında 8 Milyon € hibe ve 6,8 Milyon € teknik yardım desteği taahhüdü kabul edilmiştir. AB fonlarından ulaştırma sektöründeki kurumlara (Ulusal Kırsal Yollar Programı ve Rabat tramvayı için) 190 Milyon € tutarında kredi sağlanmıştır. Ayrıca, 1 milyon € Fas için 2008 yılında "kalkınmakta olan devlet aktörü olmayan ve yerel yönetimler" tematik programı için planlanmıştır.

Tunus Avrupa Birliği ile karşılıklı siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkiler kurmak amacıyla bir Ortaklık Antlaşması imzalayan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı bölgesindeki ilk ülke olmuştur. Bu Antlaşma 1998 yılının Mart ayında yürürlüğe girmiştir. Bu Antlaşmayla Tunus ve AB kademeli olarak 2010 yılına kadar serbest ticaret bölgesi oluşturma konusunda bir karar almışlardır. Tunus 1 Ocak 2008 tarihinden itibaren sanayi malları üzerindeki bütün tarifeleri kaldırmıştır. Bu kararın olgunlaşması için iki yıl süre tanınmıştır. Eylem Planı 2005 yılı Temmuz ayında kabul edilmiştir.

Ekonomik ve düzenleyici reformlar ile Tunus ekonomisinde 2008 yılında GSYİH'nın % 5,1'i büyüme olmuştur. Tunus'un AB'ye ihracatı %5,6 ve AB'den ithalatı % 4,4 artmıştır. Hizmet ticaretinin daha da serbestleştirilmesi, tarım ürünleri, işlenmiş tarım ürünleri ve balıkçılık alanında ticaretin serbestleştirilmesi için müzakereler başlatılmıştır.

Tunus'da iş hayatının güçlendirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. 2008 yılında Ekonomik Girişim Kanununun uygulanması ile yatırımcıların korunmasında artış kaydedilmiştir. Kuruluş ve şirketler hukuku konusunda gerekli koşullar kolaylaştırılmıştır. Nisan 2008'de franchise sistemi yasası kamu işleri, özel sektör katılımı için yasal çerçeveyi açıklamaktadır. Tunus sınır denetimi ve yasadışı göçe karşı mücadelede çabalarını sürdürmüştür. Ancak, 2008 yılında AB Tunus'a yasadışı yollardan giriş yapan göçmenlerin sayısında önemli bir artış saptamıştır.

Tunus Mart 2008'de Yolsuzluğa Karşı BM Sözleşmesini onaylamıştır. Tunus kadınların durumu ve haklarının korunması konusunda Arap dünyasının en iyileri arasında yer almaktadır. Nisan 2008'de Tunus çocuk haklarına dair sözleşmeyi kabul etmiştir. Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesine dair sözleşmeye dair ihtiyari protokolü onaylamıştır. Ayrıca, Nisan 2008'de engellilerin haklarına dair sözleşmeye dair ihtiyari protokolü onaylamıştır. Sosyal koruma alanında, Temmuz 2008'de ayakta bakım ve sağlık sigortası reformunun ikinci aşaması yürürlüğe girmiştir. Tunus, AB'nin desteği ile eğitim sistemini modernize etme çabalarını sürdürmektedir. Yükseköğretim ve mesleki eğitim rehberlik yasaları Şubat 2008'de yürürlüğe girmiştir. Demokrasi ve insan hakları konusunda alt komitelerin diyaloglar derinleştirilmiştir. Destek programı aracılığıyla kamu mali yönetiminin modernizasyonu ve kamu harcamalarının verimliliğinin artırılması, kamu yönetiminin güçlendirilmesi amacıyla 30 Milyon € Tunus Devleti bütçesine aktarılmıştır.

Yükseköğretimin modernizasyon programı için 48 Milyon € bir destek sağlanmıştır. AB desteği kısa süreli kursların çeşitlendirilmesi ve bu kurslara genç Tunuslu mezunlarının becerileri ile ilgili daha ihtiyaçlarına uygun işler bulmalarına yardımcı olmak üzere öğrencilere ve şirketlere daha iyi bir yönlendirme sağlamaktadır. Ayrıca mesleki eğitim ve mesleki eğitimin istihdam sisteminin modernizasyonu amacıyla iyileştirilme programı için 45 Milyon €, mesleki eğitim düzeyini yükseltmek ve mezunların sayısını artırmak için başka bir kalkınma programına da 30 Milyon € tutarında bütçe desteği sağlanmıştır. 2008 yılında, Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (ENPI) kapsamında eylem planının öncelikli hedefleri

için 73 Milyon € AB yardımı tahsis edilmiştir. ENPI altında Tunus için 2007-2010 yılları arasında 300 Milyon € ayrılmıştır. Komşuluk Yatırım Tesisi (Nif), Tunus'a iki proje için bu katkıların bir parçası olarak 2008 yılında 3 Milyon €'luk garanti fonu ve 1 Milyon €'luk teknik destek için taahhüdü onaylanmıştır. Bu katkılar Avrupalı finans kuruluşlarının çevre alanında bir atıksu arıtma tesisi ve bir pompa istasyonunun rehabilitasyonu ile enerji alanı (CENTRAL termal elektrik) için 120 Milyon € tutarında kredinin artırması beklenmektedir. Tunus 2008 yılında da devlet dışı aktörler ve yerel yönetimler için tematik programın geliştirilmesine 450.000 € ek bir destek ayırmıştır.

Tablo1: Akdeniz Ülkeleri Temel Ekonomik Göstergeleri

	2007	2008	2009
Reel Sektör			
Reel Gayri Safi Milli Hasıla büyüme (yerli para birimi % değişim)			
Cezayir	3.0	3.0	2.2
Mısır	7.1	7.2	4.1
İsrail	5.3	4.1	-0.2
Ürdün	6.0	5.5	3.5
Lübnan	7.5	8.5	2.0
Libya	6.8	6.3	3.5
Fas	2.7	5.8	5.8
OPT	-1.2	2.3	-3.1
Suriye	4.2	5.2	2.9
Tunus	6.3	4.5	2.0
MED Bölgesi (Gayri Safi Hasıla, Satın alma gücü paritesi)	5.4	5.2	2.7
Nominal Gayri Safi Milli Hasıla (Milyar €)			
Cezayir	98	106	107

Mısır	97	111	145
İsrail	120	135	144
Ürdün	11	16	17
Lübnan	18	20	23
Libya	38	50	27
Fas	55	60	67
OPT	4	4	
Suriye	34	44	42
Tunus	25	27	31
MED Bölgesi (Toplam)	501	574	
Kişi Başına Gayri Safi Milli Hasıla (€)			
Cezayir	2973	3183	3160
Mısır	1289	1441	1847
İsrail	17337	19066	19964
Ürdün	1915	2573	2682
Lübnan	4461	4821	5424
Libya	6322	8065	4317
Fas	1770	1984	
OPT	947	881	
Suriye	1649	2042	1922
Tunus	2440	2595	2937
MED Bölgesi (Basit Ortalama)	4110	4665	
Enflasyon (% değişim)			
Cezayir	3.5	4.5	6.1
Mısır	11.0	11.7	17.1

İsrail	0.5	3.8	1.5
Ürdün	5.4	14.0	3.7
Lübnan	4.1	10.8	2.7
Libya	6.3	10.3	7.6
Fas	2.0	3.9	2.6
OPT	2.7	9.9	4.0
Suriye	4.7	14.5	8.0
Tunus	3.1	5.1	2.7
MED Bölgesi (Basit Ortalama)	4.3	8.8	5.6
Sosyal Göstergeler İşsizlik Oranı (%)			
Cezayir	13.8	11.3	13.3
Mısır	9.5	8.5	8.9
İsrail	7.3	6.1	7.6
Ürdün	13.5	12.6	13.5
Lübnan			
Libya			
Fas	9.7	9.5	10.7
OPT	22.0	23.9	23.6
Suriye	8.4	9.0	8.5
Tunus	14.1	14.0	14.3
MED Bölgesi (Basit Ortalama)	12.3	11.9	12.6
Mali Sektör			
Hükümet Genel Bütçe Dengesi (% Gayri Safi Milli Hasıla)			
Cezayir (Merkezi Yönetim)	11.8	9.0	-10.8
Mısır	-7.5	-7.5	-7.8

İsrail	-0.8	-2.8	-4.1
Ürdün	-9.2	-9.3	-11.4
Lübnan	1.8	1.4	1.1
Libya	34.0	33.2	-13.1
Fas	-0.1	0.1	-2.9
OPT	-26.3	-23.3	-35.7
Suriye (Merkezi Yönetim)	-3.4	-3.5	-9.0
Tunus (Merkezi Yönetim)	-2.9	-3.0	-3.8
MED Bölgesi (Basit Ortalama)	-0.3	-0.6	-9.7
Toplam Brüt Kamu Borcu (%Gayri Safi Milli Hasıla)			
Cezayir	19.0	15.1	18.6
Mısır	87.1	76.5	70.0
İsrail	80.6	80.0	82.5
Ürdün (Net Kamu Borcu)	73.0	62.0	62.7
Lübnan	168.0	162.0	162.0
Libya	4.9	4.3	7.3
Fas	53.6	48.6	51.8
OPT			
Suriye	28.9	22.0	37.0
Tunus	50.9	47.5	48.5
MED Bölgesi (Basit Ortalama)	62.9	57.6	60.0
Dış Sektör Cari İşlemler Dengesi (%Gayri Safi Milli Hasıla)			
Cezayir	23.6	22.0	3.8

Mısır	1.7	0.5	-1.8
İsrail	2.6	0.8	1.5
Ürdün	-16.7	-23.9	-12.3
Lübnan	-7.1	-11.4	-9.5
Libya	43.2	48.3	-7.9
Fas	-0.1	-4.8	
OPT	0.1	2.4	-4.0
Suriye	-3.3	-4.1	-4.5
Tunus	-2.6	-4.4	-3.8
MED Bölgesi (Basit Ortalama)	4.1	2.5	
Doğrudan Yabancı Yatırım (net,%Gayri Safi Milli Hasıla)			
Cezayir	1.0	0.6	0.7
Mısır	8.1	7.5	4.0
İsrail	1.9	1.4	1.0
Ürdün	11.5	11.8	8.5
Lübnan	5.3	4.7	
Libya	3.7	3.6	4.0
Fas	3.1	2.7	3.3
OPT			
Suriye	2.8	3.8	3.7
Tunus	4.2	4.6	4.8
MED Bölgesi (Basit Ortalama)	4.6	4.5	
Akdeniz Ülkelerine Doğrudan Yabancı Yatırım girişi (Milyar €)			

Cezayir	1.2	5.2	
Mısır	8.5	7.4	
İsrail	7.3	3.2	
Ürdün	1.3	1.6	
Lübnan	2.1	1.5	
Libya	1.9	3.1	
Fas	1.9	1.6	
OPT	0.0	0.2	
Suriye	0.6	1.1	
Tunus	5.1	1.2	
Toplam Bölge	29.9	26.1	
Akdeniz Bölgesi (basit ortalama)	3.0	2.6	
Dış Güvenlik Açığı			
Kamu Dış Borcu (%Gayri Safi Milli Hasıla)			
Cezayir	3.8	3.0	3.4
Mısır	14.9	12.9	13.7
İsrail	53.3	44.8	46.6
Ürdün	47.0	24.0	25.0
Lübnan	45.3	39.1	
Libya	9.1	8.9	17.0
Fas	23.8	21.1	23.9
OPT	21.3	29.8	36.4
Suriye	14.5	10.4	12.1
Tunus	54.9	51.8	51.2
Akdeniz Bölgesi (Basit Ortalama)	28.8	24.6	

Kaynak: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15398_en.pdf (22.02.2011)

2.2. Doğu Avrupa ve Orta Asya Ülkeleri

2.2.1. Doğu Avrupa ve Orta Asya'nın AB Açısından Önemi

AB'nin genişleme sürecinden sonra Doğu Avrupa ve Orta Asya'ya olan ilgisinin artmasının en önemli nedeni bölgede bulunan enerji kaynaklarının varlığından ve bölgenin stratejik konumundan kaynaklanmaktadır. Bunun yanında bölgenin AB tarafından açık bir pazar olarak görülmesi de önemli bir etkidir.

AB'nin genişlemesinden sonra Avrupa'nın istikrar ve güvenliği açısından da bu bölge önem taşımaktadır. Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkeleri de bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra siyasal ve ekonomik alanda dünya düzenine uyum sağlayabilmek için Avrupa'ya yaklaşma gereği duymuştur. Bu gereklilik AB tarafından da ileride genişlemeden sonra Komşuluk ilişkileri politikası kapsamına girecek olan bu ülkelerin çevrelerinde ya da içinde meydana gelebilecek herhangi bir bölgesel çatışmanın ve istikrarsızlığın yerinde önlenmesi düşüncesiyle de bir paralellik taşır.

2.2.2. Doğu Avrupa ve Orta Asya Ülkeleri İle İlişkiler

Azerbaycan ile AB arasındaki resmi ilişkiler 1999 yılında Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması yürürlüğe girdikten sonra başlamıştır. Azerbaycan'ın Avrupa Komşuluk Politikası'na katılımı kabul etmesinden sonra Haziran 2004'de bir ülke raporu hazırlanmasına karar verilmiştir. Bu rapor 31 Aralık 2004 tarihine kadar Azerbaycan ile ilgili bilgi sağlamaktadır.⁷⁹

Politik konularla ilgili AB gözlemcileri Sayın İlhami Aliyev'in Cumhurbaşkanı seçildiği son seçimlerde ciddi bir suistimal olduğunu tespit etmişlerdir. Ülke birçok uluslararası kuruluşu katılmıştır ve rüşveti önlemek üzere çeşitli ülke programlarını benimsemiştir. Sivil Toplum Örgütlerinin ve sivil toplumun yardımı olmadan durum

⁷⁹ European Commission, Progress Report of Azerbaijan, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3, (22.02.2011), s. 2

değişmeyecektir. Düşünceme göre, rüşvet ile ilgili suç fiili uluslararası standartların koşullarını sağlamamaktadır.

Kanunlara göre, dinci gruplar ve fertler özgür yaşamak için tüm önemli hakları elde etmiş durumdadır. Devlet sadece “kamu düzenini ve istikrarı tehdit eden” bir grup veya bir şahıs olduğu zaman müdahale etmektedir. İnsan hakları konusundaki yetersizlik ayrıca hapisane sistemi ve 2003 yılı isyanı sonrası siyasi tutuklamaların sayısı ile de görülebilmektedir. Buna rağmen Azerbaycan; örneğin Ulusal Azınlıkları Koruma Çerçeve Kurultayı gibi önemli uluslararası kurultaylarda, Ermenilerin ve bazı dinci grupların statüsünün halen hassas olduğunu tasdik etmektedir. Uluslararası bir işbirliği durumunda Azerbaycan, en büyük “anlaşmazlığı” Ermenistan ile yaşamaktadır. Bu husumetin sebebi 1991 yılından bu yana iç savaşın devam ettiği Dağlık-Karabağ Bölgesidir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Organizasyonu (The Organization for Security and Co-operation in Europe-OSCE) yardımı vasıtasıyla Topluluk iki ülke arasında arabuluculuk yapmaya çalışmıştır. Bu konu Topluluğun öncelikli konusudur. OSCE Minsk Grubu’na siyasi destek verilmiştir ve “karşılıklı temaslar” AB tarafından teşvik edilmiştir.

AB ile Ermenistan arasında ilk resmi ilişkiler 1996 yılında Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması aracılığıyla kurulmuş ve 1999’da yürürlüğe girmiştir. Eylem Planı da beş yıl için kabul edilmiştir. Avrupa Komşuluk Politikası, Eylem Planı ile yakından ilgili yasak konular ve ticaret hakkında AB-Ermenistan alt komitesi, AB-Ermenistan İşbirliği Konseyi, AB-Ermenistan İşbirliği Komitesi gibi Eylem Planının rehberliğinde önemli yapılar oluşturulmuştur. AB-Ermenistan işbirliğini ve diyalog sürecini güçlendirmek ve geliştirmek üzere Şubat 2008’de Avrupa Komisyonu Delegeleri Erivan’da yerlerini almışlardır.⁸⁰ Ermenistan, halen basın özgürlüğü, toplantı özgürlüğü, ifade özgürlüğü, insan hakları ve demokratik özgürlüklerin sınırlandırılması gibi konularda sıkıntı çekmektedir. Bu dönemde kişilerle basın arasında açık bir kısıtlamaya neden olan Şubat 2008’de gerçekleşen Başkanlık seçimleri en büyük iç krizlerden birisi olmuştur. Ermenistan kesinlikle “demokrasi testini”

⁸⁰European Commission, Progress Report of Armenia, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3, (22.02.2011), s. 2

geçememiştir. Bununla birlikte, Eylem Planı altında reformların uygulanmalarında Ermenistan sürecinin pozitif tarafına bakarsak; açıkça özel vergi ve gümrük reformu, mali hizmetler ve rekabet politikası ile ilgili süreci öne sürebiliriz. Ermenistan ayrıca, Ermenistan'ın ekonomik durumunu dengeye getirmek ve ekonomik performansını artırmak amacıyla IMF'nin "Yoksulluğu Azaltma" ve "Olanakları Geliştirme" gibi yeni desteklerine katılmıştır. Ayrıca, hükümetin karar verici mercileri tarafından sivil toplum örgütleri ile şeffaflık konusunda işbirliği gibi önemli adımlar atılmış, bununla beraber Ermenistan demokratik yaklaşımı yükselterek İnsan Haklarını güçlendirmek konusunda bazı işlemler yapmıştır.

Ermenistan komşu ülkelerle, örneğin Türkiye ve Azerbaycan'la diyalogunu geliştirmiştir. Bilindiği gibi Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ krizi, bu ülkeler arasında anlaşmazlıklara ve tansiyonun yükselmesine neden olan bölgesel bir sorun olmaktadır. Bu konuda bir adım atılarak 1994 yılında Ermenistan ve Azerbaycan Başkanları tarafından ilk belge imzalanmıştır. Buna rağmen bu kriz bugün halen devam etmektedir ve ileri bir adım atılmamıştır. 2009 yılının en önemli konuları ifade ve basın özgürlüğü, insan hakları konusunda, rüşvetle mücadele, siyasi diyalog ve reform, uyarılan mevzuatın uygulanması olmuştur. AB-Ermenistan'ın ilk İnsan Hakları Diyalogu 2009'un Aralık ayında gerçekleşmiştir. Ermenistan Cumhuriyetin Danışmanlık Grubu, Ermeni yetkilileri desteklemek amacıyla Avrupa Komşu Ülkeler Politikası (ENP) Eylem Planının demokratik yapıları ve insan hakları, ticaret ve gümrüğü güçlendirme gibi anahtar alanlarını uygulayarak 2009'un Nisan ayında etkinliklerini başlatmıştır.

Ermenistan ENP Eylem Planının birçok alanında ilerleme kaydetmiştir. 2008'in Şubat ayındaki cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrasındaki iç siyasi krizi ele alacak olumlu adımlar atılmıştır. Küresel ekonomik krizin Ermenistan üzerinde derin etkisi olmuştur ve önemli ekonomik regresyona neden olmuştur. Yetkililer genel olarak krizin etkilerini hafifletmek için önlem almakta hızlı davranmıştır. Gümrük ve vergi alanında ilerleme kaydedilmiştir. Ermenistan finansal servis ve rekabet politikası alanlarında reform uygulamaya devam etmiştir. Ermenistan Türkiye'yle bölgesel işbirliği ve diyalog için büyük bir adım atmıştır.⁸¹ 2009'un Ekim ayı ikili ilişkilerin kuruluş ve gelişmeleri üzerine iki protokolün tarihsel imzasıyla sonuçlanmıştır. Ermeni yetkilileri ve sivil toplum temsilcileri Doğu Ortaklığın çok

⁸¹ European Commission, Progress Report of Armenia, s. 3.

yanlı çerçevesine etkin bir şekilde katılmışlardır. İktidarın politik güçleriyle muhalefet arasındaki geliştirilmiş diyalog, ülkenin demokratik kalkınmasına katkıda bulunmaktadır.

AB- Gürcistan Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması Gürcistan'ın ekonomik entegrasyonunu güçlendirmek amacıyla 1999 yılında yürürlüğe girmiştir. Avrupa Komşuluk Politikası Eylem Planı Kasım 2006'da kabul edilmiştir.⁸² Gürcistan Eylem Planı ülke yönetiminin çözmek için özellikle üzerinde durması gereken bazı siyasi alanların altını çizmektedir. Bunlar: hukuki sistemde reform yoluyla hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi, devlet kurumlarının yeniden yapılandırılması ve demokratik kurumların ve insan hakları konusunda çalışan kurumların güçlendirilmesi; ticaret ve yatırım ortamının özelleştirme süreci de dahil olmak üzere gelişmesi, yolsuzlukla mücadele ve ekonomik gelişimi cesaretlendirme, fakirliği azaltma, çevre konularında sürdürülebilir bir gelişme için çalışmak; Adalet, özgürlük, sınır yönetimi de dahil olmak üzere güvenliği artırmak, bölgesel işbirliğini güçlendirmek ve iç anlaşmazlıklar dahil olmak üzere barışçı bir çözümü desteklemektir. AB Gürcistan'ın kendileriyle dış ve güvenlik politikası, ulaşım ve enerji ile ilgili daha fazla işbirliği yapmasını istemektedir. Bu konular Eylem planının genel hedeflerini oluşturmaktadır.

Hukukun üstünlüğü ve demokrasi alanında AB Ocak 2008'de yapılan başkanlık seçimlerini değerlendirdi. Uluslararası gözlemcilerin seçimde birçok standart ile bazı konulara işaret etmelerine rağmen, kampanyalar da kamu yönetimi kaynaklarının suistimal edilmesi gibi örnekler bulunmaktaydı. AB, cumhurbaşkanının gücünü parlamentoyu feshetmesi için sınırlandırdığını, bunun iyi bir adım olmakla beraber yeterli olmadığını belirtmiştir. Gürcistan'ın hukukun üstünlüğü konusunda olumlu gelişmeler gösterdiğini belirterek, daha fazla reform uygulamasını istemiştir.

Ekonomik reformlarla ilgili AB çoğunlukla büyüme, doğrudan dış yatırımlar gibi konularla ilgili istatistikler hazırlamış ve ekonomik kriz sonrasında IMF'nin ülkeyle ilgilenmesi gerektiğini belirtmiştir. Ulusal bankanın hızlı ve doğru şekilde hareket ettiğini de belirtmişlerdir. AB ve bölge için bir diğer çok önemli konuda enerjidir. Gürcistan özellikle ülkeden iki boru hattı ile çok daha fazla enerjiyi Kafkasya enerjisinin taşınması için anahtar

⁸²European Commission, Progress Report of Georgia, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3 (22.02.2011), s. 2.

ülkelerden biridir, Gürcistan, AB-Hazar Denizi işbirliği için çalışan Bakü Girişiminin aktif bir katılımcısıdır. AB, bölgesel işbirliğinde Gürcistan'ın önemine dikkat çekmektedir. Doğu Ortaklık çerçevesine paralel olarak, AB Gürcistan'la ilişkilerini geliştirmek için hazırlıklara başlamıştır. 2010'un Mayıs ayında Ortaklık Antlaşması için AB tarafından müzakere direktifleri kabul edilmiştir.

Gürcistan 2009 boyunca AKÜP (Avrupa Komşu Ülke Politikası) Eylem Planı önceliklerin uygulanmasında özellikle de hukukun üstünlüğü, adalet sistemin reformu, yolsuzlukla mücadele, ticaretin kolaylaştırılması ve iş ortamı alanlarında ilerleme kaydetmiştir. Hükümet, adalet sektörünü düzeltmek için çabalarını artırmıştır. 2007 yılından bu yana bekleyen Ceza Muhakemesi Kanununu kabul edilmiş ve 2010 yılında yürürlüğe girecektir. Gürcistan 2007 yılında parlamento dışı siyasi muhalefet tarafından düzenlenen kitle gösterileri yüzünden mimlenmiştir. 2009 yılında benzer olaylarda olumsuzluk devam etmiş ve göstericileri şiddet kullanarak dağıtmak istememişlerdir. Muhalefete Meclis'te daha fazla yetki verilmiştir. Parlamento dışı muhalefetin bazı temsilcileri Milli Güvenlik Konseyi'nin birkaç genişlemiş oturumuna katılmayı kabul etmiş ama bazıları sonra geri çekilmiştir.

2008'in Ağustos ayındaki savaşın uluslararası ekonomik gerilemeyle birleştirilmesi hükümetin üzerindeki baskıyı arttırmıştır. 2009'un ikinci yarısında, iç talep azalarak, para havalesiyle doğrudan yabancı yatırım düzeyleri düşmüştür. 2009 yılının üçüncü çeyreğinde ekonomik iyileşme belirtileri gözlenmiş ve enflasyon 2009 yılında düşük olmuştur. Reel GSYİH'da % 3,9'luk bir küçülme öngörülmüştür. Gürcü yetkililer ve sivil toplum temsilcileri aktif olarak katıldıkları Doğu Ortaklığının çok taraflılık çerçevesinde olumlu katkısı olmuştur.

AB- Ukrayna Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması 1998 yılında yürürlüğe girmiştir. AB ile Ukrayna sınır ötesi işbirliği ve anlaşmazlıkları önlenmesi ve çözümünde ortak sorumluluklar da dahil olmak üzere güçlendirilmiş siyasi, güvenlik, ekonomik ve kültürel ilişkilerin başlatılmasına karar vermişlerdir.⁸³ Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması altında, özel ilgi alanlarında seçilmiş konularda; demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, bölgesel istikrar ve işbirliği, adalet ve iç işleri, ekonomi ve yeni fırsatlar yaratacak sosyal reformlar, kademeli bir gelişme ve çağdaşlaşma için, daha fazla serbestleşme ve iç pazara katılımında mevcut durum

⁸³ European Commission, Progress Report of Ukraine, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3 (22.02.2011), s. 2

değerlendirilmiş olup Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması 1994 yılı sonunda imzalanarak, Mart 1998’de yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşma AB-Ukrayna ilişkilerinin temel dayanağı olup ticaret ve yatırım, ekonomi ve yasal işbirliği, kültürel ve bilimsel işbirliği, siyasi diyalog alanlarında geniş bir işbirliği sağlamaktadır. Taraflar, paylaştıkları ortak değerleri hatırlayarak, uluslararası barış ve güvenlik yanında anlaşmazlıkların barışçıl yoldan çözümünde kendi sorumluluklarını ifade ederler ve demokrasi ilkeleri ile insan haklarını kabul ederler, ayrıca piyasa ekonomisi ilkeleri ile kendi iç ve dış politikalarını destekleyerek, sözleşmenin ve ortaklığın temel unsurunu oluştururlar.

Taraflar birbirleriyle En Çok Kayırılan Ülke uygulamasında anlaşarak, ithalat ve ihracata yönelik kısıtlamaların olasılığını sınırlandırmaktadır. Antlaşma böylece Ukrayna’da pazara yönelik ekonomik reformların daha da ilerlemesini sağlayacaktır. Bu esnada serbest ticaret alanı kurulması konusunda görüşmelere başlanması olasılığı göz önünde bulundurulacaktır. Ticarete tekstil, nükleer enerjinin de yer aldığı bilim ve teknoloji alanlarında özel antlaşmalar mevcuttur. Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması ayrıca çelik ürünleri ticareti konusunda karşılıklı anlaşma öngörmektedir. Ayrıca AB Ukrayna için en büyük donör olmuştur. Ukrayna TACIS gibi bölgesel programlardan 1991’den itibaren maddi destek almıştır. Bu kapsamda sadece 1998- 2002 döneminde toplam 756,1 milyon € finansal destek sağlamıştır.

2.2.2.1. Siyasi Diyalog ve Reform

Azerbaycan’da Mart 2009’da ulusal referandumla Anayasaya değişikliği yapılmıştır.⁸⁴ Referandumdan önce medyada pek fazla kamu tartışması gerçekleşmemiştir ve bazı ilgili siyasi gruplar oylamada yer almamıştır. Aralık 2009’da gerçekleşen yerel seçimler Oylama Komisyonu tarafından genellikle sakin ve iyi idare edilmiş olarak nitelendirilmiştir. Yerel yetkililerin sınırlı katılım ve özerklikleri, yerel seçimlere olan ilgisizliği gösterdiği tahmin edilmektedir. Sivil servisin gelişmesinde bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. 2009’un Eylül ve Ekim aylarında yeni yasa ve kanunlar onaylanmıştır.

Yargı reformu alanında, hakim seçimlerinde, savcı, hakim adayları ve hakim eğitiminde ilerleme kaydedilmiştir. Yargı sektöründe, insan kaynaklarını büyütme ve mahkeme altyapısını iyileştirmek için bazı inisiyatifler kullanılmıştır. Adliyenin bağımsızlığının yetersizliği, ele alınması gereken ciddi endişe olmaya devam etmektedir.

⁸⁴ European Commission, Progress Report of Azerbaijan, s. 3.

Yolsuzluğa karşı bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Yolsuzluk davalarıyla ilgilenen yetkili kapasitesini güçlendirmek ve devlet memurlarına yolsuzluğu önlemek için eğitim vermek gibi çaba harcanmıştır.

Ermenistan'ın başkenti Erivan'da Belediye Başkanı seçimleri 2009'un Mayıs ayında yapılmıştır.⁸⁵ Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yetkili Kongresi, seçimlerin kuramsal çerçevesinin Avrupa standartlarıyla uyumlu olmasına rağmen, seçim kurallarının ve gerçek demokratik kültürün gelişmesinin yetkililer tarafından onaylanmadığına karar vermiştir. Yetkililer 2008 Cumhurbaşkanı seçimleri ve 2008'in Mart ayındaki şiddetli olaylara bağlı olan politik krizi ele almak için birkaç adım atmıştır.

Yargı Kanunu ve Adalet Akademisi kanunu değişiklikleri dahil olmak üzere yargı reformları 2009'da devam etmiştir. 2009–2011 yargı reformlarının uygulanması için 2009'un Nisan ayında Stratejik Eylem Planı kabul edilmiştir. Yolsuzlukla mücadele alanında yasal yaptırımları geliştirmek için önemli adımlar atılmıştır. İzleme ve değerlendirme sisteminin kuruluşunu içeren Yolsuzlukla Mücadele Stratejisi ve 2009- 2012 eylem planı 2009'un Kasım ayında kabul edilmiştir. İyi bir yargı sürecine rağmen, 2009 yılında yapılan uluslararası anketlere göre yolsuzlukta bir azalma meydana gelmemiştir.

Gürcistan'da seçimlerin yürütülmesinde birçok usulsüzlüğü özetleyen 2008 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatının hazırladığı raporun ardından, hükümet seçim yasasını değiştirmiştir.⁸⁶ 2010 Mayıs yerel seçimlerin yürütülmesi seçim yasasında reform konusunda ilerlemenin önemli bir göstergesi olmuştur. Anayasa Komisyonunun amacı, güçler ayrılığı, kontrol ve dengelerin geliştirilmiş bir sistemi, daha bağımsız bir mahkeme sistemi ve insan haklarının daha iyi korunmasını sağlayacak yeni bir anayasa hazırlamaktır. Anayasanın ilk taslağının 2010 yılının sonbaharında çıkması beklenmektedir. İki yıl askıda kalan yeni Ceza Muhakemesi Kanunu 2009'un Ekim ayında kabul edildiği için 2009'da ceza adaleti sisteminin reformunda ilerleme olmuştur. Yasanın 2010'un Ekim ayında yürürlüğe girmesi beklenmektedir. Yeni Düzenlemeler ve Hukuki Yardım Bakanlığının ücretsiz hukuki yardım hizmeti ülke genelinde vatandaşlara hukuki yardım vermeye devam etmektedir. 2009'da iki yeni ofis kurularak 2009'un Mayıs ayından itibaren Servisin yaklaşık 180 ana kadrosunun yanı sıra 123 özel avukata erişimi bulunmaktadır.

⁸⁵ European Commission, Progress Report of Armenia, s. 3.

⁸⁶ European Commission, Progress Report of Georgia, s. 3.

Kamu hizmetleri reformu 2009 yılında askıya alınmış, Meclis yeni kamu görevi yasasını hazırlayarak durumu düzeltmek istemiştir. Yerel yönetimle ilgili olarak sadece birkaç somut başarı kaydedilmiştir. İlgili taslak stratejisi, teknik düzeyde tutulmaktadır. Özerk yönetime uygulanabilir mevzuatın bazı değişiklikleri 2009'un sonunda teklif edilmiştir. Bu değişiklikler 2010'un Mart ayında gerçekleşmesi beklenen bölgesel kalkınma stratejisinin onaylanması ihtimali ile ilgilidir. Yolsuzlukla mücadele alanında, Gürcistan, Avrupa Konseyin Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu tavsiyeleriyle uyum sağlayabilmek için önemli çaba göstermiştir.

Ukrayna'nın siyasi ve güvenlik durumu, batıda Polonya, Romanya ve Moldova, kuzeyde Belarus ve doğuda Rusya arasında bulunan coğrafi konumundan etkilenmektedir.⁸⁷ Rus siyasi, ekonomik ve kültürel etkisi, ülkede Sovyetler Birliği'nin dağılması ile 1991 yılında bağımsızlığını kazandığından beri güçlü olmuştur. Özellikle Ukrayna nüfusunun %20'sini oluşturan Rus azınlığın yaşadığı doğu bölgelerinde görülmektedir.

Turuncu devrim AB ile Ukrayna arasında anlamlı, güçlü ilişkiler oluşmasına yol açmış olup, Avrupa ile entegrasyona doğru Ukrayna dış politikasının yolunu açmıştır. Başbakan Yanukoviç'in yeni hükümeti, bir "euro-pragmatik" yaklaşım içindedir. AB entegrasyonu hemen olmasa da uzun vadeli bir amaçtır. Ukrayna 26 Mart 2006 tarihinde ülkenin demokratik gelişiminde bir kilometre taşı olan tarihinin gerçekten ilk özgür ve adil milletvekili seçimine tanık olmuştur. Seçimleri siyasi istikrarsızlıkla zor bir dönem izlemiştir. Cumhurbaşkanı Yuşçenko, 2004 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, 2002- 2004 döneminin Cumhurbaşkanı Kuchma'nın altındaki eski Başbakanın rakibi olarak adaylığını kabul etmiştir, Viktor Yanukoviç, 2006 Ağustos başında Başbakan olarak atanmıştır. Ulusal birlik hükümetini oluşturmak üzere yaz-sonbahar 2006 dönemi sırasında Yanukonych'un Bölgeler Partisi ile Cumhurbaşkanı Yuşçenko'nun "Bizim Ukrayna" bloğu girişim başarılı olamamıştır. Yeni hükümetin karşı karşıya kaldığı önemli sorunlar ve ilk ayların gösterdiği Cumhurbaşkanı ile yeni Başbakanın zor birliktelikleri önemli bir gerginlik yaratmıştır. İlave olarak, ülke, ekonomik reform, yönetim reformu, politikanın özel çıkarlardan ayrılması ve göçle ilgili problemlerin ele alınması alanlarını da içeren bir dizi kısa ve orta vadeli yapısal sorunla karşı karşıya kalmıştır.

⁸⁷ European Commission, 2007-2013 Country Strategy Paper of Ukraine, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3 (22.02.2011), s. 6.

Turuncu Devrim'den bu yana olumlu gelişmeler Ukrayna'nın uluslararası imajını çarpıcı biçimde değiştirmiştir ve özellikle AB ve ABD ile ilişkilerini geliştirmiştir. Hükümet Avrupa yapılarına entegrasyonu teşvik etmeye kararlıdır. Hem Cumhurbaşkanı Yuşçenko hem de Başbakan Yanukoviç Ukrayna'nın Avrupa seçiminin geri dönüşümsüz olduğunu ve AB-Ukrayna Eylem Planı'nın uygulanmasına odaklanmak üzere Ukrayna dış politikasının izlediği yol devam edeceğini vurgulamıştır. Hükümet, halkın büyük desteğini almış olan AB'ye geçişin stratejik siyasi hedefinden ayrılmamaktadır. Hükümet, daha az heyecanla NATO'yla olan işbirliğine de devam etmektedir. Fakat olası bir NATO üyeliğini, referandumda halkın kararına bağlı olarak geleceğe bırakmıştır.

Rusya ile zor olan ilişkiler Turuncu Devrim'den bu yana gaz fiyatlarındaki Anlaşmazlık 2005 yılı sonu 2006 yılı başında zirveye ulaşmıştır. Başbakan Yanukovich ilk dış ziyaretini Rusya'ya yapmıştır. Bu ziyareti sırasında Yanukovich Avrupa-Asya Ekonomik Topluluğu'nun resmi olmayan zirvesine katılmıştır. Hükümet koalisyonunun antlaşması Ukrayna'nın NATO üyeliğinin referanduma götürülmesi büyük ihtimalle Rusya ile çekişme kaynağını şimdilik kaldırmak içindi. Çözümlememiş anlaşmazlıklar Sepastopol'deki Rus Karadeniz filosunun varlığını ve sınır çizimi konularını kapsamaktadır.⁸⁸

Transnistria çatışmasında, Ukrayna hükümeti çatışmayı yatıştırmak üzere bir çözüm iletilmesine yardımcı olmaya çalışarak AB ve diğer ortakların yanında önemli bir rol oynamıştır. Şu anda Ukrayna'nın Moldova sınırında yayılmış olan AB Sınır Yardım Misyonu için Ukrayna desteği, Moldova'da kayıtlı Transnistria firmalarını cesaretlendiren Moldova'nın yeni gümrük rejimi için kilit faktör olmaktadır. Ukrayna'nın yeni hükümeti AB Sınır Yardım Misyonu ve gümrük rejimi için taahhüdünü onaylamıştır. Ukrayna'nın dış durumu iç gelişmelere yakından bağlı kalacaktır. Ukrayna iç reformların yürütülmesi ve Avrupa standartlarının benimsenmesi konusunda gerçek bir ilerleme kaydetmiştir. Ukrayna ve AB arasındaki ilişkiler derinleşmeye ve güçlenmeye başlayacaktır. Turuncu devrim Ukrayna'nın Avrupa umutlarını gerçekleştirmesi ve modern demokratik bir ülkeye dönüşmesi için eşsiz bir fırsat yaratmıştır. Yeni hükümetin içte ve dışta büyük beklentileri bulunmaktadır. Bu beklentileri karşılamak için fikir birliği oluşturmak, sürdürülebilir reformların uygulanması ve AB ile diğer donörlerin uygun katkıları ile çok çalışmak gerekmektedir.

⁸⁸ European Commission, 2007-2013 Country Strategy Paper of Ukraine, s. 7.

Mart 2009'da, Azerbaycan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonunun Evrensel Periyodik İncelemesine tabi tutularak, 32 önerinin çoğunu kabul etmiştir.⁸⁹ Mart 2009'da meclis, bazı muhalefet gazeteciler de dahil, 9000 kişinin ya bırakılması için (toplam hapis sürelerinin bir seneden azı kaldıysa) yada hapis sürelerinin azaltılması için af kanunu benimsemiştir. Aralıkta, cumhurbaşkanı tarafından bazı gazeteciler de dahil olmak üzere 99 kişiyi kapsayan af kararnamesi uygulanmıştır. Kitleli medya için devlet destekleme fonu Nisan 2009'da oluşturulmuştur. Denetimsel konseyi üyeleri Mayıs ayında Cumhurbaşkanı tarafından atanmıştır. Bu çabalara rağmen ifade özgürlüğü ve medya özgürlüğü son yıllarda bozulmaya başlamıştır.

Dini özgürlük kanunu 2009'un Haziran ayında değiştirilmiş, özellikle de dini grupların 2009'un sonuna kadar tekrar kayıt yapmalarını gerektiren bir şart ve dini etkinliklerin öngörülen yerler dışında yapılmasına yasak koyulmuştur. Cinsiyet eşitliği ve kadınların haklarını güçlendirmek için uğraşmıştır. 2009'daki belediye sayılarında oldukça çok azalmayla yerel yönetimde bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Fakat belediyeler ve yerel icra makamları arasındaki güç ayrımı daha net ifade edilmelidir.

Aralarında Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan olan, Avrupa Birliği tarafından temsil edilen Güney Kafkasya Entegre Sınır Yönetimi, 2009'un Ocak ayında başlaması gerekirken, Azerbaycan tarafından çıkarılan konuları ele almak için ertelenmiştir. Uygulama durumları şimdi her üç ülke tarafından da kabul edilmiş uygulamalar Mart 2010'da başlamıştır. Yüksek öğretim alanında, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'daki üniversiteler uzaklık ve e-öğretim projesinde işbirliği yapmışlardır. Tempus programıyla ilk defa böyle bölgesel işbirliği meydana gelmiştir. Minsk Grubu içerisinde barışçı çözüm ile ilgili müzakereler 2009'da hızlanmış ve aynı yıl altı adet çift taraflı toplantı düzenleyerek Ermenistan ve Azerbaycan cumhurbaşkanlarıyla diyalogu artırmak için katkıda bulunmuştur.

AB-Ermenistan İnsan Hakları Diyalogu 2009'un Aralık ayında gerçekleşmiştir. Politik sistemdeki İnsan Haklarını Koruyucu Enstitünün özgürlüğü ve insan haklarını koruma görevi güçlendirilmiştir. 2009'un Ekim ayında, İnsan Hakları Koruyucusunun teknik ve örgütsel kapasitesini desteklemek amacıyla eşleştirme programı başlatılmıştır.⁹⁰

⁸⁹ European Commission, Progress Report of Azerbaijan, s. 4.

⁹⁰ European Commission, Progress Report of Armenia, s. 6.

2009 yılında Ermenistan Ekonomik, Uluslararası Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin uygulanması çerçevesinde, AB Anlaşma Kurumlarına birçok rapor teslim etmiştir. Ülke AB Kurumlarına tam beş zorunlu periyodik raporu teslim etmekte gecikmiştir. Ermenistan 2009'un Mayıs ayında Avrupa Sosyal Şartının uygulanması konusunda üçüncü raporunu teslim etmiştir. Komitenin sonuç bildirgesi 2010'un Ocak ayında yayımlanmıştır. Tutuklama işlemlerinde ve polisdeki kötü muamele ve işkence 2009'da rapor edilmeye devam etmiştir. Ermenistan işkenceye karşı sözleşmenin İhtiyari Protokolünün uygulanması için adım atmaya devam etmiş ve işkenceye karşı sözleşmenin İhtiyari Protokolünün uygulanmasıyla ilgili ilk raporunu 2009'un Aralık ayında teslim etmiştir. Cezaevi şartlarını iyileştirmek için çaba harcanmıştır. Cezaevi Altyapı Servis Reform kavramı 2009'un Aralık ayında kabul edilmiştir.

İfade ve basın özgürlüğü alanında mevzuat değiştirilmiştir. 2009'un Nisan ayında Televizyon, Radyo ve Kamu Televizyonu, Radyo Kurulunun Ulusal Komisyonunun durumlarını değiştirmek üzere dört kanun kabul edilmiştir. 2009'un Mart ayında kamu yararı ile ilgili konularda kamu alanında danışmalar için bir forum oluşturmayı amaçlayan sivil toplum örgütleriyle müzakere edecek bir Kamu Konseyi kurulmuştur. Kadınların statülerini geliştirmek ve kadınları güçlendirme konusundaki 2004-2010 Ulusal Eylem Planının uygulanması, bahsedilen dönem boyunca devam etmiştir. 2009'un Eylül ayında, Ermenistan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin ihtiyari protokolünü imzalamıştır. İşçilik hakları mevzuat hazırlıkları devam etmiştir. İşçilik yasası değişikliklerindeki kanun tasarısı, devletin onayından sonra 2009'un Aralık ayında parlamentoya gönderilmiştir. Terörizm sorunlarıyla ilgili bilgi değişiminde Ermenistan Avrupa Birliğiyle işbirliği yürütmüş, NATO barış ortaklığında yer almış ve Avrupa Birliği Uyuşturucu ve Suç Bürosu, BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) ve Dünya Gümrük Örgütündeki uzmanlarla işbirliği yapmıştır.

Gürcistan 2009'un Temmuz ayında, ülke BM Engelli Birey Hakları Sözleşmesi'ni imzalamıştır.⁹¹ Gürcistan, 2003 yılından bu yana Uluslararası Ceza Mahkemesinin Roma Statüsüne taraf olmuştur. Ülke BM Antlaşma birliklerine toplam dört zorunlu periyodik rapor teslim etmekte gecikmiştir. 2009'un Eylül ayında yeni Kamu Deneticisi atanmıştır.

⁹¹ European Commission, Progress Report of Georgia, s. 5.

İşkenceye Karşı BM Sözleşmesinin İhtiyari Protokol kapsamında yükümlülüklerini yerine getirmeleri için 2009'un Temmuz ayında Kamu Deneticisinin Ofisi Ulusal Önleyici Mekanizması olarak belirlenmiştir. İşkence, İnsanlık Dışı ve Aşağılayıcı Muameleye karşı Gürcü Kuruluşlar arası Koordinasyon Kurulu 2008- 2009 için yeni bir eylem planı sunmuştur. Ocak 2008- Temmuz 2009 tarihlerindeki eylem planının uygulanmasına ilişkin rapor, 2009'un Eylül ayında yayınlanmıştır. Genellikle aşırı kalabalıktan kaynaklanan insanlık dışı ve onur kırıcı koşullar dahil olmak üzere tutukluluk koşulları ve cezaevlerinde aşırı kalabalık, önem taşıyan konuda olmaya devam etmektedir. Şartlı tahliye veya hapis alternatiflerinin kullanımı Avrupa Konsey standartlarıyla kıyasla halen yetersizdir.

'Demokratik reformların ikinci dalgası' Gürcistan'da medya çoğulculuğunu teşvik etmek için tedbir almıştır. Uydu lisansların yüksek fiyatları muhalefet fikirli TV kanalları için bir sorun teşkil ettiği için tüm TV kanallarına ülke çapında uydu yayıncılığı verilmesinin sadece sınırlı bir etkisi olmuştur. Avrupa Birliği, 2009'un Kasım ayında medya özgürlüğünün bilincini arttırmak, sorunları belirlemek ve çözüm formülasyonu kolaylaştırmak amacıyla Medya Özgürlüğü için bir 'Sivil Toplum İnsan Hakları Semineri' düzenlemiştir. Gürcistan'da bütünleşme ve azınlıkların hakları konu olmaya devam etmektedir. Hükümet 2009'un Mayıs ayında kabul edilen "Ulusal Uyum Stratejisi: Hoşgörü ve kentsel bütünleşme için Ulusal Kavramı" detaylandırmıştır. 2009- 2014 dönemini kapsayan kavram ve eylem planı, uzak azınlık bölgelerin altyapılarının iyileştirilmesi ve Gürcü dilinin devlet dili olarak sınıflandırılmasını öngörmektedir.

2009–2010 aile içi şiddetin ortadan kaldırılmasını ve aile içi şiddet mağdurlarının korunması eylem planını öngören Gürcü mevzuatın kadın haklarına ilişkin değişiklik paketi, 2009'un Aralık ayında kabul edilmiştir. Aile içi şiddetin giderilmesi kurumlar arası Konsey yürürlüktedir. Cinsiyet eşitliği üzerindeki kanun tasarısı yerel sivil toplum kuruluşlarının, uluslararası örgütlerin ve kamu kuruluşlarının katılımıyla detaylandırılmıştır ve 2010'un ilkbaharında kabul edilmesi beklenmektedir. Hükümet uluslararası ortaklarıyla birlikte çocuk adalet sisteminin reformunu başlatmıştır. Sonuç olarak, Çocuk Adalet Sistemi Reformu ve eylem planı stratejisi, 2009'un Eylül ayında kabul edilmiştir. Çocuk suçluların tutukevlerindeki rehabilitasyon ve eğitim faaliyetlerinin geliştirilmesindeki ilerleme de bildirilmiştir.

Avrupa Birliği ile Moldova Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler 1994 yılında, bir Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması imzalandığında başladı. Antlaşma 1998 yılında yürürlüğe girdi. şubat 2005’de Eylem Planı üç yıllık bir süre için kabul edildi.⁹² Diğer taraftan geçen yıllardaki değerlendirmeler Moldova’nın Eylem Planı’nda çeşitli sektörlerde önemli reformlar uyguladığını gösteriyor. Bu önemli adımlardan bazıları adalet sisteminin reformu, Sınır Yardım Misyonu gibi çeşitli alanlarda AB ile yakın işbirliği veya bölgesel işbirliğidir. Ayrıca, Moldova ekonomisi 2007’den itibaren dünya ekonomisindeki büyük sıkıntılara rağmen gelişme göstermiştir. Fakat Moldova’nın henüz Eylem Planı kapsamında bir dizi kriteri yerine getirmediği görülmektedir. Özellikle vatandaşların temel özgürlükleri, yolsuzluk ve uyuşturucu ile mücadele, ayrıca ulaşım ve enerji alanları belirtilmelidir. Moldova’da demokrasi ve insan hakları alanında yetkililerin ve seçilmiş temsilcilerin iki veya daha çok vatandaşlığı olmasını yasaklayan yeni yasa kabul edildi. Bu kural Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından temel özgürlüklere karşı şiddet olarak ilan edilmiştir.

İnsan hakları konusunda, örneğin halen yaygın olarak görülen, polis tarafından kötü muamele konusunda bir ilerleme olmamıştır. Ayrıca ifade özgürlüğu ve basın çoğulculuğu alanlarında da bir ilerleme olmamıştır. Cinsiyet eşitliliği ile ilgili bir kanun vardır, fakat yine de kadınlara büyük ölçüde ayrımcılık uygulanmaktadır. Dış ve Güvenlik Politikası alanında Moldova Avrupa Birliği’nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası’nda yazılı olan birçok içeriği büyük ölçüde kabul etmiştir. Ayrıca, Moldova bölgesel işbirliğinin aktif üyesidir. Haziran 2009’da, Konsey yeni AB-Moldova Antlaşmasının direktifleri konusunda müzakereleri kabul etmiştir. Haziran 2009’daki parlamento seçimleri, Ocak 2010’da Moldova’da tüm AB vatandaşlarına eşit vize politikası uygulanması ve göze çarpan insan hakları konularını tanımlamak üzere müzakerelerin başlatılmasının yolunu açmıştır.⁹³

Etkili yapısal reformlar uygulama çabaları, güçlü bir Avrupa entegrasyonuna dayalı, AB Moldova Eylem Planının hedefleri ile uyumlu bir hükümet programına dayalıdır. Bu çabalar 2009’un son çeyreğinde artmıştır. Sivil toplum ile diyaloglar dikkate değer şekilde artmıştır. Bilgiye erişimi artırmak için tedbirler ve kamu karar verme süreçlerinde şeffaflık artırılmıştır. Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu’nun talep ettiği seçim yasasındaki değeriklikler kabul edilmiştir. Yolsuzlukla mücadele ve kara para aklama konularında ilerleme

⁹² European Commission, Progress Report of Moldova, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3 (22.02.2011), s. 2.

⁹³ European Commission, Progress Report of Moldova, s. 3.

olmuştur. Ayrıca yargı reformu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kararlarının uygulanması konularında da ilerleme kaydedilmiştir. Avrupa Komşuluk Politikası'nın kapsadığı birçok sektörel alanda, özellikle finans hizmetleri, gümrük ile sağlık ve bitki sağlığı konularında da bazı ilerlemeler olmuştur. Diğer başarılı konuları; Moldova'nın Enerji Topluluğu'na girişi, enerjinin yasal çerçevesindeki eksik parçaların kabulü, AB-Moldova ortak bildirisinin Aralık 2009'da İşbirliği Konseyi toplantısında yayınlanmasını, uzun vadeli hedef olarak Moldova vatandaşlarının AB'de vizesiz seyahat edebilmesi için gereken şartların incelenmesine 2010'da başlanması olarak sıralanmaktadır. Moldova, göç ve sınır yönetiminin iyileştirilmesine katkıda bulunan AB Sınır Yardım Misyonu uzmanlığından yarar sağlamaya devam etmektedir.

Ukrayna 2005 yılında İnsani Gelişim Raporunda İnsani Gelişim İndeksinde 78'nci sıraya yükselmiştir.⁹⁴ Bu nedenle İsrail hariç tüm Avrupa Komşuluk Politikası yararlanıcısı ülkeleri geçmektedir. Aşırı yoksulluk düşüktür, fakat nüfusun yoksulluk sınırının altında yaşayanların payı küçük kasabalar, kırsal alanlarda ve küçük çocukları olan aileler arasında yoğunlaşan bölgelerde yaklaşık yıllık 455 \$ ile %25,6 olmuştur. Güçlü bir ekonomik büyüme ile emeklilik ve asgari ücret üzerine artan hükümet harcamaları, yoksulluk sınırını son birkaç yıldır düşürmektedir ve yaklaşık olarak nüfusun %20'si oluşturmaktadırlar. Ayrıca, bu olumlu gelişim resmi istihdamdaki önemli artış ile eşleşmemektedir ve resmi dışı ekonomi koruyucu olarak önemli bir rol oynamaya devam etmektedir. Gelir dağılımındaki eşitsizlik düzeyi uluslararası standartlardan düşüktür. Zor ekonomik durum nedeniyle yurt dışında iş arama yoğunluğu yüksek olmaya devam etmektedir. Özellikle Avrupa Batı ülkelerine doğru seks ticareti önemli sayıda kadın ve çocuk kurbanlar içermeye devam etmektedir.

Ukrayna'nın nüfusu 1991 yılında 51,6 milyon iken 2004 yılında, özellikle erkekler arasındaki çarpıcı ölüm artışı, doğum oranındaki keskin düşüş ve belirgin net dış göç oranlarını yansıtarak 48 milyona düşmüştür. Tüberküloz, difteri ve kolera gibi bulaşıcı hastalıkların dirilişi ile birlikte, alkol ve sigaranın neden olduğu hastalıklardaki artış erkek ölümlerinin önemli bir faktörüdür. Avrupa'da en yüksek orana sahip olan ve yetişkin nüfusunun %1'ini etkileyen HIV/AIDS seviyeleri yükselmiştir. Frengi gibi cinsel ilişki yoluyla bulaşan diğer hastalıklarda da çarpıcı bir artış olmuştur. Anne ölüm hızı, 1992

⁹⁴ European Commission, 2007-2013 Country Strategy Paper of Ukraine, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3 (22.02.2011), s. 8.

yılından bu yana düşse de, AB ortalamasının yaklaşık beş kez üstündedir. Ukrayna halen önemli sayıda insanın kalıcı olarak sakatlandığı 1986'da yaşanan Çernobil kazasının sosyal mirası ile yüzleşmektedir. Gerekli sağlık tesislerine giriş özellikle nüfusun en yoksul kesimi açısından endişe vericidir. Ukrayna'nın puan göstergelerinde 2002 yılında okuma-yazma ve okullaşma, %99,6'lık okur yaza oranı ve net ilköğretime kayıt oranı %84 ile iyi iken ülkenin eğitim sistemi, eşitsiz erişimdeki artış, kalitedeki aşınma ve kaynakların düşük verimlilikle kullanımı ile zarar görmektedir.

2.2.2.2. Ekonomik ve Sosyal Reform

2008 yılı içinde %11'lik GSYİH ile oluşan güçlü ekonomik büyümenin ardından, yükselen petrol fiyatları üzerine, küresel finansal ve ekonomik krizin etkisine rağmen 2009 yılında da ekonomideki büyüme gerçekleşmiştir⁹⁵. Böylece krizden Azerbaycan bölgedeki diğer ülkelerden daha az etkilenmiştir. Genel olarak yatırım ve enerji talebindeki artış ve gelişmekte olan piyasalara yönelik artan riskten kaçınma nedeniyle küresel krizden temelde en çok ihracat etkilenmiştir. 2009 yılında GSYİH %9,3'e yükselmiştir. En güçlü büyüyen sektör sanayi sektörü olmuştur. GSYİH'nın payının yarısını sanayi sektörü, %30'unu küçük hizmetler ki en büyük oranı otel, restoranlar ve iletişim sektörü oluşturmaktadır. İnşaat sektörü ise 2008 ile karşılaştırıldığında gerileme yaşayan tek sektör olmuştur. 2008'deki %21'lik çok yüksek enflasyonun taban etkisinden, daha sıkı para politikasından, uluslararası emtia fiyatlarından ve daha güçsüz özel tüketim büyümesinden dolayı 2009'da enflasyon %2'ye düşmüştür.

Merkez Bankası, geri kredi skalasında düşen mevduatın bankacılık sektörünü zorlaması ve küresel sermaye piyasalarına sınırlı erişim gibi likiditeyi kolaylaştırmak ve para politikasını gevşetmek üzere önemli önlemler aldı. Merkez Bankası yeniden, finansman oranını %13'den %2'ye indirmiştir. Kredileri desteklemek üzere bankaların ihtiyacı olan rezervler %5'e indirilmiştir. Manat, petrol fiyatları düşse de Euro'ya ve ABD Dolarına karşı sabit kalmıştır. 2009 yılı başlarında yaklaşık %20 olan düşüşün ardından, yılın sonraki dönemlerinde döviz rezervleri dengelenmiştir. Hükümetin 2009 bütçesi, 2008 yılına göre daha fazla sosyal harcama ve sermaye yatırımı hedeflemektedir. Gelir, bütçeye en fazla katkı sağlayan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Petrol Ofisi'nin verdiği düşük petrol fiyatlarının etkisiyle kısıtlı olmuştur. 2008 yılında gider düşükken, Azerbaycan Cumhuriyeti

⁹⁵ European Commission, Progress Report of Azerbaijan, s. 7.

Devlet Petrol Fonu'ndan transferler ile devlet bütçesine destek sağlanmıştır. Transferler hariç bu açık 2009 bütçesinde GSYİH'nin % 9'u olarak tahmin edilmiştir.

2009'un Ekim ayında, %44'ü kadın olmak üzere, tamamı %6,1 resmi işsiz kayıtlı olduğu görülmüştür. İşsizliği kontrol altına alma önlemleri aslında yabancı işçiye iş vermek koşullarını sıkı tutmak için yapılmaktadır. Haziran 2009'da Azerbaycan işgücü göçü kotalarını belirleyen kuralları kabul etmiştir. Azerbaycan Girişimciliğini Destekleme Fonu Mayıs 2010'a kadarki dönemde düzenli olarak artış göstermiştir. Kredilerin 3.400'den fazla iş yaratılmasına yardımcı olduğu belirtilmektedir. Sosyal durumu ve yoksulluğun azaltılması konusunda, 2009- 2013 yılları arasında Devletin sosyoekonomik kalkınma programı Nisan 2009'da kabul edilmiştir⁹⁶. Bu program ekonominin çeşitlendirilmesini ve kamu hizmetlerinin kalitesi ile nüfusun yaşam kalitesini artırmayı da amaçlamaktadır. Devlet İstatistik Komitesi, 2008 yılındaki % 13,2 olan yoksulluk düzeyini 2009 yılında % 11'e düşürmüştür. AB standartlarına uygun olarak sistemin iyileştirilmesi amaçlayan sosyal kapsama ve koruma konusunda, sigorta sistemi ve emekliliği geliştirme Devlet Programı 2009- 2015 için Başkanlık Kararnamesi ile Aralık 2009'da kabul edilmiştir. Parlamento 2009 Ekim ayında emeklilik yaşını yükseltme hükümlerine, çocuk sayısı, sigorta emeklilik süresi ve emekliliği endekslemeyi içeren emeklilik kanunundaki değişiklikleri onaylamıştır. Resmi verilere göre sivil emekli maaşları 2009 Haziran verilerinde özel sektöre göre üç kat daha yüksek bulunmuştur. Ülke üzerinde Mayıs 2010 döneminde yapılan anket sonucunda hedeflenen sosyal yardım mekanizmasını değerlendirmek üzere nüfusun yoksul ve en yoksul gruplarına yönelik olarak toplumun %40'ını oluşturan en fakir kesimini temsil eden ve hedeflenen sosyal yardımdan %90'ını alan kesim faydalanıcıların %86'sını oluşturmaktadır. Tarım konusunda organik tarım hükümlerinin uygulanması Ocak 2009'da kabul edilmiştir. Ulusal Girişim Destek Fonu, Tarımsal Kalkınma ve Kredi Projesi, Kuzey Doğu Projesi ile banka dışı kredi kurumları tarafından kredi ve projeler vasıtasıyla tarım ve tarımsal gıda sektörlerine geniş destek sağlanmıştır.

Ermenistan ekonomisine küresel ekonomik kriz ve özellikle Rus ekonomisinin hızlı gerilemesinin, 2009 yılında olumsuz etkisi olmuştur⁹⁷. 2008'in son çeyreğinde düşmeye başlayan ekonomik faaliyetler, 2009'da %15,4'le ekonomik küçülmeye neden olmuştur.

⁹⁶ European Commission, Progress Report of Azerbaijan, s. 8.

⁹⁷ European Commission, Progress Report of Armenia, s. 8.

2009'un Mart ayında, Ermenistan Dram'ın Euro'ya ve ABD Dolarına karşı %22'lik fiili devalüasyonla tam serbest döviz kuru rejimine geri dönmüştür. Bu adım mali istikrarına zarar vermeden rekabetçiliği geliştirmeye yardımcı olmuştur. Mali politika, geniş kapsamlı bir krizi önleme tedbirlerine odaklanan harcama planlarıyla, dış kredili sermaye harcamalarıyla ve sosyal harcamaların korunmasıyla ekonomiye katkıda bulunmuştur. 2009'da bütçe açığı GSYİH'nin %7,5'ine ve devlet borcu GSYİH'nin %37'sine yaklaşmıştır.

Ermenistan Merkez Bankası poliçe oranını kademli olarak 2009'un Nisan ayında %7,75'ten Eylül ayında %5'e düşürmüştür. Geçiş mekanizmasının zayıf yönleri nedeniyle, banka yatırım faizleri %18'de duraklamıştır. Bu da yetkililer tarafından ek tedbire neden olmuştur. Geçiş mekanizmasındaki eksiklik, yaklaşık %70'de kalan yüksek mevduat dolarizasyonu olmuştur. Dram'ın 2009'un Mart ayındaki değersizleşmesine rağmen, ortalama enflasyon zayıf talebin ardından %3,4'te kalmıştır. Bununla birlikte 2009'un Aralık ayında enflasyon %6,5'e çıkmıştır. Dış ticaret cirosu 2009'da yaklaşık %28'e küçülmüştür. İthalat %26'la daha az ölçüde küçülürken, İhracat geliri yaklaşık %37'ye küçülmüştür. Sonuç olarak, cari açık 2009'da GSYİH'nin %13,7'siyle genişlemiş olduğu tahmin edilmiştir.

Ermenistan'ı ciddi şekilde etkileyen ekonomik krizden dolayı, devlet, yoksulluğun azaltılması konusundaki Sürdürülebilir Kalkınma Programını geçici olarak askıya almaya karar vermiştir. Resmi işsizlik oranı 2009'un sonunda %7,1 olarak tahmin edilmiş ve özellikle resmi olarak genç nüfus ve kadın işsizliği sırasıyla %20,7 ve %70,7'siyle etkilenmeye devam etmiştir. Devlet istihdam hizmetleri işsizlerin eğitim faaliyetlerine devam etmiştir. Sosyal diyalog konusunda sosyal ortaklarla 2009'un Mayıs ayında toplu sözleşmeler imzalanmıştır. Akabinde aynı ay içerisinde, devlet, işveren ve işçi temsilcileri arasında üçlü ortaklık kurulmuştur. Soysal kapsama ve korumada, yeni emekli sistem uygulaması 2011'e kadar ertelenmiştir. Sürdürülebilir tarım stratejisi gelişiminin uygulanması devam etmektedir ve kırsal altyapının daha iyi duruma gelmesi, uluslar arası bağışçılar ve Ermeni Hükümetinin güçlü desteğiyle devam etmektedir.

Gürcistan küresel mali ve ekonomik krizden çok etkilemiştir ve ekonomik gerilemeye neden olan 2008'in Ağustos ayındaki savaş şiddetlenmiştir. En çok etkilenen ekonomik sektörleri imalat ve inşaat sektörleridir. Ekonomik iyileşmenin ilk işaretleri 2009 yılının üçüncü çeyreğinde ortaya çıkmıştır. 2009 yılında toplam reel GSYİH'deki daralmanın %3,9 olacağı tahmin edilmektedir.

2009 yılında ticaret ve sermaye hareketlerinde güçlü ayarlamalar karakterize edilmiştir. Cari işlemler açığı 2008 yılında %23 olan GSYİH'dan 2009 yılında %12'ye düşmüştür⁹⁸. Bu yeniden dengeleme, ticaret dengesinin düzenlenmesi sürmüştür. Mal ve hizmet ihracatı ve ithalatı sırasıyla %16 ve %30 gerilemiştir. 2009'da aynı zamanda sermaye girişlerinin büyük düşüşler olmuştur. Ekonomik daralma nedeniyle Gürcistan'ın mali durumu kötüleşmiştir. İlk üç çeyrekteki bütçe açığı GSYİH'nın %6,7'sine yükselmiştir. 2009 yılında toplam bütçe açığı GSYİH'nın %9,2'sine yükselmiştir. Açık Uluslararası Finans Kuruluşları dış yardımlarla finanse edilmiştir. Devletin dış borcu 2008 yılında GSYİH'nın %21'ine, 2009 yılında GSYİH'nın %32'sine çıkmıştır.

2009 yılında Lari ABD Doları karşısında sadece %2'lik ve Euro karşısında sadece %4'lük küçük bir değer kaybı yaşayarak "sert" para birimleri karşısında kuru istikrarlı kalmıştır. Merkez Bankası döviz kurunda çok güçlü dalgalanmaları önlemek için düzenli olarak yabancı para ihaleleri yapmaktadır. Gürcistan ekonomisinin dolarizasyonu yüksek düzeyde bulunmaktadır: 2009'un Eylül ayında mevduatların yaklaşık %73'ü ABD Doları'dır.

Yoksulluk 2009 yılında nüfusun yaklaşık %27,8'ini etkileyerek yüksek kalmaya devam etmektedir⁹⁹. Yoksulluğa hitap eden önlemler yaşlılık aylığını iki katına çıkarmak, tek seferlik nakit yardımı ve benzeri yardımları kapsamaktadır. İstihdam konusunda, Gürcistan'ın ne belirli bir istihdam stratejisi ne de istihdam uygulayıcı kuruluşu vardır. Beceri ve işgücü pazar ihtiyaçları arasındaki uyumsuzluğa değinme ihtiyacı vardır. 2009'un Ekim ayındaki sosyal diyalog 2009'un Kasım ayında üçlü Ulusal sosyal diyalog komisyonunu kuramsallaştıran Kararnamenin verilmesine yol açmıştır. Komisyonun sözleşmesi rolünü tanımlar, işleyişin ve hedeflerin tamamlanması gerekmektedir. Sosyal yardım ile ilgili olarak, Hükümet 2009'un Şubat ayında yoksulluk sınırının altındaki nüfus için Sağlık sigortası programını detaylandırmıştır. Sakatlar, yaşlılar ve sokak çocukları rehabilitasyonu ile ilgili Devlet Programı 2009'un Şubat ayında kabul edilmiştir. Engelliler, yaşlı insanlar ve sokak çocukları için birkaç sosyal hizmet sağlamaktadır.

2009'un Ocak ayından bu yana, çocuk bakımı Çalışma, Sağlık ve Sosyal İlişkiler Bakanlığı sorumluluğu altındadır. Çocuk Bakımı Programı 2009'un Mart ayında kabul edilmiştir. Sokaktaki, sosyal koruması olmayan ve engelli çocuklara destek olmayı

⁹⁸ European Commission, Progress Report of Georgia, s. 9.

⁹⁹ European Commission, Progress Report of Armenia, s. 10.

amaçlamaktadır. Topluma kazandırmayı ve çocukların terk edilmesini önlemeyi hedeflenmektedir. Yatılı bakım altındaki çocuk sayısı azalmaya devam etmiştir. 2009- 2011 döneminde uygulanmaya dahil edilecek olan belirli hedefler ve faaliyetler içeren Çocuk Eylem Planı, 2009'un Temmuz ayında gözden geçirilmiştir. Tarım sektörü 2009 yılında ihmal edilmeye devam etmiş, uygulamalar yetersiz kalmıştır. Gürcistan Tarım Bakanlığı tarafından hazırlanan 2009- 2012 Tarımsal Kalkınma Stratejisi kabul edilmemiştir. 2009 yılında tahsis edilen ödenek sadece %1,5 olduğu için tarım sektöründeki kamu yatırımları düşüktür. Sürdürülebilir kalkınma ile ilgili herhangi bir ilerleme yoktur. Çevre Bakanlığı ve Doğal Kaynaklar Yönetimi halen ilgili bir strateji hazırlamaya başlamamıştır.

İkili ticarete gelince, 2009'da finansal krizden dolayı ekonomik faaliyetteki küresel yavaşlamanın sonucu olarak, bir önceki seneye göre Azerbaycan mallarının Avrupa Birliği'ne ihracatı %31,2'e azalmış olmakla beraber Avrupa Birliği'nin Azerbaycan'a ihracatı %22,1'e azalmıştır. Fakat AB Azerbaycan'ın en büyük ticaret ortağı olmuştur. Azerbaycan'ın AB'ye ihracatını neredeyse hepsini mineral yakıt oluşturmaktadır (2009 yılında %98,8)¹⁰⁰.

2009'un başlangıcından 2011'in bitimine kadar AB Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi altında iyi yönetimi ve Azerbaycan sürdürülebilir kalkınmada özel teşvik düzenlemesini nitelendirmektedir. Bu gelişmiş tercihlerden yararlanma Azerbaycan'ın ihracat yapısının çeşitlendirilmesine katkıda bulunmalı ve ihracat performansını artırmalıdır. Azerbaycan'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik müzakerelerinde sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Son Çalışma Grubu toplantısı ve AB ile ikili görüşmeler Temmuz 2009'da düzenlenmiş ve çok yeni bir gelişme getirmemiştir. Azerbaycan'a DTÖ'nün bir dizi hükümlerinin uygulanması için doğrudan etkisi olan, Azerbaycan'ın gelişmekte olan ülke olarak değerlendirilmeyi talebi devam etmiştir. DTÖ'ye Azerbaycan'ın katılımının başarıyla tamamlanması, ikili Derin ve kapsamlı Serbest Ticaret Alanı konusunda Azerbaycan ile görüşmelerin başlamasını göz önünde bulundurmaya başlamak üzere AB'nin ilk ve en önemli koşuludur.

Yeniden düzenlenmiş gümrük yasası henüz kabul edilmemiştir. 2009'un Şubat ayında başkanlık kararnamesi, ulusal mevzuatı Dünya Ticaret Örgütü kurallarıyla uyumlaştırmak üzere yeni gümrük şartlarını tanıtmıştır. Uygulayıcı şartlar 2009'un Nisan ayında benimsenmiştir. Gümrük idareleri AB uyumlu Tek İdari Belge uygulama sürecine devam etmiştir. Ayrıca ticaret toplulukları ile işbirliği ve ilişkilerini yükseltme çabaları olmuştur. Tek

¹⁰⁰ European Commission, Progress Report of Azerbaijan, s. 9.

Pencere topluluk kontrol prosedürü Ocak 2009'dan bu yana geçerlidir. Gümrük idareleri sınırda diğer hizmetler adına ön kontrollere belgesel ve fiziksel kontroller olarak devam etmiştir. Aynı zamanda bilgisayarlaşma alanında çalışmalar gelişmiştir: Tek Pencere sistemi üzerine Bilgi Teknolojileri temelli pilot projeler karayolu sınır geçiş noktalarında başlatılmıştır ve gümrükler ile Sağlık Bakanlığı, Devlet Veterinerlik Hizmetleri ve Bitki Sağlığı Kontrol Sistemleri yerine konulmuştur. Gümrük etikleri gibi hantal kontroller de uygun risk analizine dayalı değildir.

Azerbaycan malların serbest dolaşım ve teknik düzenlemeler üzerinde bazı ilerlemeler kaydetmiştir. 2009'un Haziran ayında, Devlet Standardizasyon, Metroloji ve Patent Komitesi çimento ve gıda üretimi alanlarında özellikleri tanımlayan yeni standartları benimsemiştir¹⁰¹. Aynı ay içinde Ekonomiyi Geliştirme Bakanlığı altında Tüketici Haklarının Korunması ve Anti-Tekel Politikası üzerine tek bir Devlet Hizmeti için Başkanlık kararı alındı. Bu birleşik düzenleyici bir akreditasyon sistemi için temel ilkeleri de hazırlamıştır. Uluslararası ve Bölgesel standartlar ile aynı doğrultuda, gelişmiş bir ulusal standartizasyon sistemi amacıyla Teknik Düzenlemeler ve Teknik Standartizasyon Komitesi'ni kurmuştur. 2010'un Ocak ayında, Azerbaycan Avrupa Standardizasyon Komitesi'ne bağlı üye olmuştur. 2009'un Ağustos ayında, Maliye ve Eğitim Bakanlıkları, temel eğitim kurumlarında diğer konular yanında eğitimciler için eğitimi de içeren, ortaokullarda ve liselerde muhasebe ve denetim eğitiminin yeniden organize edilmesinin Eylem Planının 2010- 2011 eğitim döneminde ulusal ve uluslararası muhasebe standartlarına geçiş bakımından profesyonel düzeyde doğrulama, belgelendirme sisteminin uygulanmasını onaylamıştır.

Mali hizmetler sektöründeki finansal krizin etkisini azaltmak için, Merkez Bankası, bankalar için düzenleyici koşulları kısıtlamıştır ve likiditeyi destekleyici önlemler almıştır. Kabul edilmesi planlanan yeni bir sermaye çerçeve kanunu, daha etkin bir bankacılık gözetimi için Basel II prensipleri temel alınarak finansal kriz nedeniyle ertelenmiştir. Merkez Bankası yerli bankaların ihtiyari raporlama sistemini değiştirmiştir. Bilginin açığa çıkmasına ve piyasa disiplini konusunda da ilerleme olmuştur¹⁰². Ekim 2009'da Organize İnterbank Kredi Piyasası gibi iç mali piyasayı teşvik etmek üzere Merkez Bankası'nın benimsemesi ile garanti sistemleri oluşturulmuştur. Otomatik Vergi Bilgi Sisteminin uygulaması devam etmektedir.

¹⁰¹ European Commission, Progress Report of Azerbaijan, s. 9.

¹⁰² European Commission, Progress Report of Azerbaijan, s. 10.

Vergi memurları için davranış kuralları benimsenmiştir. Fakat doğruluk halen endişe verici, ana nedenlerden biri olmaya devam etmektedir.

Fikri mülkiyet hakları alanında, ticari marka ve coğrafi işaretlerle ilgili kanun, 2009'un Nisan ayında marka tescilini kolaylaştırmak üzere değiştirilmiştir. Aynı zamanda, ticari marka haklarının ihlali üzerindeki hükümleri içermektedir. Ayrıca Ceza Kanunu taslak değişikliklerini de hazırlanmıştır. Kamu ihalesi alanında, yabancı ve yerel tedarikçilere eşit olanak sağlanmasında ilerleme kaydedilememektedir. Devlet İstatistik Komitesi'nin düzenlenmesi, yeni yapısı, istatistiksel aktivitelere ilişkin kanun ve standartları geliştirme görüşüyle, 2009'un Haziran ayında benimsenmiştir.

2009'un Ekim ayında, Cumhurbaşkanı tarafından İktisadi Kalkınma Bakanlığı tarafından yönetilen Girişimcilik Desteği için Devlet Fonunun kanun ve kurallar benimsenmiştir. Azerbaycan, 2007'de resmen Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında resmen kabul edilen Güney Kafkasya Entegre Sınır Yönetimi bölgesel programında yer almaya devam etmiştir. 2008'de tamamen işlemsel olan Devlet Göç Servisine, 2009'un Nisan ayında kanun uygulayıcı kurum statüsü verilmiştir. Azerbaycan 2010'un Şubat ayında, Avrupa Konseyi'nin 2005 İnsan Ticaretine karşı Eylem Sözleşmesini imzalamıştır.

2009'un Şubat ayındaki yeni para aklamayla mücadele kanunun çıkarılmasıyla, kara para aklamayla mücadeleyle ilerleme kaydedilmiştir. Cezai ve medeni hukuk konularındaki işbirliğine ilişkin, Azerbaycan'ın 1980 Lahey Sözleşmesine katılımı konusunda daha fazla gelişme gerçekleşmemiştir. Ulaşım alanında Azerbaycan'la Dünya Bankası, 2009'un Aralık ayında Azerbaycan için 328 milyon Euro'luk Demiryolu Ticareti ve Taşıma Olanakları Projesi, Borç ve Proje Antlaşmaları imzalamıştır.

İki taraflı ticaretle ilgili 2009'da finansal krizden dolayı ekonomik faaliyetteki küresel yavaşlamanın sonucu olarak, bir önceki seneye göre Ermenistan mallarının Avrupa Birliği'ne ihracatı %49,3'e düşmüş, Avrupa Birliği'nden Ermenistan'a ithalat %20,6 gerilemiştir¹⁰³. Ermenistan 2009-2011 yıllar arasında, ihracat yapısını daha fazla çeşitlendirmek ve ihracat performansını geliştirmek amacıyla AB Genelleştirilmiş Tercihler Sisteminden faydalanması beklenmektedir.

¹⁰³ European Commission, Progress Report of Armenia, s. 8.

Avrupa Konseyi 2009'un Şubat ayında Ermenistan'a bilirkişi heyeti göndermiş, Ermenistan'ın Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgesi hazırlığı için detaylı değerlendirme oluşturmuştur. Bu değerlendirme Ermeni yetkililer tarafından 2009'un Haziran ayında kabul edilmiştir. Gümrük alanında ilerlemeler kaydedilmiştir. 2008-2012 kapsamlı "Gümrük Yönetim Stratejisi" 2009'un Aralık ayında Stratejik Eylem Planının gelişmesi ve uygulamasıyla daha ayrıntılı bir şekilde hazırlanmıştır. Gümrük müşaviri ağı kurulmuştur ve 125 müşavir eğitim görmüştür.

Serbest bölge ve teknik mevzuat konularında başarılı ilerleme kaydedilmiştir. Birkaç yeni tasarı ve değişiklikle olan hukuk kurallarını ve ticareti kapsayan teknik engeller için hukuk kurallarındaki standartlaşma, uygunluk değerlendirmesi, önem birliği, (2004 onay yasasında değişiklik yapan) onaylamayı da içeren bir onay belgesi hazırlanmıştır ve 2009 boyunca tartışılmıştır. Kaliteli milli alt yapıyı kuran bilinçlendirme hareketi 2009'un Ekim ayında düzenlenmiştir.

Vergi alanında ilerleme kaydedilmiştir. Maliye Bakanlığı Birleştirilmiş Vergi Hukuku üzerinde çalışmıştır. Vergi Dairesi şimdiden 2008-2011 Vergi Dairesi Stratejisinde yer alan önlemlerin birçoğunu uygulamıştır¹⁰⁴. Gelir Toplama Yüksek Kurulu bu alandaki ilerlemeleri denetlemek için kurulmuştur. E-bildirge'nin tanıtımı ve risk odaklı denetimlerin ıslahatları için planlar uygulanmıştır. Vergi Dairesi KDV iadeleriyle ilgili problemleri çözmüştür ve mevcut birikimi tekrar toparlamıştır. Ermenistan e-hükümet sistemini tanıtmak için bir plan geliştirmiştir ve uygulamıştır ve 18 çalışma grubu vergi yönetimi otomasyonu ile ilgilenmek üzere kurulmuştur.

Devlet Ekonomik Rekabeti Koruma Komisyonu, 2009'da rekabet politikası için hukuki ve kurumsal çerçeveyi güçlendirme çalışmalarına devam etmiştir. Hukuki çerçeveye 2010'da uygulanması beklenen yeni taslak değişiklikler hazırlamıştır. Hoşgörü programının uygulanması için kanun tasarısı hazırlanmaktadır. 2009'un Nisan ayında, hükümet Fikri Mülkiyetin Güvenli ve Etken Korunması için bir Kavram Raporu onaylamıştır. Sene içinde korsanlık ve kalpazanlık üzerine anket düzenlemiştir. Ermenistan kamu ihalesi için yeni yasa üzerine çalışmaya devam etmiştir. Kabul edildikten sonra 2010'un Haziran ayında yürürlüğe girmesi beklenmektedir. Yeni yasa, Devlet ihale kurumunun tedarik yardım merkezine değiştirilmesini öngörmüştür.

¹⁰⁴ European Commission, Progress Report of Armenia, s. 11.

Ermenistan muhasebe alanında uluslar arası finansal raporlama sistemini tamamlamıştır. Aynı zamanda uluslar arası muhasebe standartları kuruluyla KOBİ'lerin muhasebe standartlarının çevrilmesiyle ilgili olarak müzakerelere başlamıştır. İstatistikler açısından, Ermenistan 2009'un Haziran ayında milli sınıflandırmada ekonomik faaliyeti uygulamıştır. Ermenistan kamu içi mali denetim alanında, iç denetim yasası üzerinde çalışmaya devam etmiştir. Kanun tasarısı, iç denetim için merkezi uyumlaştırma fonksiyonu kurmak için gerekli şartları içermektedir.

Ermenistan, 2007'de Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında anlaşmaya varılan Güney Kafkasya Entegre Sınır Yönetimi bölgesel programında yer almaya devam etmiştir. 2008'de işçi göçü üzerine hazırlanan kanun tasarısı daha uygulamaya koyulmamıştır. Ayrıca, göç akımlarının izlenmesi için halen bir elektronik veri tabanı kurulmamıştır. İnsan kaçakçılığı konusunda, ulusal bütçe kaçakçılıkla mücadele faaliyetlerini finanse etmek için 100.000 Euro ayırmıştır.

2009'un Nisan ayında, Ermenistan gaz fiyatlarındaki artıştan sonra gaz ve elektrik tarifelerini arttırmıştır. Ermenistan, Gürcistan ve İran'la ek elektrik bağlantıları için hazırlayıcı çalışmalarına devam etmiştir. 2009'un Mayıs ayında, Ermenistan-İran doğal gaz boru hattı faaliyete geçmiştir. 2009'un Nisan ayında, Ermenistan ve İran bir petrol rafinerisi inşa etme kararını almıştır. İklim değişimi alanında, Ermenistan bir sera gazı envanter, azaltma ve adaptasyon önlemleri içeren BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin İkinci Ulusal iletişimini hazırlamaya devam etmiştir. Su kaynaklarının açığı üzerine bir rapor hazırlanmıştır.

Ermenistan için 2007- 2010 Ulusal Gösterge Programı çerçevesinde Avrupa Komşuluk Politikası Aracı zarfı 98,4 Euro'dur. Program öncelikli üç alan üzerine odaklanmıştır; Demokratik Yapılar ve İyi Yönetişimin Güçlendirilmesi, Düzenleyici Reform ve İdari Kapasite Oluşturma ve Yoksulluğu Azaltma Çabaları. Adalet reform programı desteği için, 2008 Yıllık Eylem Programı'nın uygulanması çalışma halindedir. Adalet programının 8 milyon Euro'luk ilk sabit dilimi, 2009 yılının sonlarında kullanılmıştır. İlk eşleştirme projesi 2009 yılında başlatılmıştır, ikinci bir proje de 2010 yılında başlatılmıştır. Üye Devlet teklifleri için şu anda yayınlanan üç eşleştirme projesi vardır.

2009 yılında, Avrupa Komisyonu Ermenistan ulusal reform çabalarını desteklemeye devam etmiştir ve toplam 24,7 milyon Euro'luk programlı yardım yapmıştır¹⁰⁵. 2009 Yıllık Eylem Programı daha fazla ekonomik kalkınma ve sosyal uyum için devam eden destek üzerine odaklanmıştır. Avrupa Komisyonu'nun bir kararına göre, 157,3 milyon Euro'luk mali yardım, 2011- 2013 döneminde Ermenistan'daki işbirliği faaliyetlerini desteklemek üzere mevcut olacaktır. 2009'da AB küresel mali krizin etkilerini hafifletmek için Ermenistan Hükümetine Makro-Mali Yardım verme kararı almıştır. Paket, 65 milyon Euro'luk kredi ve 35 milyon Euro'luk hibe içermektedir. Ödemenin 2010 yılının ilk yarısında başlaması beklenmektedir. Avrupa Yatırım Bankası 2009 yılında Ermenistan Cumhuriyeti Hükümeti ile herhangi bir borç verme işlemini imzalamamıştır. 2009 yılında, toplam bağış koordinasyonu Ermeni Ekonomi Bakanlığının katılımı ile en baştaki dört ana bağışçı arasında işbirliği içerisinde yapılmıştır. Bu kişiler her üç ayda bir genel bağışçı koordinasyon toplantıları düzenlemiştir. Ermeni tarafı giderek bağışçı faaliyetlerinin koordinasyonu için gerçek sorumluluk almaya başlamıştır.

İkili ticaret konusunda, 2009'da finansal krizden dolayı ekonomik faaliyetteki küresel yavaşlamanın sonucu olarak, bir önceki seneye göre Gürcistan mallarının Avrupa Birliği'ne ihracatı %34,8, Avrupa Birliği'nin Gürcistan'a ihracatı %27,9 azalmıştır¹⁰⁶.

Gürcistan 2009- 2011 yıllar arasında, ihracat yapısını daha fazla çeşitlendirmek ve ihracat performansını geliştirmek amacıyla AB Genelleştirilmiş Tercihler Sisteminden faydalanmaya devam edecektir. Avrupa Konseyi 2009'un Mart ayında Gürcistan bilirkişi heyetini oluşturarak, Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgesi başlangıç müzakerelerini düzenlemiştir. Bu uygulamadan sonra Gürcü yetkililer, 2009 yılının ikinci yarısında AB tarafından önerilen gerekli reformları uygulamayı amaçlayan stratejik planlarının ilk taslaklarını hazırlamışlardır. Bu konular hakkında iki taraf arasında yoğun diyalog gerçekleşmiştir. Tarım ürünleri ve diğer gıda maddelerinin coğrafi işaretlerin korunması antlaşmasına yönelik olarak, AB ve Gürcistan arasında müzakereler 2009'da olumlu devam etmiştir. Gürcistan'ın coğrafi işaretlerinin etkin bir şekilde korunmasını sağlamak için kurumsal kontrol sistemini geliştirmesi beklenmektedir. Özellikle ticaretin basitleştirilmesi ve kolaylaştırılması alanlarında Gümrük alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Gümrük izni

¹⁰⁵ European Commission, Progress Report of Armenia, s. 18.

¹⁰⁶ European Commission, Progress Report of Georgia, s. 11.

kontrol sistemi sonrasında ve 2009'un Eylül ayında başlatılan "spot denetimlerde" ilerlemeler kaydedilmiştir.

Gürcistan 2008 yılından bu yana doğrudan Avrupa Standardizasyon Komitesi üyesi olmuş ve Avrupa standartlarını benimsemiştir. Gürcistan özellikle 2008 yılında Avrupa Standardizasyon Komitesi üyesi olduğundan bu yana Avrupa standartlarını doğrudan kendi mevzuatı olarak benimsemiştir. Kaliteli altyapı ve kapasite geliştirme çabalarının yükseltilmesi de devam etmektedir. Gürcistan Ulusal Akreditasyon Merkezi 2009'un Kasım ayında Avrupa Akreditasyon Merkeziyle bir işbirliği antlaşması imzalamıştır¹⁰⁷.

Rekabet politikasıyla ilgili olarak, sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Gürcistan 2009'un Eylül ayında Rekabet Politikasında kapsamlı bir taslak strateji hazırlamıştır. Rekabet politikası konusunda Avrupa Komisyonu hizmetleriyle teknik bir diyaloga temel oluşturulmuştur. 2009'un sonbaharında Gürcistan, Fikri mülkiyet hakları uygulamasının geliştirilmesi üzerine önlemlerin belirlenmesini amaçlayarak, korsanlık ve sahtecilik üzerine bir çalışma başlatmıştır¹⁰⁸. Çalışmanın 2010'da tamamlanması beklenmektedir. Avrupa Birliği'nin gerekleriyle uyumlu yeni istatistik yasası, Meclis tarafından 2009'un Aralık ayında kabul edilmiştir. 2010'un Şubat ayında yürürlüğe giren İstatistik Kurumu'nun özellikle oluşturulması, organizasyonun işleyişi için önemlidir.

İşletme politikası konusunda, Girişimci Servis Merkezi, 2009 yılında Gürcistan Ekonomik Kalkınma Bakanlığı altında kurulmuştur. Ayrıca, aynı bakanlıkta İhracatı Geliştirme Bölümü açılmıştır. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri (KOBİ) ve iş geliştirmeyi destekleyen birçok proje bulunmaktadır. 2009'un Temmuz ayında Gürcistan'da KOBİ gelişimi üzerine bir kamu tartışması yapılmıştır. Gürcistan'da KOBİ gelişimini destekleyen bir yasa tasarısı Meclis'e gönderilmiştir. 2009'un Ekim ayında örgütler arası bir Küçük İşletme Komitesi kurulmuştur. Maliye Bakanı 2009 Ekim ayında düzenlenen bir toplantıda, Yeni Bütçe Kanunu'nun hazırlanması, program ve sermaye bütçeleme uygulamaları, bütçe uygulamasının gelişmiş ve şeffaflığı gibi çeşitli başarıları vurgulayan reform uygulamasının son durumunu sunmuştur.

¹⁰⁷ European Commission, Progress Report of Georgia, s.12.

¹⁰⁸ European Commission, Progress Report of Georgia, s.13.

Sınır yönetimi alanında, entegre sınır yönetiminin uygulanması eylem planı, 2009'un Aralık ayında kabul edilmiştir. Güney Kafkasya Sınır Destek Ekibi eylem planını sonuçlandırmak konusunda yardımcı olmuştur. Gürcistan, 2007'de Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında anlaşmaya varılan Güney Kafkasya Entegre Sınır Yönetimi bölgesel programında yer almaya devam etmiştir. Program, kurumlar arası işbirliği, eğitimi ve gümrük kapasitesini arttırmayı hedeflemektedir.

Gürcistan vatandaşlarına biyometrik pasaportların verilmesinin planlanmasına 2009 yılında başlayamadı. Mülteciler için seyahat belgeleri 2009 yılında, 2008 Mülteciler Kanunu doğrultusunda düzenlenmiştir. 2009'un Kasım ayında, AB ve Gürcistan bir Dolaşım Ortaklığı kabul etmiştir. İşbirliğinin üç ana alanında çeşitli girişimler sağlayan on altı AB Üyesi de Ortaklıkta yer almaktadır. Bu üç ana alanlar; yasal göçün tanıtımı, yasadışı göçle ve göçün kalkınmaya katkısı ile mücadeledir. Vize kolaylığı ve geri kabul Antlaşmaları üzerindeki görüşmeler teknik olarak 2009'un Kasım ayında sonuçlandırılmıştır. Gürcistan'da henüz göç yönetimi için veri tabanı gelişmemiş, emek göçünü düzenleyen mevzuatlarla politikalar onaylanmamıştır. Sığınma konusunda, Gürcistan mültecileri için yeni binalar satın almıştır. Geçici bir kabul merkezi restore etmektedir. Gürcistan 2010- 2012 yılları için iklim değişikliği politikası açısından stratejik önceliklerini belirlemiştir. Genel bir iklim değişikliği stratejisi hazırlamayı planlamaktadır. Çevre ile ilgili olarak, Gürcistan çevre politikası ve mevzuatının gelişimine daha fazla dikkat etmeye başlamıştır. Komisyon ve Gürcistan arasında özellikle de su, ormancılık, atık yönetimi, çevre verileri, doğanın korunması ve hava kalitesi konularında işbirliği ve bilgi alışverişi olmaktadır.

Moldova 2008 yılının sonlarında ülkeyi vuran ekonomik ve mali krize karşı yapısal reformlar yapmıştır. Moldova AB ile özerk tercihli ticaretten yararlanmaktadır. Kapsamlı bir serbest ticaret bölgesi kurulması yolunda fizibilite çalışmaları Haziran 2009'da tamamlanmıştır. 2009- 2011 dönemi için ekonomik istikrar ve canlanma programı Kasım 2009'da kabul edilmiştir. Genişletilmiş Kredi Kolaylığı ve Genişletilmiş Fon Kolaylığı altında 3 yıllık bir düzenleme için Ocak 2010'da IMF ile bir antlaşma imzalanmıştır.

Moldova mali ve ekonomik krizin en çok etkilediği ülkelerden biridir. 2008 yılında GSYİH %7,2 iken 2009 yılında GSYİH %6,5'e gerilemiştir¹⁰⁹. Bu durumun temel nedenleri

¹⁰⁹ European Commission, Progress Report of Moldova, s. 8.

gelirlerin (%30'un üzerinde) ve doğrudan yabancı yatırım girişlerinin (yaklaşık yarısının) düşmesi ve ana ortaklar (Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya ve AB) ile ticaretteki durgunluktur. Bir önceki yılla karşılaştırıldığında 2009 yılında sanayi üretimi de yaklaşık %22 oranında gerilemiştir. İthalattaki düşüş ihracattan daha fazla olmuştur. Cari açık 2008 yılında GSYİH'nin %16'sı iken 2009 yılında GSYİH'nin %9'una düşmüştür.

Hükümetin bütçe açığı 2008 yılında GSYİH'nin %1'i iken 2009 yılında %6,9'u olmuştur. Ticaret ve gelirler üzerinde yaşanan çifte dış şokun sonucu olarak ulusal para biriminde yeniden yapılanma baskısı artmıştır. 2009 yılı sonunda Moldova Leyi önemli para birimleri karşısında değer kaybetmiştir. Ayrıca, Moldova Ulusal Bankası ülkenin bazı resmi rezervlerini kullanarak bu baskılara kısmen karşı koymuştur. Daha sonra döviz kurunda istikrar sağlanmış ve resmi rezervler kısmen doldurulmuştur. Moldova Ulusal Bankası rezerv talebi büyük ölçüde azalmışken ana refinansman oranını Eylül 2008 ile Eylül 2009 arasında %18,5'dan %5'e çekmiştir. Ancak, Ocak 2010 sonunda + / -1 bir sapma bant puanı ile % 5 olarak belirlenen enflasyon hedefinin üzerinde beklenen enflasyon oranı artışı nedeniyle Moldova Ulusal Bankası para politikasını sıkılaştırmış ve taban oranı %6'ya yükseltmiştir. Ocak 2010'da IMF Yönetim Kurulu Moldova ile Genişletilmiş Kredi ve Genişletilmiş Fon kolaylıkları üzerinde üç yıllık düzenlemeleri onaylamıştır. IMF yardımı yaklaşık olarak 420 Milyon €'dur. Yapısal reformlar ve uyum önlemleri uygulamaları ile bağlantılıdır. Moldova ayrıca Dünya Bankası yardımına ve makro finansal yardım için AB'ye başvurmuştur.

AB ile Moldova arasında karşılıklı ticarete %30 düşüş olmasına rağmen 2009 yılında, finansal krizin etkisi ile AB Moldova'nın en önemli ticaret ortağı olmuştur¹¹⁰. Moldova'nın AB'ye ihracatı % 31,1 gerilerken AB'nin Moldova'ya ihracatı %27,7 azalmıştır. Moldova'nın AB ile ticaret dengesi 2009 yılında önemli ölçüde AB lehine 718 Milyon € olmuştur. AB Özerk Ticaret Tercihli Ticaret Mart 2008'den beri Moldova'da kabul edilmiştir. Ancak, özellikle seçilmiş tarım ürünleri olmak üzere mevcut kotalardan tam olarak yararlanmak gerekmektedir. AB ile Moldova arasında kapsamlı bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması imkanı üzerine bir fizibilite çalışması Haziran 2009'da tamamlanmıştır. Aralık 2009'da ilgili koşulların sağlanması ile AB ve Moldova kapsamlı bir serbest ticaret alanı kurulması ile ilgili ortak amaçlarını teyit etmişlerdir.

¹¹⁰ European Commission, Progress Report of Moldova, s. 10.

Özel sektörün uluslararası rekabet gücünü artırmayı amaçlayan, pazar araştırmaları, enformasyon faaliyetleri, ihracatçı firma sayısını artırmayı, yabancı doğrudan yatırımı canlandırmayı ve Moldova Yatırım ve İhracatı Destekleme Kurumu ile Ekonomi Bakanlığı'nı güçlendirmeyi kapsayan diğerk projeler yanında Moldova ihracatı çeşitlendirmek üzere bir AB yardımı projesi üzerinde çalışmaktadır. Ekonomi Bakanlığı Mart 2009'da tanıtılan alkolsüz içecek, süt, gıda ürünleri, bira, kozmetik gibi ithal partileri kapsayan kalite belgelendirme prosedürünü Eylül 2009'da iptal kararı almıştır. Plastik kaplı karton veya plastik paketli ithal ürünlerin eko-beyanı üzerine ekolojik verginin boyutlarını belirlemek üzere Çevre Fonu Kanunu hükümlerindeki değişiklik parlamentoya sunulmuştur. Moldova'da ayrıca, ihraç edilen alkollü içeceklerde devlet markası kaldırılmıştır.

Anonim şirketler hukuku revize edilmiştir. Firmaların Ocak 2009'dan bu yana lisans kayıt işlemleri elektronik olarak yapılabilmektedir. Moldova Kurumsal Yönetim Kodu, ayrıca limited şirketler ve anonim şirketler kanununun uygulamasına devam etmiştir. Finans hizmetleri alanında Moldova denetim çerçevesini güçlendirmeye devam etmektedir. Bankacılık denetim yapısının temel unsurları etkin bir bankacılık denetimi için geniş olarak Basel I prensiplerini takip etmektedir. Haziran 2009'da bankacılık düzenlemeleri için bazı değişiklikler özellikle bilginin açığa çıkarılması konusunda yapılmıştır. Moldova IMF Finans Sektörü Değerlendirme Programı önerilerini uygulamaya devam etmiştir. Finans Piyasası Ulusal Komisyonu bankacılık dışı finans hizmetleri için birleşik denetim otoritesi olarak lisans faaliyetlerini Ekim 2009'da devralmıştır. Moldova ayrıca Ekim 2009'da Uluslararası Sigorta Denetleme Birliği'ne üye olmuştur. Kişilerin serbest dolaşımı ile ilgili Moldova toplum güvenliği koordinasyonu antlaşmaları üzerine İspanya, İtalya ve Yunanistan ile görüşmelere devam etmektedir.

2006-2010 stratejik planı kapsamında devam etmekte olan devlet vergi hizmeti reformunda, 2008-2011 Ulusal Kalkınma Strateji'sinde ilerlemeler kaydedilmiştir¹¹¹. Vergi mükellefleri arasında web hizmeti sağlanmışır. Vergi hizmetleri gelişmeye devam etmiştir. Barkod bilgi sistemi ve e-tebliğ sistemi geliştirilerek uygulamaya başlanmışır. 2008 yılında gerekli önlemlerin alınmasına rağmen yabancı ve yerel yatırımcılar halen KDV'nin geri alınması ile ilgili sorun yaşamaktadırlar. Ayrıca, Moldova'da yatırım ortamını daha cazip kılmak için vergi reformu tedbirlerini artırmak gerekmektedir. Yeni rekabet kanunu kaleme

¹¹¹ European Commission, Progress Report of Moldova, s. 12.

alınmaya devam etmekte, 2011’de tamamlanması beklenmektedir. Rekabeti Koruma Kurumu 2010 yılında tekelciliğe karşı konulara odaklanan bir eşleşme projesine katılmaktadır. Moldova Kasım 2009’da yürürlüğe giren fikri mülkiyet hakları mevzuatını tamamlayıcı çalışmalara devam etmektedir. 2008-2011 dönemi ulusal muhasebe ve denetimi geliştirme stratejisi ise halen hazırlık aşamasındadır. İşletme politikası konusunda, özellikle kırsal alanlarda Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin (KOBİ) faaliyetlerini desteklemeyi öngören Ekonomik İstikrar ve Kurtarma Programı (2009-2011) Kasım 2009’da kabul edilmiştir.

Ukrayna’da 1999 gerçek GSYİH 1990 yılındaki değerinden %41 oranında düşmüştür¹¹². 2003 yılında %9,6 iken 2004 yılında % 13’e ulaşan reel GSYİH’daki büyüme 2004 yılında 1990 yılının %61’ine ulaşmıştır. Aynı zamanda 1998- 1999 döneminde %50’den fazla olan GSYİH’ya kamu borç oranı 2004 yılında %25’e çekilmiştir.

2005 yılında reel GSYİH’daki büyüme 2004 yılındaki % 2,6’ya karşı %12,1 ile keskin olarak gerilemiştir. 2006 yılında ekonomi gelişmiştir. GSYİH büyümesinde 2005 yılında yaşanan düşüş tersine dönmüştür ve 2006 yılındaki büyüme yüzde 5 aralığındadır. Yatırım ortamı güvenilmez, genellikle belirsiz yasa ve yönetmelikler ile düzensiz ve keyfi uygulamalar olmaktadır. 2005 yılında Ukrayna’da finans sektörü ile çelik sektöründe geniş yabancı doğrudan yatırımı cazip hale getirilmiştir. Bu yatırım kararları nedeniyle, doğrudan yabancı yatırım girişi 2005 yılında 7,3 Milyar \$ toplama ulaşmıştır. Doğrudan yabancı yatırımların toplamı 2006 yılının ilk döneminde 1,7 milyar \$ olmuştur.

Ukrayna’nın AB ile toplam ticaretinin son yıllarda artmış olmasına rağmen ithalattaki büyüme ihracattaki büyüme ile arayı açmıştır. 2005 yılında, ürün ticaret dengesi olumsuz olmuştur (-1,1 milyar \$) ve 2004 yılında %10,5 olan cari işlemler fazlası 2005 yılında %3’e daralmıştır. Malların ihracatı 2004 yılında %41 iken %5 artmıştır, ithalat da 2004 yılında %26 iken %25 artmıştır. Ukrayna’nın çok yönlü ticaret çerçevesine katılımı ile ilgili geçen iki sene içinde Ukrayna hükümeti Dünya Ticaret Örgütü üyeliğini hızlandırmayı taahhüt etmiştir.

¹¹² European Commission, 2007-2013 Country Strategy Paper of Ukraine, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3 (22.02.2011), s. 8.

Enerji konusunda, AB-Ukrayna Zirvesi'nde Kiev'de 1 Aralık 2005 tarihinde bir Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Ukrayna enerji pazarıyla ilerici bütünleşmesi yoluyla AB ile aşağıda belirtilen alanlarda bir yol haritası oluşturarak ortak bir strateji oluşturmuştur¹¹³.

- 1- Nükleer güvenlik,
- 2- Elektrik ve doğalgaz piyasasına entegrasyon,
- 3- Hidrokarbon geçişi ve enerji sağlayıcıların güvenliğini geliştirmek,
- 4- Kömür sektöründe güvenli ve etkin çevre standartlarını geliştirmek.

Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkelerine sosyal ve ekonomik alanda görülen gelişmeleri şu şekil sıralayabiliriz:

Azerbaycan'da ekonomik kalkınmada devam eden güçlü performansa rağmen, eylem planı kapsamında siyasi diyalog, insan hakları, temel özgürlükler, adalet, güvenlik, özgürlük, piyasa ve düzenleyici konular ile sektörel konular gibi birçok alanda işbirliğinin korunması da dahil çok sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Önemli ilerlemelerden bazıları; Ocak 2009'da işkence ve diğer kötü muamele veya cezaya karşı BM sözleşmesinin ihtiyari protokolünün onaylanması, Mart 2009'da bir insan hakları savunucusuna karşı iftira suçlamaların geri çekilmesi ve Azerbaycan Konseyi tarafından sivil toplum örgütlerine verilen devlet desteğinin artmasıdır. Ancak, Azerbaycan'da Mart 2009'da kabul edilen, Ulusal Referandum Anayasası'nın bazı değişiklikleri endişe vericidir¹¹⁴.

Kasım 2008'de Dağlık Karabağ ihtilafının AGİT Minsk Grubu barış görüşmelerinde Ermenistan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanları tarafından siyasi bildirme imzalanması 1994 yılından beri ilk olumlu adım olmuştur. Yargı reformu alanında, özellikle seçme ve yargıçların eğitimi alanında bazı ilerlemeler yapılmıştır. 102 yeni hakim alınmıştır. Hakim ve diğer avukatların eğitimlerini geliştirmek için Hukuk Akademisi kurulmuştur.

Azerbaycan hem üretici hem de bir geçiş ülkesi olarak Hazar petrol ve doğal gaz kaynaklarının AB için stratejik bir ortağıdır. Azerbaycan Enerji ve Ulaştırma Bakü Süreci çerçevesinde öncü bir rol oynamış ve 14 Kasım 2008 tarihinde Enerji Zirvesi düzenlemiştir.

¹¹³ European Commission, 2007-2013 Country Strategy Paper of Ukraine, s. 8.

¹¹⁴ <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/09/183&format=HTML&aged=0&language=en&guiLanguage=en> (22.01.2011).

Azerbaycan ekonomisinde 2008 yılında özellikle petrol ve doğal gaz ihracat gelirleri nedeniyle büyüme olmuştur. GSYİH büyümesi yaklaşık %10,8'e (2007 yılında %25) ulaşmıştır. Ancak petrol dışı sektörler de % 15,7 büyümüştür. Bu sektörlerin başında inşaat, hizmet ve tarım sektörü gelmektedir. Ülkenin uzun vadeli kalkınmasında ekonominin çeşitlendirilmesi en önemli konu olmaktadır. Azerbaycan'ın genel dış ticaretinin yaklaşık % 30'u AB ile gerçekleşmektedir. 2008 yılında, AB ile ikili ticaret hacmi 12,6 Milyar €, Azerbaycan'ın AB'ye ihracatı 10,55 Milyar € (neredeyse sadece mineral yakıtlar) ve AB'den ithalatı 2 Milyar € (özellikle makine ve ulaşım araçları ulaştı temel metaller ve ürünleri ile kimyasallar) olmuştur.

Azerbaycan yükseköğretim sisteminin Bologna sürecinin ilkelerine uyumunu taahhüt etmiştir. Aralık 2008'de eğitimde yeni bir yasa tasarısı ile ilgili Bologna hükümleri yaklaşımı Meclis'te onaylanmıştır. Tempus programı kapsamında yükseköğretim reformu işbirliğinde yarar sağlanmasına devam edilmiştir. Erasmus Mundus altında burslar dışında özel bir pilot proje ile 2008-2009 akademik yılı için Azerbaycan Devlet bütçesinden 2008 yılında 1130 öğrenciye yurt dışında, bunların 360 Avrupa üniversitelerinde öğrenim için fon sağlamıştır. Halen Azerbaycan'ın Milli Eğitim Bakanlığı AB'de özellikle İngiltere, Letonya ve Romanya, ayrıca Türkiye olmak üzere yaklaşık 20 ülke ile ikili işbirliği antlaşması imzalamıştır. Teknik işbirliği, enerji sektöründe bir dizi proje eşleştirmesi, gıda kalitesi ve güvenliği, güvence ve sertifikasyon gereklilikleri, su ürünleri, hukuki yaklaşım ve yapısal reform gibi alanlarda başlatılan ve standardizasyon, metroloji, uygunluk değerlendirmesi ve akreditasyon konularının güçlendirilmesi ile gelişmiştir. 2008 yılında Komisyon Avrupa Komşuluk Ortaklık Aracı (ENPI) altında ulusal reform çabalarını toplam 22 Milyon € programlı yardım ile desteklemiştir. Bu destek ENPI kapsamında 2007-2010 döneminde tahsis edilen 92 Milyon €'nun bir parçası olmuştur.

Ermenistan'da 2008 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrasındaki iç krizin sonuçları ile 2008 yılı Şubat ayında olağanüstü halin getirilmesi, demokratik özgürlükler ve insan haklarındaki kısıtlamalar ile mücadele verilmiştir. Siyasi diyalog ve reform, insan haklarına saygılı ve ifade özgürlüğü üzerinde yolsuzluk konularında daha fazla ilerleme yapılmasına ihtiyaç vardır¹¹⁵.

¹¹⁵<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/09/182&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> (22.01.2011).

Ermenistan, istikrar ve işbirliği için Kafkasya platformunun Türk girişimi için destek vererek bölgesel işbirliği ve diyalog komşu ülkeler ile ilerleme kaydetmiştir. Türkiye ile ikili ilişkilerin kurulması olasılığı Ermenistan ile kapalı olan kara sınırı muhafaza edilirken Eylül 2008'de Erivan'a Türk Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün ziyareti sonrasında gelişmiştir. Ermenistan AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası bildirimlerinin %80'inden fazlasına kendini adapte etmiştir. Genellikle güvenlikle ilgili dış konularda çok aktif ve işbirliği içinde bulunmaktadır.

Ermenistan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından Kasım 2008'de AGİT Minsk Grubu barış görüşmelerinde siyasi bildiri imzalamaları 1994 yılından beri Dağlık- Karabağ sorununda olumlu bir adım oluşturmuştur. Göç alanında, Kasım 2008'de Sığınmacılar ve Sığınma yasası ulusal iltica ve mülteciler mevzuatının uluslararası AB standartlarına yakınlaştırılması amacıyla kabul edilmiştir. TAIEX Kasım ayında göç ve iltica konularında, ayrıca Erivan'da mültecilere uluslararası hukuk konulu bir seminer konusunda bir ulusal eylem planının hazırlanmasının desteklemiştir.

Ermenistan 2008 yılının Nisan ayında İnsan Kaçakçılığına karşı Avrupa Konseyi Sözleşmesini onaylanmıştır. Bu sözleşme Ağustos 2008'de yürürlüğe girmiştir. İlk kez insan kaçakçılığıyla mücadele hükümleri finansmanı için 2009 devlet bütçesinde sivil toplum aktörleri ile işbirliği içinde kurbanlara özel sığınak dahil çeşitli faaliyetler yapılmıştır. Ekim 2008'de Kara Para Aklanmasına Karşı, Araştırma, Zaptı ve Müsadere Suç geliri ve Terörizmin Finansmanı üzerine Avrupa Konseyi Sözleşmesi onaylanmıştır. Mayıs 2008'de Millet Meclisinde Kara Para Aklama ve Terörizmle Mücadele Finansmanı ile ilgili yeni yasa kabul edildi.

Ermenistan ve Avrupa Topluluğu arasında yatay hava ulaştırma antlaşması Aralık 2008'de imzalanmıştır. Erivan -Tiflis demiryolu hattının rehabilitasyonu Tiflis'te ve Erivan'da Ekim 2008'de başlamıştır. İran'a olası bir demiryolu inşası için bir fizibilite çalışması hazırlanmıştır. GSYİH 2008 yılında sadece % 6,8 artmıştır. Bu daha çok küresel mali ve ekonomik krizin derinleştirilmesi ile yılın dördüncü çeyreğinde ekonomik faaliyetlerde yaşanan keskin bir düşüşün sonucudur. Ermenistan'a AB ihracatı 2008 yılında % 10 artmıştır. AB'ye Ermeni ürünlerinin ihracatı %10 azalmıştır.

Avrupa Komisyonu Ermenistan'a bir serbest ticaret bölgesi kurulması konusunda Şubat 2009'da bir inceleme heyeti gönderilmiştir. Bölgesel kalkınma projeleri (Avrupa

Konseyi ile birlikte) ve Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları Girişimi projeleri demokratik reformu desteklemiştir. 2008 yılı boyunca, Ermeni insan hakları savunucusu kurumlar faaliyet alanlarını ve bağımsızlıklarını 300.000 € tutarındaki Avrupa Komisyonu hibesi ile artırmıştır.

Nükleer enerji ile ilgili olarak, Avrupa Komisyonu Medzamor Nükleer Santrali (2006 bütçesinden) için asgari güvenlik standartlarının sağlanmasına yardımcı olmaya devam etmiştir. Daha fazla destek 7,2 Milyon € ile Eylem Planı Aracı kapsamında 2007 yılı içinde Nükleer Güvenlik İşbirliği için sağlanmıştır. 2008 yılında, Avrupa Komisyonu Ermenistan'ın ulusal reform çabaları için Avrupa Komşuluk Ortaklık Aracı (ENPI) altında devam 24 Milyon € tutarında programlı yardım sağlamıştır. 2008 Yıllık Eylem Programı Adalet Reformunun Desteklenmesi için bütçe desteği içermektedir. Bu destek, 98,4 Milyon € tutarındaki 2007-2010 döneminde tahsis edilen ENPI yardımının bir parçasıdır. Ermenistan hem ENPI çok ülkeli bölgesel programları altında finanse edilen, hem de yatay tematik programlar, Avrupa Aracı Demokrasi ve İnsan Hakları program "Kalkınmakta olan Devlet Aktörü Olmayan ve Yerel Yönetim" dahil olmak üzere işbirliği faaliyetlerinden yararlanmaktadır. 2008 yılında Avrupa Komisyonu Delegasyonu sözleşmesi Kalkınma olan Devlet Aktörü Olmayan ve Yerel Yönetimler için 2007 bütçesinden 1,5 Milyon € ve 1,2 Milyon € EIDHR CBSS (2007 ve 2008 bütçeleri ile birleşik) altında destek sağlamıştır.

Gürcistan'da 2008 yılı süresince, Rusya Gürcistan'ın ayrılıkçı bölgeleri Abhazya ve Güney Osetya ile ilişkilerini güçlendirme amaçlı bir dizi adım atmıştır¹¹⁶. Ağustos 2008'de Güney Osetya'da Rusya ile silahlı bir çatışma başlamasının sonucunda askeri çatışmalar ve provokasyonlar yaşanmıştır. Bu nedenle yaklaşık 192.000 kişi evlerinden olmuş, yüzlerce kayıp ve ciddi çevresel zarar meydana gelmiştir. AB desteği ile bir ateşkes anlaşması sonucuna varılmıştır. Avrupa Konseyi, Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne verdiği güçlü desteği ifade etmiştir. Bu zor güvenlik ve siyasi şartlara rağmen, Gürcistan ENP Eylem Planı'nın uygulanmasında ilerleme göstermiştir.

Yolsuzlukla mücadelede konusunda; Gürcistan Avrupa Konseyi Ceza Hukuku Sözleşmesini Mayıs 2008'de onaylamıştır. Kasım 2008'de BM Yolsuzluk Kongresi'ne katılmıştır. Adalet Bakanlığının sorumluluğu altında Bir Yolsuzlukla Mücadele Koordinasyon Kurulu kurulmuştur. Aralık 2008'de değerlendirme, denetim ve depolama alanlarında

¹¹⁶<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/09/184&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> (22.01.2011).

yolsuzlukla mücadele edebilmek amacıyla gümrük kodları basitleştirilmiş ve onaylanmıştır. AB ve uluslararası standartlar temelinde yeni bir kanun kontrol biriminin kurulması (Sayıştay) kabul edilmiştir.

Hukukun üstünlüğü alanında reformlar, özellikle adalete erişimi kolaylaştırma, (2008 yılında çeşitli cezaevleri yıkılarak yenilenmiş veya mahkumlar için koşullarının iyileştirilmesine katkıda bulunuldu) gözaltı koşullarının iyileştirilmesi ve gözaltı sırasında işkence ve diğer kötü muamele ile mücadele konularında iyileştirmeler gerçekleştirilmiştir.

Haziran 2008'de, Avrupa Konseyi, Komisyonu Hareketlilik Ortaklığı için Gürcistan ile diyalog başlatmaya davet etmiştir. Vize diyalogu, Konsey tarafından Kasım 2008'de kabul edilen vize kolaylığı ve geri kabul antlaşmaları temelinde AB - Gürcistan müzakerelerinin başlatılması ile güçlendirilmiştir. Bölgesel kalkınma sorunları için 2008 yılının Ocak ayında yerel ve bölgesel yönetim reformlarının uygulanması ile ilgili olarak hükümet faaliyetlerinin daha iyi koordinasyon sağlanması amacıyla bir Bakanlık kurulmuştur. Taşımacılık alanında Erivan -Tiflis demiryolu hattının rehabilitasyonu 2008 yılının Ekim ayı ortasında Tiflis'te ve Erivan'da başlatılmıştır.

Gürcistan enerji politikasını uygulamaya, Enguri hidroelektrik santrali de dahil olmak üzere rehabilitasyon ve büyütme yoluyla elektrik üretim kapasitesini genişleterek devam etmiştir. AB pazarı da dahil olmak üzere Hazar enerji kaynaklarının taşınması için önemli bir transit ülke olma rolünü doğrulamıştır. Gürcistan " Bakü Girişimi" olarak AB- Karadeniz / Hazar enerji işbirliğine aktif olarak katılmıştır. Tamamlanan Avrupa Komisyonu Trans-Hazar/Karadeniz enerji koridorunun fizibilite çalışmasına katılmıştır. Nisan 2008'de Gürcistan Hükümeti yenilenebilir enerji için devlet programını kabul etmiştir.

Ağustos 2008 savaşı ile küresel mali ve ekonomik kriz nedeniyle ekonomik büyüme 2008 yılında % 2,1 GSYİH'ye yavaşlamıştır. AB Gürcistan'ın başlıca ticaret ortağı (Gürcistan'ın genel dış ticaretinin yaklaşık 1/3'ü) olmuştur. Avrupa Komisyonu uzmanları Ekim 2008'de derin ve kapsamlı bir serbest ticaret anlaşması müzakerelerinin başlatılması için hazırlıkları değerlendirmek üzere Gürcistan'ı ziyaret etmiştir.

Avrupa Komisyonu uzmanları Ekim 2008'de derin ve kapsamlı bir serbest ticaret anlaşması müzakerelerinin başlatılması için Gürcistan hazırlık değerlendirmek için Gürcistan ziyaret etti. Yükseköğretim reformu Avrupa standartlarına uyuma odaklanarak ilerlememiştir.

Avrupa Topluluğu desteği ile Avrupa çalışmaları için bir enstitü kurulması Bologna standartlarının uygulanması için bir model oluşturmuştur. Gürcü üniversite ve yükseköğretim kurumları aktif olarak Tempus programına katılmıştır. Gürcü öğrenciler Erasmus Mundus altında özel bir pilot proje ile 2008-2009 akademik yılında burstan yararlanmıştır.

Topluluk Sivil Savunma Mekanizması, Ağustos 2008 çatışmasının ardından AB Üye Devletleri tarafından sağlanan sivil savunma yardımı kullanımını kolaylaştırmıştır. AB Gürcistan'a çatışma sonrası önemli mali destek sağlamıştır. Avrupa Komisyonu yerlerinden edilmiş kişilerin 9 Milyon € acil insani yardım sağlamıştır. Komisyon Dünya Bankası ile birlikte Brüksel'de 22 Ekim 2008'de 2008-2010 dönemi için 500 Milyon € tutarında bir yardım paketi sözü ile uluslararası bir bağış konferansı düzenlemiştir. Konferansta uluslararası bağışçılar tarafından toplam 3,44 Milyar € bağış sözü verilmiştir. Ülke içinde yerinden olmuş kişiler için ENPI bütçesinden 61,5 milyon € ve İstikrar Aracından 15 milyon €, insani yardım için 8 Milyon € destek sağlanmıştır.

Avrupa Komisyonu 2008 yılında Avrupa Komşuluk Ortaklık Aracı (ENPI) kapsamında Gürcistan'ın ulusal reform çabalarını desteklemeye, daha fazla ceza hukuku reformunu destekleyen ve Avrupa Komşuluk Politikası Eylem Planının uygulanması ile bağlantılı "eşleştirme" operasyonlarına odaklanarak 28,8 Milyon € tahsis etmiştir. Bu yardım, Gürcistan'a 2007-2010 döneminde tahsis edilen 120,4 Milyon € tutarındaki yardımın bir parçasıdır. Komşuluk Yatırım Tesisi (Nif) projesi olan Karadeniz Enerji İletim Sistemi 2008 yılında 8 Milyon € teknik yardım sözü ve 200 Milyon € kredi beklentisi ile kabul edilmiştir. Ayrıca, 2,65 Milyon €, 2007-2008 "Kalkınma olan Devlet Aktörü Olmayan ve Yerel Yönetimler" başlığı altında tematik program için ayrılmıştır.

2008 yılında Moldova ENP Eylem Planı'nın şu alanlarında ilerleme kaydetmiştir¹¹⁷:

1. AB ve Moldova Haziran 2008'de yasal göç fırsatlarını ve göç yönetimi kapasitesini güçlendirilmesi, yasadışı göçle mücadeleyi desteklemek üzere pilot bir hareketlilik ortaklığı imzalamıştır.
 - Vizeyi kolaylaştırma konusunda Moldova ile AB arasında kabul edilen antlaşmalar Ocak 2008'de yürürlüğe girmiştir.

¹¹⁷<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/09/180&format=HTML&aged=0&language=en&guiLanguage=en> (22.01.2011).

2. Moldova'nın Transdinyester'de güven artırıcı önlemler dahil olmak üzere Transdinyester yerleşim çabaları ile ilgili tüm sorularında AB ile işbirliği yapmaya devam etmiştir.
3. Moldova bölgesel ve uluslararası konularda AB ile işbirliğine aktif olarak devam etmiştir.
4. Kamu yönetimi alanında iki yeni yasanın kabulü ile ilerleme olmuştur. Birincisi kamu yönetiminde siyasi fonksiyonların sınırlandırılması (Temmuz 2008) ve ikincisi kamu karar sürecinde hukuki şeffaflık (Kasım 2008) sağlanmasıdır.
5. Yolsuzlukla mücadelede önemli yasalar Aralık 2008'de yürürlüğe girmiştir. Yasal çerçevede önemli ilerlemeler elde edilen Avrupa Konseyi Yolsuzluğa karşı Devletler Grubu (GRECO) sonuca ulaşmıştır.
6. 1 Ocak 2008 tarihinden itibaren uygulanan malların sınıflandırılması için yeni uyumlaştırılmış sistem de dahil olmak üzere gümrük alanında ilerlemeler yapılmıştır.
7. Moldova ekonomik performansı önemli ölçüde artmıştır. 2008 yılında GSYİH % 7,2 artmıştır. Ancak, yılın son aylarında, küresel mali krizin ekonomiye etkisi ile ithalatta büyüme önemli ölçüde yavaşlamış, devlet bütçesi olumsuz etkilenmiştir. AB ile ikili ticareti 2008 yılında neredeyse toplam Moldova ticaretinin yarısını oluşturan 2,3 Milyar €'ya ulaşmıştır.

Kasım 2008'de, Moldova ve Avrupa Komisyonu iç enerji piyasası kurallarına aşamalı yaklaşma için taahhütleri içeren Enerji Topluluğu Antlaşması'na ülkenin üyelik müzakerelerine başlamıştır. Moldova Avrupa Komisyonu'nun önemli bir bütçe desteği ile sağlık sektörü reformuna devam etmiştir. ENPI ortak finansmanı ile Komşuluk Yatırım Aracı altında ilk toplumsal proje Chisinau hastanesinin modernizasyonu olmuştur. AB Sınır Yardımı Misyonu (EUBAM), aynı zamanda Moldova -Ukrayna sınırında şeffaf yönetim sağlamak için yardımcı olmaktadır. Gümrük hizmetlerinin iyileştirilmesi ve artan gümrük geliriyle gelişmekte olan bir işbirliği sağlamaktır. Sınır muhafızları hizmetinin gelişmesine yardım etmektedir. Topluluk Sivil Savunma Mekanizması Ağustos 2008'de Nistru (Dinyester) ve Prut nehirlerindeki seli denetlemede Moldova'yı desteklemiştir. Ayrıca, 1 Ocak 2009'da Ukrayna / Rusya gaz krizinin sonuçlarını ortadan kaldırılmasına yardımcı olmuştur. Moldova ve Avrupa Komisyonu sivil savunma alanında daha yakın işbirliği imkânlarını araştırmak üzere anlaşmaya varmıştır. Yükseköğretim reformu konusunda, Moldova Tempus ve Erasmus Mundus programlarına katılmaya devam etmektedir.

2008 yılında, AB Avrupa Komşuluk Ortaklık Aracı (ENPI) altında Moldova iç reform çabalarına destek üzere toplam 62,3 Milyon € ayırmıştır. Bu destek, ENPI altında 2007-2010 dönemi için tahsis edilen 209,7 Milyon €'nun bir parçası olmuştur. Moldova ayrıca Komşuluk Yatırım aracından yararlanmıştır. 2008 yılında hibe desteği dört proje için 19,75 Milyon € katkı sağlanmıştır. Ayrıca sosyal çevrede (Cumhuriyet Klinik Hastanesinin modernizasyonu ve Chisinau'nun su temizlik sisteminin geliştirilmesi) ve ulaştırma sektörünün geliştirilmesi (bir yol rehabilitasyon projesi ve Chisinau havaalanının modernizasyonu) için Avrupa finans kurumlarının konsorsiyumlarından 158,5 Milyon € kredi belenmektedir.

AB- Ukrayna Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması 1998 yılında yürürlüğe girmiştir. Eylül 2008'de Paris'te düzenlenen AB- Ukrayna Zirvesi'ndeki müzakerelerde Ortaklık Antlaşması başlığı altında yeni bir antlaşma kabul edilmiştir. Bu yeni antlaşma Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmasının yerini alacak niteliktedir. Ayrıca, bu antlaşmanın derin ve kapsamlı bir serbest ticaret bölgesi kurulmasını içermesi gerektiği düşünülmüştür. Liderler ayrıca “Yeni Pratik bir Aracın” AB -Ukrayna Eylem Planı yerine geçmesine karar vermişlerdir. Yeni AB -Ukrayna Ortaklık Antlaşması yürürlüğe girdiği zaman uygulamada kolaylık sağlayacaktır. Son olarak Paris'te uzun vadeli bir perspektif olarak vizede serbest rejim kurulması amacı ile vize diyalogu açılması kabul edilmiştir¹¹⁸.

Ukrayna birçok alanda AB -Ukrayna Eylem Planı kapsamında ilerleme kaydetmiştir. Ancak, devam eden iç siyasi istikrarsızlığın bir sonucu olarak derinleşen küresel mali ve ekonomik kriz ile yılın ikinci yarısında derinleşen küresel mali ve ekonomik kriz nedeniyle reformların hızında yavaşlama görülmüştür. Ukrayna anayasa ve yargı reformu, yolsuzlukla mücadele çabaları da dahil olmak üzere bazı temel siyasi reform önlemlerinin uygulanmasında sınırlı ilerleme kaydetmiştir.

Ukrayna 2008 yılında genel olarak şu alanlarda ilerleme göstermiştir:

1. Ukrayna Mayıs 2008'de Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuştur.

¹¹⁸<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/09/189&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> (22.01.2011).

2. AB ve Ukrayna arasında Yeni Ortaklık Antlaşması için bu antlaşmanın bir parçası olarak derin ve kapsamlı bir serbest ticaret bölgesi kurulması da dahil olmak üzere müzakerelerde ilerleme devam etmiştir.
3. Ukrayna ve AB arasında uzun vadeli bir perspektifle serbest vize rejimi kurulması amacı ile vize diyalogu Ekim 2008'de başlamıştır.
4. Moldova Cumhuriyeti ile "AB standartlarına sınır yönetimini uyumlu kılmak üzere" sınır yönetimi konusunda işbirliğine devam etmiştir. Bu, özellikle AB Sınır Yardım Misyonu (EUBAM) ile yakın işbirliği dahil olmak üzere kaçakçılıkla mücadele gibi konuları da içermektedir. .
5. Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) konularında işbirliği de olumludur. Ukrayna neredeyse tüm ODGP pozisyonlarına uyum için kendini hazırlamıştır.
6. Mart 2008'de AB ve Ukrayna, enerji verimliliği için bir yol haritası, yenilenebilir enerji kaynakları ve iklim değişikliği çerçevesinde bir Enerji Mutabakatı imzalamıştır.
7. Kasım 2008'de AB iç enerji piyasası kurallarına aşamalı yaklaşma için taahhütleri içeren Enerji Topluluğu Antlaşmasına ülkenin katılım müzakereleri başlamıştır.
8. Ukrayna ile AB kapsamlı bir havacılık antlaşması konusunda müzakerelere Ocak 2008'de başlamıştır.

Makroekonomik bakımdan Uluslararası Para Fonu ile bir ekonomik istikrar programı 16,4 Milyar \$ (yaklaşık € 12,9 Milyar €) uluslararası ekonomik ve mali krizden kaynaklanan kötüleşen ekonomik ve mali durumu güvence altına almaktadır. Reel GSYİH yıldan yıla % 11,7 düşmüştür. Tüm yıl için Ekim -Aralık 2008'de (tahmini) toplam GSYİH büyümesi % 2,1 olmuştur. Tarım, ormancılık ve balıkçılık üzerine özel bir vergi rejimi, mali krizin olumsuz sonuçlarını önlemek için 1 Ocak 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu rejim, KDV ve DTÖ yükümlülüklerine uygun olarak, tarım üreticilerine özel tedavi ve dolaylı destek sağlamak üzere tasarlanmış özel bir mekanizma gerekmektedir.

AB- ile Ukrayna arasındaki ticaret son yıllarda giderek artarak, 2008 yılında 39,4 Milyar € olmuştur. Ukrayna'nın AB'ye ihracatı % 15,1 artarken, AB'den ithalatı % 12,4 artmıştır. 2007 yılında Ukrayna'nın toplam dış ticaretinde AB'nin payı % 39 ile Rusya'nın önünde yer almıştır. Ukrayna gaz sektöründe Avrupa Birliği'nin önemli bir enerji ortağı olmuştur. AB'nin ithal ettiği Rus doğalgazının yaklaşık %80'i Ukrayna'nın doğal gaz boru hattı sistemi üzerinden geçmektedir. Ocak 2009'da Rusya Federasyonu ile Ukrayna arasında gaz ticari ile ilgili bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Bu anlaşmazlığın sonucu, Ukrayna üzerinden

Avrupa'ya giden Rus kaynakları geçici olarak kesilmiştir. Avrupa Komisyonu Rusya ve Ukrayna'ya gaz transit akışını izlemek için gaz krizinin çözümünü kolaylaştırmıştır.

Nükleer enerji alanında, Avrupa Komisyonu ve Ukrayna, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ile ortak bir proje uygulamaya devam etmiştir. Ukrayna nükleer santrallerin güvenlik değerlendirmesine devam etmiştir. Ukrayna, nükleer santrallerin iyileştirilmesini sürdürmüştür. Ekim 2008'de, Avrupa Komisyonu tarafından Khmelnytsky – 2, Rivne - 4 nükleer reaktörün güvenliğini yükseltmek için EURATOM kredisinin ikinci dilimi ödenmiştir. Ukrayna Nükleer Düzenleme Kurumu güçlendirmek için AB desteği devam etmiştir.

Topluluk Sivil Savunma Mekanizması Ağustos 2008'de Ukrayna'nın yanı sıra Zakarpattia bölgesindeki nehirleri Dnister (Dinyester), Prut ve Seret nehirlerinde sele karşı tedbirler için yardımcı olmuştur. Kerch Boğazı'nda kaza sonrası afet hasarı ihtiyaç değerlendirmesi, 2008 yılında Ukraynalı yetkililerle işbirliğinde tamamlanmıştır. Ağustos 2008'de Ukrayna ve Avrupa Komisyonu sivil savunma alanında daha yakın işbirliği için yeni bir idari düzenleme imzalamıştır.

2008 yılının ikinci yarısında AB tarafından bazı bölgelerde başıboş göçmenlerin tutuklanma şartlarının iyileştirilmesi ve iki modern göçmen konaklama yeri (Zhuravychi ve Rozsudiv) açılmasına yardımcı olunmuştur. Ayrıca Devlet Sınır Koruma Servisi olarak Shatsk, Malniv, Mostyka, Chernivtsi ve İzmail'de beş modern AB destekli geçici tutma tesisi açılmıştır. Ukrayna Sivil Uzman Konseyi'nin Ağustos 2008'de kurulmasını takiben yerel bölgesel düzeyde sivil toplum işbirliği teşvik edilmiştir. AB- Ukrayna İşbirliği Komitesi çerçevesinde resmi olarak yaklaşık 30 sivil toplum örgütüne üyelik sağlanmıştır.

2008 yılında AB Avrupa Komşuluk Ortaklık Aracı (ENPI) kapsamında Ukrayna reform çabaları için 138,6 Milyon € ve Yönetişim Tesisi için ek olarak 16,6 Milyon € destek sağlamıştır. Eylem Programı 2008'de Ukrayna'ya enerji verimliliği için 70 Milyon € ve üç yıllık dönemde bütçe desteği olarak ödenecek 63 Milyon € dahil olmak üzere ek desteği kapsamaktadır. Eylem Programı 2008'de "Ukrayna ve Avrupa Birliği arasında ticaretin önündeki teknik engellerin kaldırılması ve karşılıklı ticaret teşviği" için 45 Milyon €, bütçe desteği olarak 39 Milyon € ve teknik destek için 6 Milyon € desteği kapsamaktadır. Nükleer güvenlik ve Nükleer Güvenlik İşbirliği alanında Destek Aracı TACIS programı altında, Eylem Planları içinde 2007 ve 2008 devamı çerçevesinde 48,255 Milyon € tutarında yardım

sağlamaya devam etmiştir. 2008 yılında 23 Milyon € 2007 Enerji Sektörü Politika Destek Programı kapsamındaki kredinin ilk dilimi olarak harcandı. Ukrayna Komşuluk Yatırım Tesisinden (Nif) önemli ölçüde yararlanmıştır. 2008 yılında ENPI altında üç proje "Ukrenergo Yüksek Gerilim İletişim Ağları için Teknik Yardım" "Ukrayna Belediyeler için Teknik Yardım Desteği" ve "Burshtyn DYP Rehabilitasyonu ve Etkinliğinin Artırılması için Teknik Yardım" için 6,6 Milyon € destek sağlanmıştır. Ulaştırma, enerji ve sosyal sektöre katkı sağlaması için Avrupa Finans Kurumları kredilerinden 608 Milyon € beklenmektedir. 2007-2010 dönemi için tahsis edilen tutarın 500 Milyon € aşması beklenmektedir.

Tablo 2: Doğu Avrupa ve Orta Asya Ülkeleri Temel Ekonomik Göstergeleri

	2007	2008	2009
Reel Sektör			
Reel Gayri Safi Milli Hasıla büyümesi (ulusal para % değişim)			
Ermenistan	13.7	6.8	-5.0
Azerbaycan	25.0	10.8	2.5
Belarus	8.2	10.5	-3.5
Gürcistan	12.3	2.1	-2.5
Moldova	3.0	7.2	-4.0
Rusya	8.1	5.6	-3.8
Ukrayna	7.3	2.5	-9.5
Bağımsız Devletler Topluluğu Bölgesi (Gayri Safi Milli Hasıla, Satın Alma Gücü Paritesi)	8.3	5.5	-4.3
Nominal Gayri Safi Milli Hasıla (Milyar €)			
Ermenistan	7	8	8
Azerbaycan	23	31	36
Belarus	33	41	31
Gürcistan	7	9	9

Moldova	3	4	4
Rusya	942	1150	920
Ukrayna	103	128	74
Bağımsız Devletler Topluluğu Bölgesi (toplam)	1118	1371	1082
Kişi Başına Gayri Safi Milli Hasıla (€)			
Ermenistan	2081	2526	2453
Azerbaycan	2648	3620	4055
Belarus	3368	4271	3237
Gürcistan	1680	1961	2066
Moldova	956	1040	1154
Rusya	6628	8099	6488
Ukrayna	2218	2786	1635
Bağımsız Devletler Topluluğu bölgesi (basit ortalama)	2797	3472	3013
Enflasyon (yıllık ortalama % değişim)			
Ermenistan	4.4	8.9	3.6
Azerbaycan	16.7	20.8	6.2
Belarus	12.1	13.3	12.7
Gürcistan	9.2	10.0	3.4
Moldova	12.4	12.8	9.7
Rusya	9.1	13.3	13.2
Ukrayna	12.8	25.2	19.3
Bağımsız Devletler Topluluğu bölgesi (basit ortalama)	11.0	14.9	9.7
Sosyal Göstergeler İşsizlik oranı (%)			
Ermenistan	6.7	6.3	

Azerbaycan	0.9	0.8	1.0
Belarus	1.0	0.8	1.5
Gürcistan	13.3		
Moldova	5.1	4.0	5.5
Rusya	6.1	7.7	9.5
Ukrayna	6.7	6.5	10.0
Bağımsız Devletler Topluluğu bölgesi (basit ortalama)			
Mali Sektör genel hükümet bütçe dengesi (% Gayri Safi Milli Hasıla)			
Ermenistan (Merkezi Yönetim)	-2.2	-1.2	-3.9
Azerbaycan	-6.2	-7.2	-10.8
Belarus (Merkezi Yönetim)	0.6	-0.8	0.0
Gürcistan	-4.7	-6.0	-6.8
Moldova	-0.2	-1.0	-7.0
Rusya (Merkezi Yönetim)	5.5	4.1	-6.5
Ukrayna	-1.5	-0.5	-5.0
Bağımsız Devletler Topluluğu bölgesi	3.9	2.9	-6.2
Toplam brüt kamu borcu(% Gayri Safi Milli Hasıla)			
Ermenistan	17.4	15.8	25.0
Azerbaycan	15.0	11.7	11.0
Belarus	11.6	19.0	20.0
Gürcistan	23.4	27.7	31.0
Moldova	23.3	22.5	31.0
Rusya	5.1	7.1	7.1
Ukrayna	12.2	11.2	15.0

Bağımsız Devletler Topluluğu bölgesi (basit ortalama)	15.4	16.4	20.0
Parasal Sektör para kazanma derecesi (M2/Gayri Safi Milli Hasıla, %)			
Ermenistan			
Azerbaycan (M3/ Gayri Safi Milli Hasıla)	22.0	22.3	21.2
Belarus (M3/ Gayri Safi Milli Hasıla)	24.8	21.9	21.3
Gürcistan (M3/ Gayri Safi Milli Hasıla)	23.7	23.2	
Moldova	34.5	34.7	26.5
Rusya	40.1	32.4	30.0
Ukrayna	54.3	53.9	52.0
Bağımsız Devletler Topluluğu bölgesi (basit ortalama)	33.2	31.4	
Banka mevduatının dolarizasyonu (%)			
Ermenistan	39.6	27.7	
Azerbaycan	47.0	55.5	57.0
Belarus	30.5	31.0	30.0
Gürcistan	65.6	75.8	
Moldova	43.3	31.3	43.8
Rusya	24.1	36.1	30.0
Ukrayna	32.0	44.0	45.0
Bağımsız Devletler Topluluğu bölgesi (basit ortalama)	40.3	43.1	
Dış sektör Ticaret dengesi (%Gayri Safi Milli Hasıla)			
Ermenistan	-17.3	-22.2	-20.0

Azerbaycan	48.8	49.7	22.2
Belarus	-9.0	-9.6	-8.6
Gürcistan	-26.8	-28.1	-20.2
Moldova	-52.1	-52.9	-36.5
Rusya	9.9	9.4	3.6
Ukrayna	-5.6	-9.0	-2.8
Bağımsız Devletler Topluluğu bölgesi (basit ortalama)	-7.4	-9.0	
Cari İşlemler Dengesi (%Gayri Safi Milli Hasıla)			
Ermenistan	-6.4	-12.6	-11.4
Azerbaycan	28.9	35.5	10.8
Belarus	-5.0	-8.2	-8.0
Gürcistan	-19.6	-22.6	-13.0
Moldova	-15.8	-16.7	-13.7
Rusya	5.9	6.3	1.4
Ukrayna	-4.2	-6.1	-1.0
Bağımsız Devletler Topluluğu bölgesi (basit ortalama)	-2.3	-3.5	-5.0
Doğrudan yabancı yatırım (net, % Gayri Safi Milli Hasıla)			
Ermenistan	7.2	5.8	
Azerbaycan	-16.6	-4.1	-1.5
Belarus	3.0	3.6	2.7
Gürcistan	15.5	9.5	
Moldova	11.0	11.2	6.4
Rusya	3.6	3.5	0.5
Ukrayna	6.6	3.6	4.4
Bağımsız Devletler Topluluğu	4.3	4.7	

bölgesi (basit ortalama)			
Dış Güvenlik Açığı Dış borç (% Gayri Safi Milli Hasıla)			
Ermenistan (kamu)	16.0	14.0	22.0
Azerbaycan (kamu)	8.1	7.5	7.2
Belarus (kamu + özel)	27.9	24.6	30.0
Gürcistan (kamu)	17.5	20.7	23.2
Moldova (kamu + özel)	75.7	68.2	67.5
Rusya(kamu + özel)	35.8	28.9	25.0
Ukrayna(kamu + özel)	60.2	58.0	97.5
Bağımsız Devletler Topluluğu bölgesi (basit ortalama)	34.5	31.7	38.9
Reel Efektif Döviz Kuru (2004=100)			
Ermenistan	123.5	305.8	
Azerbaycan	128.2	164.2	
Belarus	72.3	71.2	
Gürcistan (y-o-y,%)	1.3	8.4	
Moldova	95.4	103.2	
Rusya	173.0	184.0	
Ukrayna	117.1	127.6	

Kaynak: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15398_en.pdf

SONUÇ

Avrupa Birliği komşuları ile ilişkilerini güçlendirmeye ve reformlarını desteklemeye devam etmektedir. Yıllık İlerleme Raporları ile somut reform başarıları elde etmek üzere Avrupa Komşuluk Politikasına dahil olan 12 ülke tarafından Avrupa Komşuluk Politikası dahilinde daha fazla çaba gösterilmesi gereken alanlar belirlenmiştir. Ayrıca, Komisyon bu ülkelerdeki gelişmeler için genel bir bakış sağlamaktadır. Aynı zamanda bu ülkelere 2008 yılı sonrası mali krizin etkilerini belirterek, AB bu ülkelerdeki iyileşme sürecine katkıda bulunabilecek çözümler önermiştir. 2008 ve 2009 yıllarında siyasi ve ekonomik sorunlar ve yönetim alanında özellikle reform ivmesinde genel bir yavaşlama görülmesine rağmen, çok daha yakın siyasi temaslar, ticaretin artması, araştırma ve yenilik alanlarında ortak ülkeler tarafından daha derin işbirliği, daha fazla gençlik hareketliliği gibi önemli alanlarda başarı elde edilmiştir. Birlik, büyük ölçüde farklılaşmış ikili ilişkileri, tamamlayıcı iki yeni bölgesel çerçeve ile Akdeniz ve Doğu Ortaklığı ile güçlendirmiştir. Avrupa Komşuluk Politikası ekonomik kriz ve siyasi istikrarsızlıklara karşı AB'nin komşuları için destek sağlaması, karşılıklı güven ve refahın yaratılması konusunda stratejik bir önem taşımaktadır.

Genel olarak, küresel ekonomik ve mali kriz, Rusya ve Gürcistan arasındaki çatışma, Gazze'deki İsrail müdahalesi gibi zor konuların gündeme geldiği bir dönem olmasına rağmen AB'nin 2008 ve 2009 yıllarında komşularıyla ilişkileri artmıştır. Avrupa Birliği Avrupa Komşuluk Politikasına dahil olan ülkelerin ekonomik reformlarda ilerleme göstererek, modernleşme çabalarını destekleyici çalışmalar yapmıştır.

Avrupa Komşuluk Politikasına dahil olan ülkelerde ticaret, vergi, daha iyi bir iş hayatı gibi önemli alanlarda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Özellikle siyasal reformlar, iyi yönetim ve insan hakları konularında daha fazla ilerleme yapılması gerekmektedir.

- Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'na uyum sağlamışlardır.
- Avrupa Komisyonu başkanlığında Filistinliler için bir bağış konferansı (2008 yılında 440 Milyon €'luk bir bağış) sözü verilmiştir. Ayrıca, Lübnan'da siyasi istikrar ve ulusal barış (seçim reformu) desteklenmiştir.
- AB Gürcistan'a Rusya ile silahlı çatışma sırasında ateşkesin kabulünde önemli bir rol oynamıştır. Çatışma bölgesine hızla AB gözlemcilerini göndererek, yerinden olan insanlar için acil insani yardım sağlanmıştır. Toprak bütünlüğünü destekleyerek,

çatışmanın çözümü için Cenevre görüşmelerine sponsor olmuştur. Komisyon, Gürcistan için uluslararası bağış konferansında başkanlık etmiştir (2008-2010 dönemi için 500 milyon € 'ya kadar bir bağış sözü vermiştir).

Ekonomik entegrasyon artırılmıştır:

- Ukrayna Dünya Ticaret Örgütü'ne katılmıştır. AB'nin derin ve kapsamlı Serbest Ticaret Antlaşması ile yeni Ortaklık Antlaşması (Doğu komşularıyla bu tür ilk bağlamında müzakereler devam etmektedir.
- Gürcistan ve Ermenistan'daki çalışmalarda gelecekte derin ve kapsamlı serbest ticaret anlaşmaları olasılığının bulunduğu anlaşılmıştır.
- Mısır, İsrail, Fas ve Tunus'ta tarım ve balıkçılık ürünlerinin ticareti üzerine müzakereler yapılmıştır. Mısır, Fas ve Tunus ile hizmetlerin serbestleştirilmesine kurulmasına ilişkin müzakereler başlamıştır.
- Avrupa Komşuluk Politikasına dahil ülkelerde AB birinci ticaret ortağı olmuştur. AB'ye Mısır, Ürdün, Lübnan ve Ukrayna'dan gerçekleştirilen 2008 yılı ihracatında çift haneli artışlar görülmüştür.

Vize işlemlerinin kolaylaştırılması ve yasadışı göçle mücadele;

- Ukrayna ve Moldova ile vize kolaylığı anlaşması 1 Ocak 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir.
- Ukrayna Ekim 2008'de uzun vadeli bir perspektifle serbest vize rejimi kurmak amacıyla vize diyalogu başlatılmıştır. Bu diyalog ile Gürcistan ile yasadışı göçle mücadele ederken yasal göçü kolaylaştırmak için vize kolaylığı anlaşmasının sonuçlandırılması için çalışmalar yapılmıştır. Böyle bir çalışma Moldova'yla da 2008 yılının ortalarında başlamıştır.
- Fas'ta yasadışı göçle mücadele, siyasi diyalog ve güvenlik işbirliği derinleştirilmiştir.
- Tunus kendi ekipman ve alt sınır denetimini güçlendirmek üzere yeni biyometrik pasaportları kabul etmiştir. Buna rağmen yasadışı göç 2008 yılında önemli ölçüde artmıştır.

Hukuk alanında işbirliği;

- Filistin'de AB tarafından finanse edilen Filistin Yargı Eğitim Enstitüsü kurulması, hakim ve savcılarının eğitimi ile ilgili çalışmalar geliştirilmiştir. Lübnan'da hakimler, avukatlar ve katipler için özel eğitimler verilmektedir.
- Komisyon, Filistin sivil polislerinin etkinliğini güçlendirmek üzere araç temin etmiştir.
- Gürcistan'da yolsuzlukla mücadele, tutukluluk koşulları, kötü muamele, işkence ile mücadele konularında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.
- Ermenistan mülteci ve sığınma konularında yeni mevzuatta yaklaşım olarak AB standartlarına uyumu amaçlamaktadır.

Enerji işbirliği yeni bir aşamaya girmiştir;

- Moldova ve Ukrayna AB iç enerji piyasası kurallarına aşamalı yaklaşma taahhütleri içeren Enerji Topluluğu Antlaşması müzakerelerine katılma başlamıştır.
- Ukrayna'da Sovyet tipi reaktörlerin güvenliği yükseltilerek nükleer enerji güvenliğinin sağlanması için AB'nin finansmanı önem taşımaktadır. Komisyon, Ermenistan'a Medzamor nükleer santralinde asgari güvenlik standartlarının sağlanması için mali yardımda bulunmuştur.
- AB önemli bir enerji üreticisi olan Mısır'la enerji işbirliği için mutabakat imzalamıştır. Azerbaycan da hem üretici hem de geçiş ülkesi olarak Hazar petrol ve doğal gaz kaynaklarında AB'nin stratejik bir ortağıdır.
- İsrail, Filistin Yönetimi ve Avrupa Komisyonu Filistin Yönetimi tarafından Jericho'da güneş tesisi planlarını geliştirdiği "Barış için Güneş" isimli üçlü enerji işbirliğini yeniden başlatmıştır.
- Birlik, Akdeniz Zirvesinde 13 Temmuz 2008'de Akdeniz Güneş Planı'nı Akdeniz Birliği için öncelikli girişim olarak onaylamıştır.

Ulaşım bağlantıları güçlendirilmiştir;

- Fas ile hava ulaştırma anlaşması 2007 yılından bu yana uçuş ağına 52 yeni nokta eklenmiş ve 12 yeni hava şirketinin piyasaya girişi ile şimdiye kadar hava trafiğinde %17'ye varan bir artış ortaya koymuştur. Bu durum, uçuş fiyatlarında düşüş olmasını, dolayısıyla daha fazla turist gelmesini sağlamıştır. Böylece turizm sektöründe daha fazla istihdam sağlanmıştır. Ukrayna ile benzer bir antlaşma üzerinde müzakereler başlamıştır ve Gürcistan'la da benzer bir çalışma planlanmaktadır.

- Ermenistan, İsrail ve Ürdün'le yatay hava ulaşımı antlaşmaları imzalanmıştır. Ayrıca, İsrail ve Ürdün'le Avrupa-Akdeniz havacılık antlaşmaları müzakerelerine başlanmıştır.
- Güney Kafkasya'da Ermenistan -Gürcistan arasında Erivan -Tiflis demiryolu hattı iyileştirme çalışmaları başlamıştır.
- Komşuluk Yatırım Tesisi destek projelerinin mali katkıları ile Fas'ta Rabat ve kırsal yolların yapımında bir tramvay, Moldova'da Chisinau havaalanının modernizasyonu ve yol iyileştirme çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Diğer Önemli Başlıklar:

- Mısır, Gürcistan, Ürdün, Filistin, Tunus ve Ukrayna'da sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlere Avrupa Komisyonu'nun mali desteği devam etmiştir.
- Fas'ta çoğunluğu kadınlar olmak üzere nüfusun %38'ine ulaşan okuma yazma bilmeyenlerin oranını azaltmayı hedefleyen eğitim sisteminin reformu için mali destek sağlanmıştır.
- Ürdün, Tunus ve Mısır'da kadın haklarının korunması konusunda ilerlemeler olmuştur.
- AB'nin Fas'ta zorunlu sağlık sigortasının yenilenmesine izin verilmesi konusunda desteği olmuştur. Bu durum, Moldova'da sağlık sektöründe reformlara destek olmuştur.
- Ürdün'ün Zarqa bölgesindeki Iraklı mültecilere su dağıtımında iyileştirme çalışması AB tarafından finanse edilmiştir.
- Topluluk Sivil Savunma konusunda 2008 yılında Gürcistan'a Rusya ile savaşında yardım etmek için seferber oldu. Ayrıca, Ukrayna ve Moldova'ya selle mücadele konusunda yardımcı olmuştur.
- İsrail (ortak üye olarak), Mısır, Ürdün ve Fas, özellikle 7. Çerçeve Araştırma Programı kapsamında ilk çağrılara başarıyla katılmışlardır.
- AB Gençlik Eylemi altında gönüllü hizmet faaliyetlerinin (%87,5) yanı sıra gençlerin ve genç çalışanların değişiminde (%23) belirgin artış olmuştur. Avrupa Komşuluk Politikasına dahil olan ülkelerde gençlerin sayısında önemli bir artış görülmüştür.

Genel olarak, komşuluk politikasının zayıf ve eksik yönleri; Komşuluk politikasının olumlu sonuçlarının ancak uzun vadede ortaya çıkması; Reformların sürdürülmesi konusunda iç desteğin sağlanmasında yaşanan sorunlar; Ticaret ve ekonomik bütünleşme konusunda, AB'nin komşularıyla olan ticari ilişkilerini derinleştirmesinin yanı sıra liberalizasyon tekliflerinin komşularının ekonomik çıkarları olan alanları da kapsamı gereği; Komşu ülkelerle kişilerin serbest dolaşımı ve göçün yönetimiyle ilgili işbirliği yapılsa da kısa süreli vize işlemlerinin maliyetli ve zaman alıcı olmasının komşu ülkeler açısından somut bir ayrımcılık örneği teşkil etmesi; Komşuluk politikasının bölgesel çatışmaların çözümüne ilişkin sınırlı miktarda başarı sağlamasıdır.

Komşuluk politikasının güçlendirilmesi için Komisyonun önerileri; Ekonomik ve ticari kurumların güçlendirilmesi; Kişilerin serbest dolaşımının kolaylaştırılması; Kişiler arası paylaşım ile karşılıklı anlayış ve etkileşimin geliştirilmesi; İkili ilişkilere tematik boyut kazandırılması (çevre, enerji, güvenlik, istikrar boyutları gibi); Siyasi işbirliğinin güçlendirilmesi; Bölgesel işbirliğinin güçlendirilmesi; Mali işbirliğinin güçlendirilmesi konularını kapsamaktadır.

Komisyonun Geniş Avrupa yönündeki çabaları yanında bu politikaya dahil olan ülkelerin de gayretlerini artırmaları gerekmektedir. Komşuluk Politikasının Avrupa dış politika çevrelerinde bir uyanışı beraberinde getirdiği ve genişleyen AB'nin kıtanın geri kalanı ve komşularıyla ilişkilerini stratejik olarak tanımlamasını sağladığı görülmektedir.

Burada incelenen Komşuluk Politikası'na dahil olan ülke değerlendirmeleri, mutlak AB üyesi olma hedefi gütmeksizin bu ülkelerin Avrupalı olmaları için destek olmaktan ibarettir.

Avrupa Birliği'nin kuzey Afrikalı ve Ortadoğulu komşularıyla Doğu Ortaklığı komşularını aynı çerçevede ele alması bu politikanın yavaş ilerlemesine neden olmaktadır. Zira doğu ve güney ile ilişkiler farklı kültürel ve tarihsel arka plana dayanmaktadır. Özellikle Doğu Ortakları ile birçok ortak nokta varken değerlerin farklılığı Akdeniz ile ilişkilerde ciddi bir engel olarak sürecin önünü tıkamaya devam etmektedir. Bu noktada, Doğu Ortaklar için normal gözükken Akdenizli ortaklar için fazla Avrupa merkezli ve bunun uzantısı olarak da bir kültür emperyalizmi olarak algılanma riskini beraberinde getirmektedir. Akdeniz'e Geniş Avrupa politikasının uyarlanması bölge için olumlu bir rol oynayabilirse de bunun ancak uzun vadede gerçekleşebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

BALKIR, Canan, Avrupa Akdeniz Ortaklığı, (İzmir: D.E.Ü, SBE AB Anabilim Dalı, 2007)

BALKIR, Canan, Uluslararası Ekonomik Bütünleşme, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010)

Communication From The Commission, European Neighbourhood Policy, Strategy Paper (2004).

ÇAKMAK, Haydar, Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri,(Ankara: Platin Yayınları, 2005)

DINAN, Desmond (ed.), Avrupa Birliği Ansiklopedisi Cilt:1, (İstanbul:Kitap Yayınevi,2005)

KAHRAMAN, S., “The European Neighbourhood Policy:A Critical Assessment”, (Ankara Review of European Studies, Vol:5, No:3, Spring 2006)

MAOUSİS, Nicholas, Avrupa Birliği Politikalarına Giriş Rehberi,(İstanbul:Mega Yayınları, 2004)

MORLINO, Leonardo & MAGEN, Amichai, 2009, International Actors, Democratization and the Rule of Law, New York&London: Routledge.

TSOUKLIS, Loukas, “A Community of Twelve in Search of an Identity” International Affairs, c. 5, 1978.

SANDER, Oral, Siyasi Tarih 1914-1994, (İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994)

GEORGE, Stepen ve BACHE, Ian, Politics in the European Union, (Oxford University Pres, New York, 2002)

Progress Report of Azerbaijan, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3 (22.02.2011)

Progress Report of Armenia, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3 (22.02.2011)

Progress Report of Egypt, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3 (22.02.2011)

Progress Report of Georgia, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3 (22.02.2011)

Progress Report of Israel, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3 (22.02.2011)

Progress Report of Jordan, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3
(22.02.2011)

Progress Report of Lebanon, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3
(22.02.2011)

Progress Report of Moldova, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3
(22.02.2011)

Progress Report of Morocco, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3
(22.02.2011)

Progress Report of the occupied Palestinian territory,
http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3 (22.02.2011)

Progress Report of Tunisia, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3
(22.02.2011)

Progress Report of Ukraine, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#3
(22.02.2011)

http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_eec_en.htm
(22.02.2011)

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/09/180&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> (22.02.2011)

http://www.europa.eu/lisbon_treaty/index_en.htm (22.02.2011)

<http://www.deltur.ec.europa.eu/i-meda.html> (22.02.2011)

<http://www.deltur.cec.eu.int/default.asp?lang=0&pId=3&fId=4&prnId=6&hnd=1&docId=281&ord=5&fop=0> (22.02.2011)

<http://www.ikv.org.tr/abguncel2.php?ID=1336> (22.02.2011)

http://ec.europa.eu/comm/external_relations/ceeca/tacis/index.htm (22.02.2011)

<http://www.inogate.org/en/> (22.02.2011)

<http://ec.europa.eu/comm/world/enp> (22.02.2011)

http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm (22.02.2011)

<http://www.ceps.eu/system/files/simplenews/2009/09/NWatch59.pdf> (22.02.2011)

http://ec.europa.eu/world/enp/funding_en.htm (22.02.2011)

http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm (22.02.2011)

http://ec.europa.eu/world/enp/welcome_en.htm (22.02.2011)

http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15398_en.pdf
(22.02.2011)

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/09/625&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> (22.02.2011)

